

Bjørnson og Nansen

En komparativ analyse av to norske
nobelprisvinnere i forsvars- og fredssak

Universitetet
i Stavanger

Master i historiedidaktikk

Tor Arne Hagen Maudal

Våren 2017

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Master i historiedidaktikk	Vårsemesteret, 2017 Åpen
Forfatter: Tor Arne Hagen Maudal	 (signatur forfatter)
Veileder: Nils Rune Langeland	
Tittel på masteroppgaven: Bjørnson og Nansen: En komparativ analyse av to norske nobelprisvinnere i forsvars- og fredssak. Engelsk tittel: Bjørnson and Nansen: A comparative analysis of two Norwegian Nobel Prize winners in the cases of defence and peace.	
Emneord: Forsvarssak, fredssak, Bjørnson, Nansen, komparativ metode, analyse	Sidetall: 116 + vedlegg/annet: 0 Stavanger, 19. mai 2017

Forord

Gjennom arbeidet med denne masteroppgaven har det vært flere oppturer og nedturer, og jeg må ærlig innrømme at det er en glede og lettelse å være ferdig.

Gjennom seminarene har mine medstudenter vært til stor hjelp med tilbakemeldinger på min disposisjon og oppgave, som hjalp meg stort i å definere oppgaven. Spesielt Frode Fanebust hjalp meg stort i min første presentasjon, når jeg hadde knappe to sider med en svak disposisjon etter flere måneders «arbeid». Jeg vil gjerne takke alle som bidro med tilbakemeldinger på mine presentasjoner, samt tilbakemeldingene som gikk til de andre studentenes presentasjoner. Også der har jeg plukket med meg mye nyttig, og det har vært spennende og inspirerende å se alle de andres prosjekter.

Jeg vil også rette en takk til min veileder, Nils Rune Langeland. Han har hjulpet meg å definere oppgaven, samt finne ut hvordan jeg best kunne komme i mål. Mens jeg i ettertid ser at jeg burde ha benyttet meg mer av hans kunnskaper, har han likevel stilt opp for meg når jeg har hatt spørsmål, også når jeg har spurt lovlig sent.

Jeg synes også det er på sin plass å takke Signe Ekenberg og Randi Høyland, som begge har vært hjelpelige når jeg har hatt spørsmål om mastergraden og innlevering forøvrig.

En spesiell takk går også til familie og venner som har støttet meg gjennom arbeidet.

Aller mest vil jeg takke min kjæreste og samboer, Marte Josdal, for hennes uendelige støtte og motivasjon. Alt hun har ofret for at jeg skal få jobbe med denne oppgaven har betydd mer enn jeg klarer å uttrykke.

Mai 2017

Tor Arne Hagen Maudal

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker Bjørnstjerne Bjørnson og Fridtjof Nansens offentlige syn på forsvars- og fredssak, og foretar en sammenligning av Bjørnson og Nansen. Den baserer seg på deres offentlige utsagn, men utelater skjønnlitterære og private kilder. Hensikten er å se hvordan disse to kjente nordmennene forholdt seg til forsvarets rolle i fredssaken, og hvorvidt det var mulig å bruke forsvaret til angrep eller forsvar. Innen fredssaken er det flere emner, hvorav voldgift og forbund er de største. Bjørnson og Nansen er begge vinnere av hver sin Nobelpris, i henholdsvis litteratur og fredspris, og danner dermed et interessant grunnlag for forskningen. Forskningen vil ha flere underspørsmål som vil bli undersøkt, og besvart i konklusjonen.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning og problemstilling	1
1.1 – Problemstilling og avgrensing	2
1.2 – Metode.....	4
1.3 – Begrepsforklaringer.....	5
Kapittel 2: Tidligere forskning	8
Kapittel 3: Kildebruk.....	11
Kapittel 4: Kontekst.....	14
4.1 – Bjørnstjerne Bjørnson:.....	14
4.2 – Fridtjof Nansen:.....	17
Kapittel 5: Analyse og sammenligning	22
5.1 – Union.....	22
5.1.1 – Bjørnson og unionen	23
5.1.2 – Nansen og unionen.....	27
5.1.3 – Sammenligning av synet på unionen	31
5.2 – Forbund.....	33
5.2.1 – Bjørnson og forbund	33
5.2.2 – Nansen og forbund.....	42
5.2.3 – Sammenligning av synet på forbund	46
5.3 – Forsvar.....	49
5.3.1 – Bjørnson og forsvar.....	49
5.3.2 – Nansen og forsvar	56
5.3.3 – Sammenligning av synet på forsvar	71
5.4 – Fred.....	74
5.4.1 – Bjørnson og fred	74
5.4.2 – Nansen og fred.....	91
5.4.3 – Sammenligning av synet på generelt fredsarbeid.....	97
5.5 – Små folk.....	100
5.5.1 – Bjørnson og de små folkene.....	100
5.5.2 – Nansen og de små folkene	108
5.5.3 – Sammenligning av synet på de små folkene	110
Kapittel 6. Konklusjon.....	112
Kapittel 7: Litteraturliste	115
7.1 – Primærkilder.....	115
7.2 – Litteraturliste.....	115

Kapittel 1: Innledning og problemstilling

Denne masteroppgaven i historiedidaktikk vil ta for seg hvordan Bjørnstjerne Bjørnson og Fridtjof Nansen fremsto i fredssak og forsvarssak. Det grunnleggende i forsvar og fred er noe man har vært opptatt av i flere tusen år, selv om begrepene slik vi forstår de i dag nok har endret seg over tid. Begge disse sakene var noe både Bjørnson og Nansen engasjerte seg i gjennom store deler av sine liv, og i denne oppgaven vil jeg finne ut hvordan de fremsto i sine syn, og hvilke forskjeller og likheter de hadde. Bjørnson og Nansen ble begge veldig kjente både nasjonalt og internasjonalt i samtiden, og de er begge vinnere av en nobelpris. Bjørnson vant i 1903 Nobelprisen i litteratur, mens Nansen i 1922 vant Nobels fredspris. Det ga dem begge en enorm plattform, og de talte begge Norges sak i inn- og utland.

Bjørnstjerne Bjørnson er mest kjent som dikter, og er en av «de fire store», men han gjorde mye mer enn bare diktning. Selv om han aldri var noen politiker, var han ikke fremmed i de politiske kretser: han var selverklært venstremann, og var bl.a. aktiv i Norges vei til parlamentarismen. Som det nærmeste man kommer en kjendis på denne tiden hadde han muligheten til å nå ut til mange, og holdt taler og skrev artikler og brev i både inn og utland.

Fridtjof Nansen var en vitenskapsmann og pioner innen mange felt. I likhet med Bjørnson gav også Nansen ut egne verk, dog var mye av vitenskapelig natur. Han begynte også å uttrykke seg om mange saker etter han fikk en plattform å nå ut på, etter berømmelsen skjøt i været etter sine to ekspedisjoner. Etter krigen arbeidet han i Folkeforbundet, og gjennom sitt humanitære arbeid hjalp han tusenvis av folk i nød.

Bakgrunnen for denne masteroppgaven er egentlig ganske enkelt: jeg er selv fascinert av balansen mellom forsvars- og fredssak, og ønsket å undersøke hvordan to av samtidens mest kjente nordmenn sto i forhold til hverandre. To nordmenn som begge satte Norge på kartet i en tid hvor man nesten var glemt i det internasjonale samfunnet, etter hundrevis av år under fremmede konger. Samtidig hadde jeg en nysgjerrighet for deres måte å formulere seg på i sakene, for å se hvor bastante eller forsiktige de var i sine ytringer.

1.1 – Problemstilling og avgrensning

I denne masteroppgaven skal jeg undersøke hvordan Bjørnson og Nansen fremsto i deres syn på forsvars- og fredssak, og hvilke forskjeller og likheter det er mellom dem. Hvilke ønsker hadde de for Norge og verdenssamfunnet forøvrig i forsvars- og fredssak? Hvordan skulle man oppnå dette? Med bakgrunn av disse spørsmålene blir problemstillingen som følger:

Hvilke holdninger hadde Bjørnstjerne Bjørnson og Fridtjof Nansen til fredssak og forsvarssak, når man baserer det på deres offentlige utsagn, og hvilke forskjeller og likheter finner vi hos Bjørnson og Nansen?

Oppgaven vil dermed basere seg på hvordan Bjørnson og Nansen formidler seg offentlig, og vil ikke ta hensyn til private ytringer som ikke var ment for offentligheten. Det er ikke tatt hensyn til hvor enkel tilgangen til denne informasjonen var for folk flest i tiden det kom ut på, men for å holde det enkelt sier vi at alle artikler, taler, brosjyrer, o.l. som i samtiden var offentlig var tilgjengelig for alle og enhver. Det er likevel viktig å påpeke at oppgaven ikke prøver å sette opp en analyse av Bjørnson og Nansen fra ståstedet til «Ola Nordmann» som levde fra 1832-1930. Det er kun et skille mellom det offentlige og private for å forsøke å skape et bilde av hvordan de fremstod for allmennheten, uten å legge til grunn samtidens fordommer og sosiale strukturer.

I den anledning vil jeg prøve å svare på noen underspørsmål, som danner et grunnlag for en tematisk inndelingen i analysedelen. For å danne et godt grunnlag for sammenligning vil jeg i analysen forsøke å svare på følgende:

- Hvordan var deres syn på unionen når det gjelder forsvars- og fredssak?
- Hvilket syn hadde de på bruken av forbund, og til hvilket formål skulle det brukes?
- Hvordan så de på forswarets rolle i fredssaken?
- Hvilke generelle trekk i fredssaken er det Bjørnson og Nansen er opptatt av?
- Hvilken rolle så de på de små folkene i forsvars- og fredssak?

Gjennom analysen av disse kategoriene vil jeg forsøke å danne et empirisk grunnlag som legger til rette for en god sammenligning av Bjørnson og Nansen. Vi vil komme tilbake til og besvare underspørsmålene i oppgavens konklusjon.

Oppgavens rammer gjør at man må sette noen avgrensninger, og med tanke på den enorme mengden tilgjengelig stoff blir avgrensningene ganske kraftige. Oppgavens avgrensning vil i stor grad være i henhold til hvilke kilder som blir brukt. Som det fremkommer i problemstillingen vil denne oppgaven ta for seg det som var av *offentlig* informasjon i samtiden. Det finnes flere samleverk med private brev fra både Bjørnson og Nansen, men disse er altså utelatt. Utgangspunktet er at de fleste artikler og taler var skrevet på forhånd, og sannsynligvis gjennomgått før de ble offentliggjort. Min teori er da at den røde tråden i deres artikler og taler vil være tydeligere. Alt handler om tolkning, men for å redusere potensielle fallgruver har jeg valgt å utelate de private kildene. Dermed kan man si at oppgaven tar for seg hvordan Bjørnson og Nansen fremsto for allmenheten, og mine funn vil være min tolkning av det de *sannsynligvis* mente.

En annen avgrensning gjelder skjønnlitteraturen til Bjørnson og Nansen. Knut Kjeldstadli forklarer det ganske greit i boken *Fortida er ikke hva den en gang var* (1999): «Skjønnlitteraturen er jo ikke en direkte avspeiling av virkeligheten, men fiksjon.»¹ Selv om f.eks. Bjørnson i sin diktning viser klare tendenser til hva han tenker, er det likevel fiksjon som krever en annerledes tilnærming til tolkningen. Kjeldstadli skriver at det *kan* brukes av historikere, men at det da gjelder visse vilkår. Man må fjerne eventuelle baktanker hos forfatteren, og han nevner faktorer som baktanker om salgsverdi, sjanger og publikums forventninger som noe som kan ha påvirket innholdet. Med bakgrunn i oppgavens omfang og problemstilling føler jeg det er greit å utelate skjønnlitteraturen, til tross for at det oftest var offentlig tilgjengelige. Selv om jeg ikke vil tolke deres skjønnlitterære verk selv, kan det dukke opp referanser til det gjennom bruk av andre forfatters tolkning av dem for kontekst.

En vesentlig del av teksten vil forsøke å skape et så komplett som mulig bilde av de offentlige personene Bjørnson og Nansens tilsynelatende syn på forsvars- og fredssaken. Jeg sier tilsynelatende da man aldri kan garantere at folk skriver eller sier det de faktisk mener, men man må anta at det de har gitt uttrykk for er hva de faktisk mener. Analysen vil uansett forholde seg til deres offentlige ord, og det kan argumenteres for at om de ikke egentlig mente det de sa

¹ Kjeldstadli 1999:165.

vil det fremdeles være gyldig for problemstillingen. Før analysen vil det være et kort referat om hver av dem for å danne seg et bilde av dem, og enklere følge utviklingen deres i analysedelen.

1.2 – Metode

For å ha best mulighet til å svare på oppgavens problemstilling vil jeg foreta en analyse av relevante og offentlige artikler, taler, o.l. fra Bjørnson og Nansen. I den anledning ønsker jeg å tilegne meg kunnskapen til å bedre forstå kildene. Ved hjelp av en hermeneutisk tilnærming vil jeg forsøke å tolke deres ytringer for å skape et så nøyaktig bilde av dem som overhode mulig. Jeg ønsker å se den sentrale tendensen i deres ord. En hermeneutisk tilnærming er derimot ikke feilfri, og i mitt tilfelle er det visse fallgruver det er greit å være klar over. Kjeldstadli skriver at «... rasjonaliteten iallfall ikke uten videre var den samme til alle tider.»² Han peker på at det som for oss i nåtiden kan virke logisk og rasjonelt, sannsynligvis var annerledes før. Jeg har allerede skrevet at jeg ikke tar hensyn til datidens fordommer og sosiale strukturer i min tolkning av dem, i den grad det er mulig, men det kan fremdeles være tilfeller hvor min tolkning tilfører Bjørnson eller Nansen en holdning de egentlig *ikke* hadde, på bakgrunn av min rasjonalitet. Historiefaget kan aldri bli helt objektivt, da det alltid vil være preget av forfatteren, selv om man i utgangspunktet skal strebe etter å være så objektiv som overhode mulig.

Et annet punkt Kjeldstadli peker på er å oppsøke bevisstheten til objektene man forsker på, da man må forsøke å forstå hvorfor de tenker som de gjør. Med bakgrunn i korte referater og øvrig fakta i analysen vil det blir gjort et forsøk på skape et bilde av *hvorfor* Bjørnson og Nansen tenkte som de gjorde, som igjen kan forklare hvorfor de tenker likt\ulikt. Likevel vil ikke oppgaven ta for seg analyse av hva de *gjorde*. Grunnen til dette er at hovedvekten vil være på hva de skriver og sier, og ikke på hva de *gjør* eller bidrar med i samfunnet forøvrig. Det faller litt utenfor problemstillingen. Oppgaven vil forsøke å skape et inntrykk av hva som ligger bak deres holdninger, men det vil primært basere seg på de øvrige kildene, og holder seg dermed i bredden.

Før sammenligningen vil det være en individuell analyse av dem i temaene nevnt i problemstillingens underspørsmål, for å danne et empirisk grunnlag for sammenligningen. I

² Kjeldstadli 1999:124.

analysen vil stoffet bli delt inn i fem kategorier: union, forbund, forsvar, fred og små folk. Hver enkelt tema vil bli analysert, og dataene vil føre til grunnlaget for sammenligningen.

I min analyse vil jeg ta i bruk en *komparativ* metode, hvor jeg vil forsøke å systematisk sammenligne Bjørnson og Nansen i henhold til problemstillingen. Kjeldstadli forklarer komparativ metode som å sammenligne et objekt med et eller flere andre: «Ved komparativ metode holder en altså (minst) to forskjellige enheter av samme art opp mot hverandre, ...»³ Gjennom å sammenligne dem vil jeg forsøke å skape et bilde av deres likheter og ulikheter i forsvars- og fredssak. Man har to forskjellige metoder til å sammenligne dem med: *overensstemmelses-* og *forskjellsmetoden*.⁴ Begrepene stammer fra John Stuart Mill, men Kjeldstadli gir en kort forklaring på dem: Overensstemmelsesmetoden brukes når man tar for seg objekter som er ulike, og i et forsøk på å komme frem til likhetene mellom dem. Forskjellsmetoden er det motsatte, hvor man tar objekter som i utgangspunktet er så like som mulig, og fremhever ulikhetene. Kjeldstadli påpeker derimot at metodene kan kombineres, og det er nettopp en slik kombinasjon jeg vil ta i bruk, for å se på både likhetene og forskjellene mellom Bjørnson og Nansen. Som historiske personer har de flere likhetstrekk, i form av status, plattform, politisk på venstresiden, samt deres berømmhet, men jeg mener en kombinasjon av metodene gir best grunnlag for å besvare problemstillingen.

1.3 – Begrepsforklaringer

La oss kort utdype begrepene vi i denne oppgaven vil komme over, hvor vi starter med *forsvarssak* og *fredssak*. For denne oppgaven menes forsvarssak som deres meninger om forsvaret av Norge, og hvilken rolle det skulle ha. Mens det primært er snakk om hærens rolle, vil vi også se litt på hvilken rolle folket hadde i å forsvare landet. Skulle man styrke forsvarets kapasitet gjennom opprustning, basere seg på hjelp fra allierte, avvikle forsvaret helt, eller noe annet? Skulle forsvaret brukes kun til forsvar, eller var det rom for å bruke det til angrepskrig? Forsvarssaken baserer seg altså på det som angår forsvaret, dets funksjon og bruksområder.

Sverre S. Amundsen tar kort for seg «Fredssakens historie» (1936), men også hva som ligger i selve begrepet:

³ Kjeldstadli 1999:265.

⁴ Kjeldstadli 1999:265-268.

Grunnlaget for fredstanken er at menneskene er brødre og jorden det store felles hjem. Fredsarbeidet går ut på å sette *lov og rett og dom* mellom nasjonene i stedet for urett, vold og krig. Det organiserte planmessige fredsarbeide tok først til i begynnelsen av det 19. årh. Dermed begynner *fredsbevegelsen* og fredssakens egentlige historie.⁵

Fredstanken er altså tanken om fred, samhold og fredelige forhandlinger mellom folk. Fredssaken i denne oppgaven handler om hva man kan eller bør gjøre for å oppnå fred på en global skala. Hva måtte man ofre, hvilke tiltak krevdes og hvem skulle ta initiativet for å oppnå global fred? Hvilken rolle hadde hvem? Det er blant spørsmålene som vil ligge i luften i analysedelen.

Gjennom oppgaven vil vi stadig vekk komme innpå begrepene *krigsmoral* og *fredsmoral*, som Bjørnson tar i bruk. De går ut på hvilken moral et folk kunne ha, og hvordan den påvirket fredssaken negativt eller positivt. Krigsmoral betyr ikke at folket nødvendigvis er *for* krig, men at det er lettere aksept og mindre motstand mot det. Militarisme er et begrep som blir brukt av både Bjørnson og Nansen, og man ser i definisjonen på Store Norske Leksikon at det militarisme *kan* støtte opp under det å bruke hæren som et politisk maktmiddel.⁶ Selv om militarisme kunne ha gått under krigsmoral, føler jeg at dens definisjon gjør at den ikke faller direkte inn under krigsmoral. Dermed vil militarisme bli brukt som eget begrep hvor de blir nevnt, for å skille de som *ønsker* og de som *tillater* militærbruk som maktmiddel. For Bjørnson og Nansen ligger det i kortene at de frykter at krigsmoralen fører til militarismen, som igjen gjør et skille mellom begrepene fornuftig.

Fredsmoralen er når fredsbevegelsen har fått fotfeste nok til at folket samlet begynner å vise sin avsky for krigen som politisk middel, og kun ønsker fred. Grunnen til at jeg presenterer disse begrepene er for å samles rundt to enkle begreper som beskriver det jeg skrev ovenfor, da både Bjørnson og Nansen har forskjellige begreper for å beskrive folkets moral. De blir også brukt for å samle de forskjellige begrepene Bjørnson og Nansen bruker, hvor førstnevnte bl.a. bruker begrepet *Krigsaanden*, og det er også referert til det som er positivt eller negativt for *folkeånden*, og det faller naturlig å da la de respektive gå inn under freds- eller krigsmoral. Det blir dermed et abstrakt begrep, men vil likevel gi et representativt bilde der de det blir brukt.

Voldgift er et begrep som vil komme opp ofte under analysen. Henry John Mæland tar i boken *Voldgift* (1988) for seg voldgiftens historie, funksjon og rettslige sider. Det som er av interesse

⁵ Midtbø 1936:198f.

⁶ Store Norske Leksikon: «Militarisme».

for oppgaven er derimot dets betydning: «Voldgiftsavtalen er en frivillig overenskomst mellom to eller flere parter om at en eventuell rettstvist dem imellom skal avgjøres, med bindende og domstols virkning, av en eller flere tredjemenn.»⁷ Voldgift er det å underlegge seg en tredjepart i å løse en eller flere tvister, hvor avgjørelsen blir tatt i en privat domstol: «Partene kan ved voldgift legge saken til en 'nøytral' domstol med egne prosessregler fastsatt av partene selv.»⁸ Det er greit å være klar over at boken *Voldgift* kom ut i 1988, mens voldgift ble brukt allerede for over tusen år siden, og har utviklet seg siden. Likevel vil det for Bjørnson og Nansen for det meste være et ønske om å få på plass et voldgiftssystem som nasjoner binder seg til, og dermed er *prinsippet* det viktigste her: en uavhengig voldgiftsdomstol som skulle løse tvister fredelig fremfor at nasjoner skulle ty til makt og militærbruk. Mens vi er inne på voldgift, vil jeg også peke på at Nansen kan bruke navnet «Nationenes forbund» om Folkeforbundet. Det er altså snakk om akkurat det samme forbundet, men jeg vil holde meg til det offisielle navnet Folkeforbundet.⁹

Et annet ord jeg vil oppklare på forhånd er *selvstendighet*, et ord spesielt Bjørnson bruker mye. Definisjonen av selvstendighet er å styre seg selv og være uavhengig. For Bjørnson betyr selvstendighet å styre seg selv, men uavhengigheten blir ikke definert. La oss ta et eksempel fra en av hans artikler: «For Nordmændene gjælder det at bli helt selvstændige. Kan vi naa det innen Unionen, saa er det bra; kan vi naa det uten den, saa er det bedre.»¹⁰ Han åpner for å være selvstendige både i og utenfor unionen. Jeg tolker Bjørnsons selvstendighet i unionen dit at Norge får styre alle aspekter med sin egen politikk, helt uavhengig av Sveriges. I praksis ville Norge hatt en konge som «var norsk i norske saker». Jeg vil dermed ta i bruk Bjørnsons versjon av selvstendig når det kommer til saker der de ønsker like rettigheter for Norge og Sverige i unionen, og bruke ordet suverenitet i de tilfeller at det kommer klart frem at det er snakk om full uavhengighet som er ønsket.

⁷ Mæland 1988:11.

⁸ Mæland 1988:18.

⁹ Greve: «Folkeforbundet».

¹⁰ Bjørnson 1913:239.

Kapittel 2: Tidligere forskning

Jeg vil nå ta et kjapt overblikk av de som tidligere har forsket på Bjørnson og Nansen, med fokus på forsvars- og fredssak. Hvis vi ser på tidligere forskning så ser man at det har blitt skrevet mye om både Bjørnson og Nansen, også når det kommer til forsvars- og fredssak. Det finnes flere artikler, bøker, tidsskrifter og lignende om temaet. Jeg har derimot ikke kommet over noen som har tatt for seg begge deres syn på begge sakene og foretatt en sammenligning. Likevel er det viktig å nevne de som har vært inne på de samme temaene før meg.

Astrid Finsland skrev en hovedoppgave som senere ble utgitt som bok med den passende tittelen *Bjørnstjerne Bjørnson og Fredssaken inntil 1900* (1948), som tar utgangspunkt i nettopp Bjørnsons holdninger til fredssaken frem til år 1900. I nesten 170 sider tar hun utgangspunkt i hans egne ord i form av taler, artikler, brev, o.l., i tillegg til å gå innpå fredssakens historie. Denne etterlater selvsagt et tomrom i perioden 1900-1910, men ser likevel over den største delen av Bjørnsons liv. Likevel kan mangelen være betydelig, da nettopp de fem årene før og etter Unionsoppløsningen vil bli meget interessant å se på. Dermed har hun ikke tatt for seg hvordan Bjørnson var etter unionsoppløsningen.

Tim Greve hadde i sin Nansens minneforelesning tittelen *Fridtjof Nansen og forsvarssaken* (1981), som inneholder akkurat det man kunne tro. Denne er mer kortfattet og oppsummerende enn Finslands om Bjørnson, men gir likevel et godt bilde over Nansens holdninger til forsvarssaken gjennom hans liv. Greve deler opp Nansens aktivitet i forsvarssaken i tre faser: Første fase varer frem til like før første verdenskrig, andre fase varer til krigens slutt, og tredje del er i mellomkrigstiden frem til hans død i 1930. Det blir interessant å følge opp å se hvorvidt det stemmer overens med mine funn. Greve har tidligere skrevet en biografi om Nansen, så jeg anser han som en med gode kunnskaper om Nansen.

Asbjørn Øverås har tatt for seg et kapittel om «Bjørnson og fredsarbeidet» (1936) og i ca. 23 sider tar han en gjennomgang av Bjørnsons engasjement. Jon Sørensen vier drøye 6 sider til «Fridtjof Nansen» (1936), men det omhandler for det meste det humanitære arbeidet som ledet til at han ble tildelt Nobels fredspris. Likevel gir det et bilde av Nansens sympatiske og humanitære side i tiden etter krigen.

Det finnes også en del litteratur på deres engasjement for de små og undertrykkede folkene. Trygve Tonstads *Bjørnstjerne Bjørnson og slovakene* (1938) er en gjennomgang av Bjørnsons

engasjement for de undertrykkede i Ungarn, og da spesielt slovakene. Halvard Lange tar for det meste for seg Nansens humanitære kamp etter krigen i minneforelesningen *Nestekjærlighet er realpolitikk: Fridtjof Nansen og internasjonal solidaritet i handling* (1967). Mens vi vil ta for oss noen av kampene for de små folkene hos både Bjørnson og Nansen, vil ikke den humanitære innsatsen alltid komme like tydelig frem i deres utsagn. Det kan argumenteres for at deres engasjement i det humanitære arbeidet nettopp er en fredssak, men innenfor oppgavens rammer vil kun det som direkte påvirker deres syn på forsvar og hvordan freden kan oppnås bli tatt med.

Fra litteraturen har jeg foretatt meg en biografi hver for Bjørnson og Nansen av nyere tid. Det er naturlig at biografier inneholder deler om deres syn på forsvars- og fredssaken, og vi skal se at både Edvard Hoem og Carl Emil Vogt har tatt for seg dette. Det er likevel greit å påpeke at de ikke har tatt en tematisk gjennomgang, men at det er en del av den kronologiske gjennomgangen av deres liv og virke. Likevel gir de et overblikk over Bjørnson og Nansens syn og engasjement i forsvars- og fredssak, og jeg vil ta i bruke disse biografiene som base for konteksten i kapittel 4.

Edvard Hoem har skrevet et omfattende verk om Bjørnstjerne Bjørnson i 4 bind (2009-2013), delt inn i perioder av Bjørnsons liv. Hoem er forfatter, dramatiker og dikter, og har for det meste skrevet fiksjon. Likevel har han altså begitt seg ut på det svært omfattende verket om Bjørnson, som til sammen strekker seg over ca. 2700 sider. De bærer tidvis preg av å være fortellinger, men det kommer klart frem at det er en biografi med solid historisk innhold, bl.a. gjennom litteraturlister og noter. Carl Emil Vogt er en forfatter og historiker som har skrevet biografien *Fridtjof Nansen. Mannen og verden* (2011), hvor han tar for seg alle aspekter av Nansens liv. Vogt har gjennom flere år skrevet om Nansen, i både bøker, artikler og avhandlinger, med spesielt fokus på Nansens humanitære arbeid. Hans biografi om Nansen ble i 2011 nominert til Brageprisen i åpen klasse for biografier.

Jeg har ingen ambisjon om å komme med ny og banebrytende forskning som endrer den gjengse oppfatning av Bjørnson og Nansen, den oppgaven får andre ta ansvar for. Jeg ønsker derimot å belyse både Bjørnson og Nansens syn på forsvars- og fredssak i det offentlige rom, og se hvordan to av de mest kjente nordmenn gjennom tidene ser ut sammenlignet med hverandre. En del av den individuelle analysen vil trolig vise at mine funn sammenfaller med andres funn, og da især Finsland og Greve, men det er nødvendig å gjennomgå hele det offentlige registeret til Bjørnson og Nansen for å forsøke å skape et helhetlig bilde av dem. Min oppgave tar utgangspunkt i at leseren ikke har lest hverken Finsland eller Greve, og må bygges deretter. Et

annet skille er at både Finsland og Greve har tatt for seg brevsamlinger, som jeg holder meg unna. Dermed vil min forskning forhåpentligvis tilføre noe unikt.

Kapittel 3: Kildebruk

I dette kapittelet vil jeg ta en gjennomgang av hvilke kilder jeg vil ta i bruk. Både Bjørnson og Nansen var svært aktive i det offentlige rom gjennom store deler av sine liv, og mye av dette er dokumentert gjennom avisartikler, referat av taler, brosjyrer og lignende. Hovedvekten av analysen vil basere seg på de tilgjengelige kildene i samleverkene *Artikler og Taler* (1912-1913), utgitt av Chr. Collin og H. Eitrem, og *Nansens Røst. Artikler og taler* (1942), redigert av A. H. Winsnes, hvorav begge samleverk har to bind. Det er greit å minne om at Bjørnson og Nansens liv spant seg over nesten hundre år med overlapping, og trolig har artikler og taler gått tapt. Det finnes sannsynligvis taler som heller aldri har fått et referat, men uten tidsmaskin får man ikke gjort noe med det. Det er og greit å merke seg at denne oppgaven ikke vil ta et oppgjør med eventuelle feil i Bjørnson eller Nansens fakta. Hvis de har gitt uttrykk for noe som baserer seg på en misforståelse på deres vegne, vil ikke det nødvendigvis gjøre uttrykket ugyldig av den grunn.

Collin og Eitrem skriver ikke noe om at de har foretatt et utvalg av artikler og taler, men da deres samleverk kom ut bare 2-3 år etter Bjørnsons død er det naturlig å tro at noe nytt kan ha dukket opp i ettertid. Relevante artikler eller taler utenfor samleverket vil det selvfølgelig bli analysert på lik linje med resten hvis de tilføyer noe nytt. Jeg har ikke i mine søk funnet andre samleverk enn det Collin og Eitrem leverte allerede i 1912-13, og dermed vil analysen av Bjørnson bruke dette samleverket som primærkilde. Både Hoem og Finsland har brukt disse i arbeidet med sine egne verk, og samlingen vil være et representativt utvalg for Bjørnsons artikler og taler innenfor oppgavens ramme. Collin og Eitrem påpeker at innholdet i bindene har beholdt sin originale form, og at det er ikke gjort noen forsøk på å endre språket til å være mer konsekvent med datidens grammatikk.

Winsnes påpeker i forordet til hans samleverk at han selv har foretatt et utvalg, på bakgrunn av stor mengde stoff. Han har utelatt det vitenskapelige fra Nansen, og fokusert på det som er av generell interesse. Winsnes påpeker at det øvrige som ellers har blitt utelatt har «... dreiet sig om slike som vesentlig er en gjentagelse av andre eller hvor ikke noget vesentlig nytt er kommet frem.»¹¹ Dermed bør det være representativt for oppgavens handlingsrom, og vil bli brukt som primærkilde i analysen av Nansens artikler og taler. Winsnes påpeker at han har beholdt Nansens rettskrivning der den foreligger, og Vogt har også brukt dette samleverket til sin biografi. Det

¹¹ Nansen 1942a:5.

kan være greit å påpeke at det også kom ut som et tre-bindt samleverk i 1945, men det har samme innhold. Oppgaven vil basere seg på verket fra 1942.

Det at det *ikke* har kommet nye samleverk etter de jeg har listet opp nå forsterker inntrykket av at de fungerer utmerket til min forskning. Dessuten vil jeg argumentere for at *merutbyttet* jeg ville fått av å gå direkte til hver enkelt avis som primærkilde ikke er verdt det. Kjeldstadli forklarer merutbyttet som den ekstra sikkerheten du får ved å gå til en primærkilde kontra en sekundærkilde, og hvorvidt det er verdt det i forhold til tidsbruken.¹² Innenfor denne masteroppgavens rammer ville tidsbruken av å oppsøke alle avisene med artikler og referat avtaler ikke vært verdt det. Innholdet finnes allerede i samleverk fra henholdsvis 1912-13 og 1942, og brukes fortsatt av historikere og forfatteren den dag i dag.

Vogt kommer med et interessant og viktig poeng i sin biografi: kildekritikk. I en av Nansens taler finner Vogt betydningsfulle ulikheter mellom versjonen i *Nansens Røst* og det originale heftet, hvor den i samlingen er sensurert. *Nansens Røst* kom ut i 1942, og som kjent var Norge under tysk okkupasjon på denne tiden. NS-regimet har rett og slett endret deler av talen, hvor blant annet kritikk av fascistene ble fjernet.¹³ Han tar en kort diskusjon på sensur i sine noter, hvor han påpeker at bl.a. historikeren Jostein Nerbøvik brukte *Nansens Røst* i utstrakt grad på tross av at også han hadde funnet et avvik i en tale.¹⁴ Vogt påpeker at sensur i tidligere diskusjoner har blitt avskrevet som kosmetisk, som bidrar til mitt valg om å beholde dette samleverket som primærkilde.

Greve påpeker at et foredrag holdt av Nansen i Kristiania 14. januar 1921 sannsynligvis ikke var skrevet av Nansen selv, men av noen i delegasjonen til Folkeforbundet.¹⁵ Dette begrunner Greve bl.a. med at det er en uvanlig skrivestil for Nansen. Greve slår ikke bastant fast at det *ikke* var skrevet av Nansen selv, ei heller prøver han å gjøre det, men det er greit å være bevisst på at situasjoner som dette kan oppstå. Jeg vil likevel påpeke at det ikke ville påvirket oppgaven i noen form, da det likevel var Nansens foredrag og dermed «hans» ord som offentlig person.

Brev som blir referert til vil alltid være offentlig publiserte brev, oftest som åpne brev i aviser. Flere av de starter med *Hr. Redaktør*, og en må anta at poenget er å få brevene publisert. Derfor er utgangspunktet at brevene er ment for allmennheten, selv om det senere skulle vise seg at de

¹² Kjeldstadli 1999:178.

¹³ Vogt 2011:429f.

¹⁴ Vogt 2011:517. Se note 64.

¹⁵ Greve 1981:14f.

noen ble publisert mot deres vilje. Igjen faller det ned på at de uansett vil være brukt av deres offentlige person.

Selv om det blir foretatt analyser av taler, er det fremdeles basert på tekst, sannsynligvis skrevet ned av journalister som var til stede under talen. Kjeldstadli peker på et problem ved nettopp dette: det er ingen garanti for at det som talen *tilsynelatende* inneholder faktisk var korrekt. Han nevner bl.a. hvordan referater muligens må komprimeres for å få plass i en avis.¹⁶ Han mener det samme gjelder offentlige meldinger, hvor man helst ønsker å bruke førstehåndsberetningen til egne tolkninger. Kan hende foreligger det originalt lenger og ukomprimerte artikler og taler, men sannsynligheten for at dette har forsvunnet er meget stor, da jeg i mine søk ikke har sett noe som tyder på at det foreligger. Det hadde uansett ikke fått noe å si for oppgavens problemstilling, da den tar for seg det som faktisk *var* offentlig. Eventuelle originale manuskripter kan umulig ha vært offentlig tilgjengelig for folket.

¹⁶ Kjeldstadli 1999:177.

Kapittel 4: Kontekst

Før vi begir oss ut i analysen tar vi et raskt referat av livene til Bjørnson og Nansen. Dette både for å få et oversiktlig bilde av deres liv, men også se eventuelt arbeid eller engasjement de hadde i forsvars- og fredssak som ikke kommer frem gjennom deres egne artikler og taler. Ting de har gjort kan gi bedre forståelse for deres holdninger, og kan gi bedre kontekst for analysen. Jeg presiserer igjen at det er deres egne ord som er det viktige, og ikke konteksten rundt deres ytringer. Vi vil ta for oss Bjørnson først, deretter Nansen. Dette for å enklere følge dem kronologisk og se utviklingen, og se hvordan de forholder seg til brudd og kontinuitet.

4.1 – Bjørnstjerne Bjørnson:

Bjørnstjerne Bjørnson ble født 8. desember 1832 i Hedmark. I midten av tjuårene giftet han seg med Karoline Reimers, og de skulle få tre barn som overlevde barndommen: Bjørn, Erling og Bergliot. Da han var femten år gammel leste han om februar-revolusjonen i Frankrike, om det styrtede monarkiet og den nye republikken som var proklamert. Hoem mener dette var noe som skulle prege Bjørnson hele livet.¹⁷ Bjørnson er kjent som dikter, men hadde også flere yrker gjennom sitt liv, bl.a. som kritiker og teaterdirektør. Han skulle først bli kjent som kritiker i Christiania, men det tok ikke lang tid før Bjørnson som kritiker i bladet *Krydseren* nærmest blir en provokatør.¹⁸ Han var ikke redd for å angripe de han ikke likte, eller de som i hans syn var utdaterte. Dette var bare starten på det som skulle bli et svært offentlig liv.

På 1850-tallet var Bjørnson skandinavist, og ønsket en forening av de tre nordiske landene Norge, Danmark og Sverige til ett rike, og han omtalte det som «Den store Sag».¹⁹ Det var også på 1850-tallet at Bjørnson debuterte som forfatter, da *Synnøve Solbakken* kom ut sommeren 1857. Det går ikke lenge før Bjørnson skriver artikler i en ny avis, og i denne perioden handlet det meste om en sak: Norges forhold til Sverige. Hoem viser til at Bjørnson kaster seg inn i kampen med alle krefter, og at den aktuelle sakens kjerne ikke bare handler om å forsvare

¹⁷ Hoem 2009:7f.

¹⁸ Hoem 2009:90.

¹⁹ Hoem 2009:109.

rettene nordmennene hadde i forhold til Sverige, men også de rettene man i fremtiden skulle oppnå.

Med sine kompromissløse og til dels respektløse formuleringer måtte han til slutt forlate stillingen sin. Etter nærmest å ha blitt jaget ut av landet, reiser han etterhvert til Roma for et langt opphold. Bjørnson var ikke motstander av unionen med Sverige, han ønsket den tvert om velkommen og med et ønske om å få Danmark med. Dette for å stå sammen mot de den prøyssiske faren fra sør, som i denne tiden truer Danmark i Slesvig-Holstein. Studentene i Christiania slo fast at de ville melde seg til tjeneste for Danmark om Preussen ville angripe, og Bjørnson var enig. På tross av dette meldte han seg aldri som frivillig når krigen startet.

Artiklene til Bjørnson gjennom krigstiden bar preg av skam på vegne av nordmennene som ikke bidro.²⁰ Krigen hadde eskalert, og Bjørnson ble provosert av mangelen på hjelp fra Norge og Sverige. Han skrev dikt om den manglende innsatsen. Bjørnson holdt tale 17. mai 1864, og Hoem mener det er her Bjørnson blir en folketribun for alvor.²¹ Det var også nå at Bjørnsons tekst «Ja, vi elsker dette Landet» hadde fått melodi av Rikard Nordraak, og ble sunget for første gang.²² Bjørnson var tidlig ute med argumentasjon for allmenn stemmerett, og var ledende i den radikale kretsen av venstrepolitikk gjennom mange år, blant annet i hans ønske om parlamentarisme og danning av bøndene slik at de kunne få en ledende stilling i politikken.²³

Hoem mener at Bjørnson gikk bort fra den tradisjonelle skandinavismen i 1870. Etter starten på den fransk-prøyssiske krigen i 1870 begynner Bjørnson å ane en bedre fremtid for Norden. Danmark hadde nå en god sjanse for å ta tilbake områdene sine i Slesvig-Holstein som de hadde mistet til Preussen i forrige krig, og det var en skandinavisk inspirasjon som oppmuntret ham.²⁴ Bjørnson regnet med den fransk-prøyssiske krigen snart ville involvere Danmark også. Krigen endte i prøyssisk seier og opprettelsen av et samlet tysk keiserrike, mens Danmark holdt seg utenfor.

Han endret fokus til forsoning og vennskapelighet overfor tyskerne. Norden skulle nå fremstå som eksempel for Europa, og tyskerne var først ute. Bjørnson fikk ikke mange med seg, og provoserte flere enn han samler til seg i det som på den tiden var en særs uvanlig og kontroversiell tankegang. Bjørnson oppmuntret til dialog med tyskerne, hvor det for de fleste

²⁰ Hoem 2009:339f.

²¹ Hoem 2009:341f.

²² Store Norske Leksikon: «Ja, vi elsker dette landet»

²³ Hoem 2009:464.

²⁴ Hoem 2009:479-481.

andre var et dansk hat overfor tyskerne.²⁵ Bjørnson distanserte seg mer og mer fra sine danske venner grunnet uenigheter om skandinavismens grunnprinsipp. Bjørnson ønsket selvstendighet for islenderne, mens flere av de danske skandinavister mente at islendingene ikke burde ha egen råderett.²⁶

Bjørnson tok selv initiativ til å forhandle om det slesvigske spørsmålet med prøysserne.²⁷ Han ble ikke hørt, og fikk kun hjelp fra én avis. Likevel viser det et ønske om tillit og forståelse mellom Danmark og Tyskland, slik at de kunne løse Slesvig-spørsmålet på fredelig vis. Hoem mener Bjørnson ble en egenerklært og uoffisiell fredsforhandler under dette besøket i Berlin, hvor han ikke hadde noen form for fullmakter til å bedrive fredsarbeid. Bjørnson forsto det slik at Russland var en av kreftene som ønsket å holde Danmark og Tyskland adskilt, men han hadde troen på at de to nasjonene en dag ville alliere seg mot Russland.²⁸ Stort mer ble det ikke av dette fredsforsøket til Bjørnson. Likevel er det et tegn på ting som kommer.

På slutten av 1870-tallet engasjerte Bjørnson seg i flaggsaken, som kort fortalt gikk ut på hvorvidt det norske flagget skulle beholde sildesalaten eller bli et rent norsk flagg.²⁹ Hoem påpeker at Bjørnson i et dikt kom med klare provokasjoner, og at han klarte å skape sinne hos kong Oscar II.³⁰ Det førte til et livslang motvilje mellom de to, men den var primært av politisk karakter. For Bjørnson var flaggsaken en symbolsak som Hoem beskriver som «... saka som skulle samle nordmennene til eitt folk, eit folk som kravde fridom.»³¹ Flaggsaken fikk likevel ikke gjennomslag i denne omgang.

I starten av 1880-tallet gikk Bjørnson ut i kampen for parlamentarismen, og engasjerte seg spesielt i valgkampen i 1882 på Venstres side. Han holdt mange taler og foredrag, men avkrefte at han selv skulle inn i den offisielle politikken.³² Etter brakseieren til Venstre innser Bjørnson at han må bort for å få fred til å skrive litteratur, og reiser til Paris.³³ Parlamentarismen fikk sitt gjennombrudd i 1884. I starten av 1890-tallet var politikken igjen fremtredende, og han blandet seg inn i alle slags saker. Litteraturen fikk mer plass igjen nær slutten av tiåret. I 1898 var Bjørnson reist til Roma for å kunne skrive i fred og ro, men Dreyfus-saken skulle bli hans

²⁵ Hoem 2009:534.

²⁶ Hoem 2009:528.

²⁷ Hoem 2009:589.

²⁸ Hoem 2009:590f.

²⁹ Store Norske Leksikon: «Flaggsaken».

³⁰ Hoem 2010:171-173.

³¹ Hoem 2010:184.

³² Hoem 2010:322.

³³ Hoem 2010:340f.

kampsak under oppholdet.³⁴ Alfred Dreyfus ble dømt til livsvarig deportasjon til en straffekoloni, på bakgrunn av et enkelt bevisgrunnlag, som trolig var forfalsket. Denne uretten plaget Bjørnson.

Bjørnsons helse begynte å skranke tidlig i 1900-tallet, og han ble døv på det ene øret. I 1903 vant han Nobelpris i litteratur, selv om det i dag fortsatt diskuteres hvorvidt han var en åpenbar vinner.³⁵ Etter at unionen ble vedtatt oppløst var Bjørnson tidlig ute med å foreslå en svensk Bernadotte til ny konge, da han fryktet at forholdet mellom Norge og Sverige skulle utvikle seg til hat.³⁶ Dette til tross for at han var republikaner. I sitt siste tiår var han opptatt av undertrykking av minoriteter, og rettet bl.a. skyts mot Russland for dets undertrykking av minoritetene: polakkene, finnene og rutenerne.³⁷ Bjørnson døde 26. april 1910 i Paris, etter at han året før ble rammet av slag.

4.2 – Fridtjof Nansen:

Fridtjof Nansen ble født 10. oktober 1861, og vokste opp på en gård ikke langt i fra Kristiania. Etter morens død flyttet familien inn til Christiania. I 1889 giftet Nansen seg med Eva Sars, og var gift med henne til hennes død i 1907. De fikk sønnen Odd sammen. I 1919 giftet Nansen seg påny, denne gang med Sigrun Munthe. Da han på nyåret 1882 fikk muligheten til å bli med selfangstskipet *Viking* på tokt i Nordishavet, ble med både som forsker og som skytter. Vogt mener det var Nansens første virkelige forsøk som vitenskapsmann. Nansen ble tidlig darwinist, og basert på empirisk belagt kunnskap skulle vitenskapen lede vei for et nytt menneske- og samfunnssyn, snarere enn på overlevert filosofi og gamle dogmer.

Nansen planla en ekspedisjon hvor han ville krysse Grønland på ski. Vogt viser til at Nansen er tvetydig i sin beskrivelse av inuittene han møter på Grønland, ettersom han omtaler dem som usiviliserte samtidig som han møter dem med et åpent sinn. Kanskje skulle det fredelige miljøet hos inuittene være en inspirasjon i hans senere engasjement i fredssaken. Vogt peker også på at

³⁴ Hoem 2011:472.

³⁵ Hoem 2013:264-266.

³⁶ Hoem 2013:368.

³⁷ Hoem 2013:443.

Nansens opphold på Grønland har hatt en påvirkning på hans senere sivilisasjonskritikk, og hans forståelse for nye og fremmede kulturer.³⁸

Ekspedisjonen var en suksess, og hjemkomsten mener Vogt man i ettertid bare har sett maken til den 7. juni 1905 og 8.mai 1940.³⁹ Nansen og kompani hylles, og Bjørnson bruker Nansen i sin nasjonsbygging.⁴⁰ Hjemkomsten blir en folkefest, og Vogt beskriver noe av bakgrunnen til den massive mottakelsen: «Nasjonale strømninger og behovet for en norsk helt løftet den unge nordmannen høyt.»⁴¹ Etterhvert blir Nansens triumfer oppsiktsvekkende i stormakter som England og Tyskland, i tillegg til Danmark, og Nansens status i Europa ble bygget opp.⁴² Det gikk ikke lang tid før han planla en ny ekspedisjon: å nå den geografiske Nordpolen. Etter hjemkomsten fra Fram-ekspedisjonen i 1896 pågikk feiringene i flere dager. Nansen hadde gjennom sine bragder og to ekspedisjoner oppnådd en internasjonal plattform, og høstet hyllest i både inn og utland. Han var ikke bare blitt en nasjonsbygger, han var også blitt en verdensnyhet, og holdt foredrag i flere land.

I 1898 begynte Nansen å bli involvert i politikken, men kun i uoffisielle oppdrag.⁴³ Det var også rundt denne tiden at Nansen begynte å ytre sine meninger rundt unionen mellom Sverige og Norge. I denne perioden sto Nansen og Bjørnson nært hverandre, og Vogt mener det kan beskrives som at de jobbet sammen.⁴⁴ Vogt påpeker at Nansen i årene frem mot 1905 var mest opptatt av spørsmålet rundt norsk selvstendighet, heller enn internasjonale spørsmål.⁴⁵ Først spor av internasjonal interesse finner vi i hans støtteerklæring til «War against War» av W. T. Stead i anledning fredskonferansen som pågikk i Haag på den tiden.⁴⁶ Nansen var svært begeistret for fredspraten, men erklærer at hans dedikasjon til forskningen holder ham utenfor aktive bidrag i fredssaken. Det vil fremdeles ta tid før fredssaken kryper opp på prioriteringslista til Nansen.

Nansen engasjerte seg spesielt i konsulatsaken. I korte trekk: Norge og Sverige kun hadde to ting til felles i unionen: Kongen og utenriktjenesten. Konsulatsakens kjerne gikk ut på at Norge ønsket et eget konsulat, fordi den felles utenrikspolitikken i svært stor grad hadde svenske

³⁸ Vogt 2011:72.

³⁹ Vogt 2011:93.

⁴⁰ Vogt 2011:90.

⁴¹ Vogt 2011:98.

⁴² Vogt 2011:118.

⁴³ Vogt 2011:204.

⁴⁴ Vogt 2011:205f.

⁴⁵ Vogt 2011:213.

⁴⁶ Vogt 2011:213.

interesser i sinn.⁴⁷ Norge fikk ikke utnyttet sine styrker i handelsavtaler og andre instanser underliggende utenriktjenesten, og man ønsket derfor å opprette et konsulat som faktisk ivaretok norske interesser. Det hadde vært et hovedpunkt på agendaen siden 1891, men striden hadde økt såpass at Sverige truet med krig, og Norge måtte innrømme nederlag og gi opp i denne omgang. Etter den situasjonen begynte det en opprustning av det norske forsvaret.

Vogt beskriver Nansens artikler på denne tiden som *tordenartikler*: kraftige artikler med klare budskap. Vogt mener Nansens mange utspill våren 1905 må ses i kontekst, spesielt på den voldsomme nasjonale stemningen som hadde bygget seg opp. Nansen så på Norges stolthet og ære, og ønsket ikke et nytt nederlag mot Sverige. Nansen fikk i oppdrag å tale Norges sak i utlandet, og i et møte med statsministeren av England uttrykte Nansen sin frykt for at spenningen knyttet til konsulatsaken kunne føre til et potensielt krigsutbrudd mellom Sverige og Norge. Nansen fikk tydelige signaler fra Storbritannia: de ville bruke sin innflytelse til å forhindre krig mellom Norge og Sverige, men ville ikke nødvendigvis ty til makt for å forhindre krigen. Likevel ble det betryggende ord i disse dager hvor svenske tropper rapporteres å samles langs grensen til Norge, og spenning mellom Norge og Sverige var på det høyeste nivået hittil.

Våren 1914 er situasjonen i Europa spent. Vogt mener at dette også er perioden hvor Nansen i stadig større grad kaster seg inn i kampen for et sterkere forsvar, og at det er med «... stadig større glød».⁴⁸ Vogt mener derimot at gløden kan skyldes et utsagn fra daværende statsminister Knudsen, «... som i Stortinget i januar hadde kommet i skade for å si at den politiske himmel var skyfri.»⁴⁹ Det er nærliggende å tro at Nansen nærmest så på utsagnet som provoserende og naivt, og at det kan ha ført ham inn i opprustingssaken. Samtidig kommer det tydelig frem at saken betyr mye for Nansen, som vi også skal se i analysedelen. Greve påpeker at Nansen ikke så poenget til dem som skilte fredsarbeid og forsvarsvilje: det var to sider av samme sak.⁵⁰

Ifølge Vogt endret Nansens syn på krig seg under første verdenskrig. I 1916 mente Nansen at krig, på tross av alt det negative, skapte «menn» av folket. Vogt peker på at det kun gjaldt i forsvarskrig, en moralsk riktig krig.⁵¹ Det kunne være positivt for nasjonen, mens en angrepskrig, en amoralsk krig, alltid ville ha en negativ effekt på nasjonen. Vogt mener at

⁴⁷ Mardal: «Konsulatsaken».

⁴⁸ Vogt 2011:290.

⁴⁹ Vogt 2011:290.

⁵⁰ Greve 1981:6.

⁵¹ Vogt 2011:315.

Nansens syn på krig i 1916 var «... preget av tvil, grubling og usikkerhet.»⁵² Selve krigen førte til Nansens stadige tilnærming til et utelukkende negativt syn på krig. I juli 1917 reiste Nansen til Amerika på oppdrag for Norge, og han ble svært begeistret da USAs president Woodrow Wilson presenterte sine famøse 14 punkter.⁵³ Vogt mener at det førte til et slags epokeskifte hos Nansen, og Nansen ble svært begeistret for tanken om å opprette et nasjonenes forbund. Vogt mener dette var punktet da det kom et brudd i Nansens syn på krig, og at «Læren om krig som noe positivt var definitivt forlatt.»⁵⁴

Etter krigens slutt, reiste Nansen til fredsforhandlingene i Paris våren 1919 «... på eget initiativ som formann for Den norske forening for Nationernes Forbund.»⁵⁵ Vogt mener at det på dette tidspunkt kun var én sak som gjaldt for Nansen: å unngå nye kriger. Nansen hadde primært to punkter som måtte gjøres straks det lot seg gjøre: Det første punktet var nedrusting, mens det andre punktet var frivillig voldgift som konfliktløsning.⁵⁶ Nansen ble i 1920 spurt om å bli *Folkeforbundets høykommissær for krigsfanger*, og han aksepterte etter litt tvil.⁵⁷ Vogt mener dette er punktet hvor Nansen går over i et nytt felt: det humanitære, hvor han primært skulle oppholde seg det neste tiåret. Spesielt tre situasjoner opptok Nansen mye i de første årene etter krigen: arbeidet med å få hjem krigsfangene som satt i fremmede land etter krigen, arbeidet mot hungersnøden i Sovjetunionen i 1921-1923, og arbeidet for flykninger. Det var nettopp disse engasjementene som gjorde at Nansen ble tildelt Nobels fredspris i 1922. Det ble lagt vekt på hvor omfattende og viktig arbeidet hans var, på tross av det korte tidsspennet arbeidet hadde funnet sted på.

Som delegasjonsleder engasjerte han seg da Italia i konflikt med Hellas angrep den greske øya Korfu i 1923, men fikk ikke medhold.⁵⁸ Nansen jobbet for tysk og russisk medlemskap i Folkeforbundet, og bidro til at Tyskland ble medlem av Folkeforbundet i 1926.⁵⁹ Et av Nansens siste politiske engasjementer var for Paneuropaunionen.⁶⁰ Det var et forsøk på å styrke båndene mellom de europeiske statene, ledet av Coudenhove-Kalergi, som senere har blitt sett på en av idémakerne bak EU. Nansens engasjement kan ses i lys av hans ønsker og håp for det

⁵² Vogt 2011:315.

⁵³ Vogt 2011:343.

⁵⁴ Vogt 2011:343.

⁵⁵ Vogt 2011:347.

⁵⁶ Vogt 2011:349.

⁵⁷ Vogt 2011:363-365.

⁵⁸ Vogt 2011:440f.

⁵⁹ Vogt 2011:442f.

⁶⁰ Vogt 2011:452f.

Folkeforbundet kunne utrette mellom folkene. Vogt mener Nansen fikk en klar mening med livet under første verdenskrig, som ble et arbeid for et fredelig samarbeid mellom folkeslagene.⁶¹ Folkeforbundet skulle sørge for at krig ble umulig, og han skulle jobbe mot det målet resten av sitt liv. 13. mai 1930 døde Fridtjof Nansen hjemme på Polhøgda.

⁶¹ Vogt 2011:465.

Kapittel 5: Analyse og sammenligning

I dette kapitlet vil jeg foreta analyser og sammenligninger av Bjørnson og Nansen i forsvars- og fredssak. I den anledning vil jeg gjerne gjenta problemstillingen:

Hvilke holdninger hadde Bjørnstjerne Bjørnson og Fridtjof Nansen til fredssak og forsvarssak, når man baserer det på deres offentlige utsagn, og hvilke forskjeller og likheter finner vi hos Bjørnson og Nansen?

Denne analysedelen vil foregå tematisk og systematisert etter underspørsmålene til problemstillingen. Hvert tema vil ha sitt underspørsmål i innledningen, som deretter vil bli besvart i sammenligningen. Rekkefølgen i analysen er som følger: union, forbund, forsvar, fred og små folk. I dette kapitlet vil hvert tema ha samme struktur, hvor det er delt inn i tre delkapitler: Først en analyse av Bjørnson, deretter en av Nansen, før det blir en oppsummering og sammenligning av begge. Dette gjentar seg for hvert tema. I noen artikler og taler vil det være tilfeller av overlapping på tvers av tema, da alle delene henger tett sammen. Når overlapping finner sted er objektet plassert i det temaet som gir mest mening. Den tematiske rekkefølgen er valgt for å gi best grunnlag for å bygge videre på tidligere analyse. Det de sier og skriver om forbund har mange fellestrekk med det om unionen, og kan bygge videre på funnene fra den analysen. Det blir en oppsummering og sammenligningen i slutten av hvert tema, som også vil kunne basere seg på relevante innhold fra temaene før.

5.1 – Union

Både Bjørnson og Nansen fikk oppleve unionsoppløsningen. Mens Bjørnson bare fikk oppleve 5 år i norsk suverenitet, fikk Nansen oppleve hele 25 år. Som vi skal se i dette kapitlet påvirker unionen deres syn på freds- og forsvarssaken, men vi skal også se hvor langt de var villige til å strekke seg for å beholde eller oppløse unionen. Jeg minner om underspørsmålet til unionen:

- Hvordan var deres syn på unionen når det gjelder forsvars- og fredssak?

5.1.1 – Bjørnson og unionen

Vi begynner i 1880-årene, hvor tiden har kommet for mer dramatikk i unionsspørsmålet. I en tale i juni 1881 gjør Bjørnson det klart at han ikke frykter krig med Sverige: «Der har aldrig, saalænge vor Forening med Sverige har staaet, været mindre Udsigt til Krig med dette Land end i dette Øjeblik.»⁶² Bjørnson frykter ikke krig med Sverige, og han erkjenner sitt forhold til unionen: «Leve Foreningen med Sverige!»⁶³ Han håper foreningen med Sverige fortsetter, men vi skal snart se at forening og union ikke nødvendigvis er det samme.

I februar 1884 erkjenner han at unionen har et punkt han setter spørsmålstegn ved: felleskongedømmet.⁶⁴ Han påpeker at det er den felles kongen som er problemet, og begrunner det med kongens vetorett. Den nåværende formen på unionen er ikke ufarlig:

Derfor har jeg sagt – og siger –, at kan vi ikke naa et virkeligt Selvstyre, vi, som er det mindre Folk, da er der i Foreningen en Fare for os. For at værges vor Selvstændighed er Foreningen til; uden den har den tabt sin Ret.⁶⁵

For Bjørnson er unionen et slags forsvarsforbund, hvor beskyttelsen av nasjonenes er primærfunksjonen. Den mister sin rett hvis Norges selvstyre fortsetter å bli undergravd av motstandere. Det kan tolkes som et tegn til en ny vinkling fra Bjørnson, som bare noen få år i forveien uttrykte seg utelukkende positiv til foreningen, men union og forening trenger ikke bety det samme. Bjørnson truer ikke med krig og revolusjon, men sier at det er skadelig for unionen å fortsette med motstanden mot reformer.⁶⁶ Trolig frykter han polarisering mellom nordmenn og svensker, som kan øke faren for at det ved en senere anledning kan føre til krig. Bjørnson er tydelig på at en løsning må gå fredelig for seg.

Bjørnson støttet Venstres kamp for et eget norsk konsulatvesen, og i en artikkel fra oktober 1891 kommer han litt innpå hvorfor. Han mener Sveriges enerådighet i utenrikspolitikken kan

⁶² Bjørnson 1912:536.

⁶³ Bjørnson 1912:538.

⁶⁴ Bjørnson 1913:15.

⁶⁵ Bjørnson 1913:16.

⁶⁶ Bjørnson 1913:17.

føre til fare for Norge, og Bjørnson gir eksempel på hva følgene ville vært hvis unionen skulle blitt dratt inn i en krig mellom Russland og Tyskland:

Nordmændene vilde under ingensomhelst Omsteændighed ind i nogen saadan Kejserkrig, selv om Unionskongen havde engageret os; vi tog heller alle Farer, som fulgte af Unionens Sprængning.⁶⁷

Bjørnson tror nordmenn hadde nektet å delta i en krig med Sverige mellom Tyskland og Russland, og at enhver risiko man hadde tatt ved å bryte ut av unionen er en nordmenn var villige til å ta. «Alle farer» må kunne sies å inkludere krig med Sverige, noe Bjørnson har erklært seg som sterk motstander av. Alternativene i en slik situasjon ville vært mellom garantert krig mot Russland eller Tyskland på Sveriges side, eller i verste fall krig mot Sverige. Bjørnson mener at eventuell krig med Sverige er noe han er villig til å risikere for å slippe en større krig, og eventuelt flere kriger som resultat av svensk utenrikspolitikk.

I en artikkel fra juni 1892 tar Bjørnson kort for seg hva han mener om unionens fremtid. Et svensk forslag om et felles utenriksvesen er noe av grunnen til Bjørnsons skiftende syn på unionen, og det er ikke et forslag som faller i god jord hos Bjørnson: «Ingen elsker, ingen er sand Ven af et nødvendigt Onde, og det er Unionen nu.»⁶⁸ Bjørnson mener unionen har blitt et nødvendig onde, og trolig er det de politiske motstanderne som har drevet Bjørnson til nå å være motstander av unionen. Mange års mostand har preget Bjørnsons syn på unionen, og nå er selvstendigheten det viktigste: «Kan vi naa det innen Unionen, saa er det bra; kan vi naa det uten den, saa er det bedre.»⁶⁹ Bjørnson mener altså at unionsoppløsning er for det beste, og tror det er bedre enn full selvstendighet innen unionen. Det er likevel viktig å påpeke at Bjørnson ikke ønsker å kutte alle bånd med Sverige, snarere tvert imot:

Med Unionen mener jeg ikke Forsvarsforbundet. Dette holder de allerfleste av os paa. Jeg mener det dynastiske Forbund, som har vist sig tilfulde ingen Ven at være av vor Selvstændighed, og en Fare for Forsvarsforbundet. Vor Opgave blant Folkene er jo den at redde Forsvarsforbundet mellem to selvstændige Statssamfun.⁷⁰

Bjørnson vil beholde et forsvarsforbund med Sverige, samt nære og gode relasjoner. Bjørnson bærer ingen nag til det svenske folk, og retter sin kritikk mot de som motarbeider ham. Nå er

⁶⁷ Bjørnson 1913:192.

⁶⁸ Bjørnson 1913:239.

⁶⁹ Bjørnson 1913:239.

⁷⁰ Bjørnson 1913:240.

ikke reform i unionen lenger nok for Bjørnson. Dens nåværende form må brytes, og i dens sted må det opprettes et forsvarsforbund mellom nasjonene. Bjørnson og forsvarsforbund kommer vi tilbake til i et senere delkapittel.

Bjørnson fortsetter å vise sin skepsis til svensk utenrikspolitikk i en artikkel først utgitt i engelske *The Pall Mall Gazette* i september 1892. Bjørnson mener Norge trenger sin uavhengige utenrikspolitikk, da en norsk utenrikspolitikk styrt av Sverige ikke nødvendigvis er til Norges interesser.⁷¹ Bjørnson frykter å havne i ustabile, ugunstige eller uønskede allianser, og mener at «Saa stor Sansynligheden er for Fred, et ondt Tilfælde kan bryte al Sansynlighed.»⁷² Bjørnson frykter at svensk diplomati skal ødelegge Norges fredelige utsikter. Han setter spørsmålsteget ved den nåværende ordningen:

Norges Storting er Verdens eneste Nationalforsamling, som med Statsmidler sender Repræsentanter til Europas Fredskongresser. Men naar et norsk Storting og en norsk Regjering vil indgaa Voldgift med andre Lande og navnlig vil modtage Amerikas almene Inbydelse hertil, saa avslaaes dette paa Norges Vegne – av den svenske Utenriksminister i Stockholm! Saadanne Tilstande kan ikke vare evig.⁷³

Bjørnson viser til at Norge arbeider for fred og rettferdighet, mens Sverige motarbeider Norge. Norges rolle i fredssaken får ikke komme til sin rette, og han viser sin forakt for den svenske behandlingen. Vi kommer tilbake til Bjørnson og voldgiftstraktater i delkapittelet om generelle trekk i fredssaken.

Vi hopper frem til 1903, hvor Bjørnson under valgkampen retorisk stiller spørsmålet om hvilken fornuft som lå bak tidligere forsvarsminister Georg Stangs høylytte utsagn om at krig med Sverige var veien å gå for norsk selvstendighet. Bjørnson mener en slik holdning styrker krigsmoralen i landet, noe som er motsatt av hva Bjørnson ønsker. Bjørnson tolker Stang slik at man måtte slå til mens Sverige var i ubalanse. Bjørnson stiller seg tvilende:

Dersom der blev Krig, og vi til at begynde med var heldige i den, vi havde ingen Magt til holde den gaaende. Og hvordan det løb af, – den store, overfaldt af den lille, det skabte et Had, som umuliggjorde alt følgende Samliv. (...) At dermed var Norden ødelagt, og vor Fremtid et Bytte for Tilfældigheder!⁷⁴

⁷¹ Bjørnson 1913:262f.

⁷² Bjørnson 1913:263.

⁷³ Bjørnson 1913:264.

⁷⁴ Bjørnson 1913:475.

Ikke bare tviler Bjørnson på Norges sjanse i en krig med Sverige, han tror det ville ødelagt hele hans visjon for et fredelig Norden i fremtiden. Misnøyen og hatet som hadde kommet som et resultat hadde ødelagt sjansene for forsoning, og uansett resultat ville Norge slitt. Ved tap hadde Sverige trolig skjerpert grepet om Norge, mens med seier hadde men stått utsatt til: man hadde ingen garanti for at man kunne sikre sin nøytralitet eller anskaffe seg allierte til å verne nøytraliteten. Det blir bare spekulasjoner, men Bjørnson viser igjen at han kun ser en fremtid i forbund med Sverige, og den må komme gjennom forhandlinger:

Ti Veien fremad maa være Ærens og Fredens. (...) paa dette Valg maa alle slige Forsøg brydes; fra dette Valg af maa vi selv og Svenskerne vide, at bare ad Forhandlingens Vei vil vi naa vor Ret.⁷⁵

Dermed viser Bjørnson at han har ingenting til overs med krig og dens handlinger. Selvstendigheten til Norge skal oppnås gjennom forhandlinger, og man skal ikke villig risikere krig for å oppnå den. Det kommer ikke frem hvordan situasjonen vil stille seg hvis Sverige simpelthen skulle nekte å inngå i forhandlinger, og man i Norge dermed ikke hadde annet valg enn å gå til krig. Det kan være at Bjørnson ikke ser på det som en mulighet, på bakgrunn av stor tiltro til det svenske folk, eller han kan unnlate å si noe som et ledd i en retorikk for å vise alle at man «selvsagt» skal kunne forhandle seg frem til en avtale som er gunstig for begge parter.

I september 1904 oppfordrer Bjørnson *Verdens Gang* til sensur av visse synspunkter.⁷⁶ Det ene er de som mener Flagglovens sanksjon er et bevis på at Norge kan ta saker i egne hender mot Sverige. Bjørnson mener tvert om at Flagglovens premisser ble grundig gjennomgått på forhånd, ved «... venskabelig Underhaandsforhandling».⁷⁷ Lovverket var nøye fulgt, og Bjørnson tror svensk frykt for å krenke det norske lovverket gjorde at loven ble sanksjonert. Bjørnson mener det beviser at forhandling er det eneste som fungerer. Han mener de som mener til å ta konsulatsaken i egne hender tar feil, og «... at vi under hver Tvist med Broderfolket alene skal forhandle, 'bare forhandle'.»⁷⁸ Fredelige forhandlinger er Bjørnson måter, men hva mener han man bør gjøre om forhandlingene aldri fører frem til at man bytter ut unionen med et forsvarsforbund? Han gir ikke noe svar på det, og viser en naiv tro på at de fleste i både Norge og Sverige tenker likt som ham.

⁷⁵ Bjørnson 1913:475.

⁷⁶ Bjørnson 1913:486f.

⁷⁷ Bjørnson 1913:486.

⁷⁸ Bjørnson 1913:486.

På vei hjem fra Sør-Europa holder Bjørnson en kort tale i Danmark 28. mai 1905, hvor han tar stilling til det som hendte på Stockholms Slott dagen før, hvor Kongen nektet å sanksjonere den nye norske loven om opprettelsen av et eget norsk konsulatvesen.⁷⁹ Bjørnson mener at det som nå skjer i Norge må føre til unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige, men holder fast på at det ikke må gå på bekostning av samarbeid i Norden:

Forbund skal der til, men det skal i alle Stykker være saaledes, at vi kan føre en ligestillhet, redelig og retskaffen Forbundspolitik. Vi maa alle tre have sikre Vilkaar for Fremtiden, og alle maa vi staa lige.⁸⁰

Bjørnson ønsker også Danmark med i sitt forbund, som vi skal se nærmere på i Bjørnsons neste delkapittel, men den må være rettferdig overfor alle parter. Det er på tide å fjerne det som tærer på forholdet mellom Norge og Sverige, og innføre et stabilt og rettferdig forsvarsforbund. Bjørnson holdt en kort tale 13. august 1905, samme dag som folkeavstemningen om unionen ble avholdt. Han gjentar hans holdning overfor det svenske folk og forholdet til Sverige:

Saa inderlig vi ofte hadede den Pagt, vi følte os usikre i, «som sat vi paa Kvælv», – Svensken hadede vi aldrig. Maatte vi snart komme Haand i Haand igjen i et fælles Forsvar og ha Danmark med, det skal Verden vide.⁸¹

Bjørnson fremholder sin tro og sitt håp på et Nordisk forsvarsforbund, hvor de tre nøytralitetsnasjonene kan inspirere andre til å etterfølge eksempelet som blir satt i fredssaken. Uansett hvordan forholdet til unionen var, beholdt alltid Bjørnson et kjærlig forhold til det svenske folk. Ikke lenge etter var unionsoppløsningen godkjent av begge parter, og Norge ble en selvstendig stat. Dessverre for Bjørnsons del, ble ikke hans visjon om å bytte unionen ut med et forsvarsforbund realisert.

5.1.2 – Nansen og unionen

Fridtjof Nansen er ikke fornøyd med måten Norge blir fremstilt på i en artikkel i *Times* i oktober 1898, og prøver i samme avis å vise det *virkelige* bildet av Norge i konflikten mellom Norge og Sverige.⁸² Nansen viser at han er meget kunnskapsrik i konflikten, og han er presis i

⁷⁹ Sejersted: «Unionsoppløsningen i 1905».

⁸⁰ Bjørnson 1913:498.

⁸¹ Bjørnson 1913:501.

⁸² Nansen 1942a:252.

argumentasjonen han fremlegger for hans syn på konflikten reelle bakgrunn og fortsettelse. Han tydeliggjør hans reelle ønsker for Norges fremtid:

Vi ser det tydelig, at det vil være til velsignelse for begge nasjoner på den skandinaviske halvøy, at vi holder sammen og lever fredelig og i god forståelse med hverandre. Men for at dette skal skje, må denne ulykkelige strid bli bilagt. Det er vårt inderlige håp, at det med en smule godvilje på begge sider kan opnås en eller annen overenskomst, som vil stemme med Norges ære og interesser som selvstendig stat.⁸³

Nansen er tydelig på at han ønsker fred og samarbeid med Sverige, men at Norge må respekteres som en selvstendig stat. På nåværende tidspunkt gir han ikke inntrykk av at unionen må oppløses, men heller at man må jobbe for å finne et kompromiss som kan løse konflikten mellom landene. Om Norge kunne få et eget, uavhengig konsulat i bytte mot å fortsette unionen, er det trolig noe Nansen hadde sagt seg fornøyd med.

Når vi nå kommer til 1905 skal vi se at Nansen har flere artikler, taler og foredrag som viser hans tanker om unionen. I januar skrev Nansen at man i Norge så på et norsk konsulat som en rettighet, samtidig som svenskene nektet å innfri dette ønsket. Det måtte få konsekvenser:

Derved er det blitt en nødvendighet for oss å hevde vår selvstendighet på dette punkt; ti spørsmålet gjelder nu ikke lenger egne konsulter, men Norges suverenitet; og det er ingen tvil om, hvor hver nordmann da er å finne. Efter min mening er det derfor nu logisk riktig å beslutte eget konsulatvesen opprettet.⁸⁴

Nansen oppgir det han mener er konflikten kjerne, og det bunner ut i at Norge og Sverige ikke har de samme rettighetene i unionen. Den skjeve fordelingen har ført til misnøyen, og har nå gått så langt at mange regelrett ønsker unionen oppløst. Nansen virker sikker på at alle nordmenn vil stå samlet. På tross av å bli nektet sanksjon av kongen, var det fremdeles mulig å få gjennom en opprettelse av et norsk konsulatvesen gjennom gjentatte sanksjonsnektelser. For Nansen virker den situasjonen utenkelig, ettersom kongen «umulig» kan tenke seg å ville nekte noe det norske folk har etterspurt i så mange år. Trolig vitner det om naivitet fra Nansens side. Likevel mener Nansen at konsulatvesenet bør bli opprettet, dog uten å skrive noe om hva de eventuelle konsekvensene kan bli. I perioden februar-mars hadde Nansen en serie med artikler i *Verdens Gang*, og tar i den ene for seg om oppløsning av unionen i det hele tatt var nødvendig:

⁸³ Nansen 1942a:261.

⁸⁴ Nansen 1942a:304.

Med hensyn til unionens oppløsning har det ingen hast, der kan vi ta betenkningstid både fem og femten år, med mindre da Sverige bryter den. Vi vil ikke sprengre noen union, vi vil bare rett og rettferdighet.⁸⁵

Her kan man være fristet til å tro at Nansen selv var for en unionsoppløsning, men at det var en fremtidssak. Trolig tenker han at det norske folk selv skal få bestemme om de ønsker en oppløsning, men at det bør tas betenkningstid på noen år. Det er forståelig om Nansen har det utgangspunktet, hvis han tenker at flere og flere nordmenn vil komme til å innse at norsk uavhengighet fra Sverige er til det beste, og at han dermed har tid til å vente til flertallet engasjerer seg i saken i Norges favør. Senere kom Nansen innpå hans tanker om forsvaret, og hvordan stiller seg i unionen. Forsvarssaken har et eget delkapittel senere i oppgaven, men det er et punkt som er viktig i unionssaken:

Samholdet mellom de to nasjoner er en selvfølgelig nødvendighet. Unionens eneste mål og hensikt er trygghet for de to folk ved et samlet enig forsvar. Kan den ikke nå dette (...) la oss da i all sund fornufts navn se å få den erstattet med et mere tilfredsstillende forbund, hvori vi på en betryggende måte kan få ordnet vårt felles forsvar, som til slutt er livsspørsmålet for begge folk.⁸⁶

Her ser man at Nansen er opptatt av unionens eneste hensikt, nemlig et felles forsvar som skal styrke begge parter. Det fremkommer at Nansen ønsker å få på plass en ny avtale med Sverige, men denne gang en avtale om et forsvarsforbund. Nansen frykter for både det svenske og norske folk, gitt at begge er relativt små nasjoner, og mener at kun et felles forsvar kan bevare de to nasjonenes folk. Samholdet er en nødvendighet for overlevelse som nasjon, men tjenes kanskje best som to uavhengige stater. Det altså tydelig hvor Nansen står når det gjelder spørsmålet om hvor forsvaret skal ha sitt fokus: det skal ikke rettes mot Sverige.

I et foredrag på Akershus kommenterer Nansen de som spekulerer i krig med Sverige. Nansen mener en krig med Sverige trolig vil ødelegge det gode forholdet mellom dem, for «Når den svenske broderhånd blev til moderhånd, vilde Sverige i Norge skape sig en uforsonlig fiende i alle tider.»⁸⁷ Nansen viser sin forakt for en potensiell krig, men er også påpasselig til å rette skylden over på Sverige. Skulle Norge bli underlagt Sverige, er det Sverige som har skapt seg

⁸⁵ Nansen 1942a:306.

⁸⁶ Nansen 1942a:306.

⁸⁷ Nansen 1942a:315.

en fiende i Norge – ikke omvendt. Krig vil gjøre vondt verre, og skape en splid i det gode forholdet mellom nordmenn og svensker som aldri kan leges. Han fortsetter:

Svenskene klager over at vi ikke oppfyller våre forsvarspplikter i unionen. Får vi vårt mellomværende med Sverige ordnet, så skal det dog vanskelig finne villigere bundsforvant i felles forsvar enn Norge.⁸⁸

Ved å komme til en fredelig løsning i konsulatsaken vil ikke svenskene finne mer villige allierte enn nordmenn i krigstid. For Nansen står forholdet mellom Norge og Sverige sterkt, og det er kun konsulatsaken som står mellom dem. Samtidig er det elementært for Nansen at det blir opprettet et konsulat, uansett hva det vil koste. Da Nansen fikk publisert en artikkel i engelske *Times*, franske *Le Temps* og tyske *Könische Zeitung* 25. mars, viser han omfattende kunnskap for hele unionshistorien. Artikkelen omhandler nesten utelukkende om unionskonflikten og dens opphav, og at Nansen vet hva han snakker om kommer tydelig frem. Det er derimot et punkt som har relevans for Nansens freds- og forsvarssyn:

Vi er et fredselskende folk, som ved siden av vår frihet intet heller ønsker enn vennskap med Sverige. Men bryter man seg inn i vårt hus og søker å krenke vår selvbestemmelsesrett som suverén stat, da har vi som et ærekjært folk intet valg, vi må hevde denne, og kan ikke godvillig la oss påtrykke lydrikestemplet.⁸⁹

Nansen poengterer igjen hans ønske om fred og forsoning med Sverige, samtidig som man må beskytte sitt folks rett til selvbestemmelse. Kjærligheten for svenskene gir dem ikke frikort til å gjøre som de vil med Norge. Han fortsetter denne tankegangen etter 7. juni-beslutningen blir vedtatt av Stortinget, som konstaterer at Kongen gjennom sine handlinger hadde oppløst unionen. Nansen har sine ønsker og håp for det som kommer:

Hvad vi nu fremfor alt vil er derfor en fredelig avvikling av unionsopløsningen; Vi ønsker ikke, så sant det kan undgås, krig og ufred på halvøen, om politisk forbrytelse, som for alle tider vilde ødelegge muligheten av forståelse og vennskap mellem de to folk. Dette må, ikke minst nu, holdes klart for øie på begge sider av grensen.⁹⁰

Norge og Sverige må i størst mulig grad må stå sammen også etter oppløsningen, og forhandlingene må ta hensyn til at forholdet også skal fortsette å være godt etter forhandlingene. Det er også viktig at dette synet er delt på begge sider av grensen, slik at ingen føler at avtalen

⁸⁸ Nansen 1942a:315f.

⁸⁹ Nansen 1942a:327.

⁹⁰ Nansen 1942a:345f.

blir urettferdig for den ene part. Klarte man oppnå gjensidig enighet ville mye vært gjort, og man kunne fortsette med et fredelig samarbeid inn i fremtiden.

5.1.3 – Sammenligning av synet på unionen

Vi ser at Bjørnson får en stadig mer negativ innstilling til unionen over tid. Der han i utgangspunktet er positivt innstilt til unionen, ender han etterhvert opp i motsatt hjørne. Dette henger nok sammen med motgangen han møter, og at fremgangen for norsk selvstendighet er mangelfull. Likevel ønsker han en form for forening med Sverige, da i form av et forsvarsforbund. Han mener det er felleskongedømmet som er faren for unionen, og at situasjonen må løses for å bedre forholdet mellom nasjonene. Samtidig er det klart at han ikke tror det er noen overhengende fare for en krig med Sveriges. Man skal forhandle seg frem, og ikke true med krig og revolusjon. Han begrunner det også med at forholdet mellom Norge og Sverige ville blitt begredelig ved en eventuelt væpnet konflikt der man fikk en klar vinner. Det ville rett og slett bli for kostbart i det lange løp, uansett resultat. Begge nasjoner, men kanskje især Norge, ville tapt i lengen uansett om de vant sin selvstendighet ved bruk av militærmakt. Til slutt var det ingen nåde for unionen og felleskongedømmet: man måtte avskaffe unionen til fordel for et forsvarsforbund. Kun slik ville man sikret sin selvstendighet og nøytralitet.

Nansen virker nølende på om han i det hele tatt ønsker en unionsoppløsning eller ikke gjennom perioden. Det som virker klarest er at han ønsker å beholde unionen hvis det lar seg gjøre, men at kravene er full selvstendighet for Norge innad i unionen. Nansen ser på konsulatsaken som en nøkkelsak i så måte, men en løsning på den saken ville muligens ført til flere saker senere. Når Nansen gir en estimert betenkningstid på flere år før man må trengere diskutere unionsoppløsning, virker det i alle fall som at Norges rettigheter som unionspartner blir prioritert. Han mener Norge kan være en god alliert for Sverige, og hvor nødvendig det er at man holder seg sammen. Han advarer mot krig mellom landene, da det trolig vil føre til evig splittelse i det gode forholdet. Det norske folk er klar til å kjempe for sin sak, men det ligger ikke i luften av Nansen på noe tidspunkt tror eller håper man må ty til krig for å få gjennomført det man ønsker. Etter 7. juni-beslutningen ser vi at Nansen fremdeles oppfordrer til brorskap med Sverige, og slik sett er det en kontinuitet i hans forhold til Sverige.

Når vi ser på både Bjørnson og Nansens syn på unionen, kommer vi frem til at den er noe ulik. Mens Bjørnson gikk fra å være positiv til å være negativt innstilt til unionen, virker Nansen mer

rolig og positiv til unionen. For Nansen virket selve unionen og felleskongedømmet ikke som noe viktig, mens det for Bjørnson skapte konflikter i det politiske landskapet. Derfor blir Bjørnson en motstander av unionen, mens Nansen forholder en viss distanse til spørsmålet. Samtidig ser man at begge har samme oppfatning av hvilken funksjon unionen har i bunn, nemlig et felles forsvar. Begge hadde krav om selvstendighet for Norge innad i unionen hvis den skulle fortsette, med krav om oppløsning hvis den ikke skulle finne sted. I dens plass ønsket uansett begge å få på plass et forsvarsforbund med Sverige, og fortsette en variant av foreningen. Det var viktig å fortsette samholdet med Sverige for dem begge, og Bjørnson ønsket å få med Danmark også. Begge hadde kontinuitet i et kjærlig forhold til det svenske folk gjennom hele perioden. Begge var innstilt på at en krig ville blitt et forferdelig resultat av konflikten, med et resultat som ville skape splid mellom nasjonene uansett om Norge eller Sverige skulle vinne krigen. Derfor var det såpass viktig for dem begge å unngå krig, samtidig som man måtte forhandle seg frem til en avtale som alle parter var fornøyd med. Heller ingen av dem gir særlig uttrykk for hvilke konsekvenser det kunne fått hvis selvstendigheten ikke finner sted, og uttrykker knapt at det er et mulig utfall. Begge virker til å ha en naiv tro på at Sverige selvsagt vil se fornuften i de norske krav, og begge erklærer sin kjærlighet for det svenske folk.

5.2 – Forbund

I dette kapittelet tar vi for oss Bjørnson og Nansens syn på forbund og allianser, samt hvordan det stiller seg i forhold til unionen mellom Norge og Sverige. Vi vil se hvilken funksjon de mener forbund skal ha, og hvilke premisser som ligger til rette for å danne forbund med andre nasjoner. Jeg minner om underspørsmålet for forbund:

- Hvilket syn hadde de på bruken av forbund, og til hvilket formål skulle det brukes?

5.2.1 – Bjørnson og forbund

I sin 17. mai tale fra 1867 virker Bjørnson til å tro at en forening av de nordiske folkene vil skje.⁹¹ Han presisere ikke om han mener at de bør samles til et land, eller om forsvarsforeninger er veien å gå, men han er likevel klar på at styrken i Norden vil ligge i å stå sammen. I 1972 beundrer Bjørnson hans avdøde venn N.F.S. Grundtvigs tro på at de nordiske, engelske og germanske folk kunne komme sammen.⁹² Bjørnson, som tidligere hadde vært skeptisk til tyskerne etter krigen med Danmark, var på vei inn i samme retning som sin venn:

Tyskerne har, jeg tror mere til deres egen Ulykke end til vor, gjort Uret imod Norden, imod Danmark, men den mod hvem der er skeet Uret, har lettest ved at give Haanden, og jeg tror, vi af Vennehaand kan faa, hvad vi aldrig kan faa af Fiendehaand.⁹³

Bjørnsons utsagn er kontroversielt. Det var ikke lenge siden Danmark tapte Slesvig til tyskerne, og forholdet mellom dem var dårlig. Bjørnson oppfordret derimot danskene, den tapende part, til å strekke ut en vennskapelig hånd. At hverken Sverige eller Norge hjalp Danmark i krigen gjør trolig misnøyen mot Bjørnson enda større. Bjørnson mener likevel at krig ikke er veien å gå for å få Slesvig tilbake, men indikerer at vennskapelige bånd mellom nasjonene igjen vil kunne føre frem til at Slesvig kommer tilbake under dansk styre, da trolig gjennom forhandlinger.

Bjørnson fortsetter oppfordringen i en artikkel fra september 1872, og tittelen er ganske selvforklarende: «Er det med Frankrike eller Rusland vi har en Fremtid, eller er det med

⁹¹ Bjørnson 1912:280.

⁹² Bjørnson 1912:360f.

⁹³ Bjørnson 1912:361.

Tyskland?» Bjørnson stiller spørsmålet til alle tre nordiske folk, men påpeker at det er Danmark som blir hovedansvarlig for svaret. Grunnen er selvfølgelig Slesvig, og Bjørnson mente at Danmark måtte svare først, og det for hele Norden. Dette kan ses i sammenheng med Bjørnsons ønske om et nordisk forbund. Når det gjelder tittelens spørsmål er Bjørnsons svar logisk: Tyskland er et selvskrevent valg når man ser på historien. Man har blod og kristendom felles, man fikk religionen derfra, i tillegg til at Bjørnson tror det er mulig at også England vil se samme vei i fremtiden.⁹⁴ Det står og faller på Danmark, og derfor må deres holdning til Tyskland endres.

Bjørnson advarer mot hva hatet fra Norden kan føre med seg, og at tapet av Slesvig i verste fall bare er begynnelsen.⁹⁵ Bjørnson mener at tyskerne ikke forstår at hatet fra nord kommer av smerten av å miste Slesvig, og at de dermed bare oppfatter det som et generelt hat mot den tyske samlingen. Det er denne misforståelsen Bjørnson ønsker å oppklare. Han mener en kjølig tysk front mot Danmark vil føre til at Tyskland i den neste krigen med Frankrike eller Russland, begge kriger som Bjørnson spår i nær fremtid, vil overta hele Jylland for å sikre seg selv i nord. Skulle det skje, tror Bjørnson at hans ønske om en felles broderlig politikk overfor Tyskland fra Norden faller sammen.

Bjørnson mener at alle utsikter som innebærer krig med Tyskland er dystre: enten vil man gjenvinne Slesvig, ellers vil man tape Jylland.⁹⁶ I Bjørnsons hode kan det å gjenvinne Slesvig være like ille som å miste Jylland, da Bjørnson tror man da har vunnet land på bekostning av fredsmoralen. Bjørnson mener likevel at kampen om Slesvig må fortsette, men at krigstankene må legges bort. Denne nye kampen skal foregå med ord og kjærlighet. Bjørnson mener tyskerne vil se at de nordiske folk og germanerne hører sammen når de nordiske folk begynner å vise brorskap overfor tyskerne igjen.⁹⁷ Det er likevel ikke utelukkende kjærlige tanker som ligger bak den påstanden, da han mener at tyskerne i et vennligere blikk vil se:

... at vi, Nordens Folk, er deres eneste naturlige Forbundsfeiler mod den fælles store Fare Slaverne. I en Kamp med Slaverne vil Østerriget falde i mange Stykker, men vi ved vor Beliggenhed være uvurderlige Feiler.⁹⁸

⁹⁴ Bjørnson 1912:365.

⁹⁵ Bjørnson 1912:366.

⁹⁶ Bjørnson 1912:367.

⁹⁷ Bjørnson 1912:368.

⁹⁸ Bjørnson 1912:368.

Her ser vi konturen av Bjørnsons ønsker om et forbund mellom tyskerne og de nordiske landene. Altså fremstår det som at Bjørnson ikke bare ser et naturlig bånd i folkenes arv og kultur, men også at de har en felles fare i slaverne. Det vitner først og fremst om en frykt for slavisk aggresjon hos Bjørnson, men det gir likevel et inntrykk av at Bjørnson så et pålitelig forsvarsforbund i sin tilnærming til tyskerne. Dette er noe Bjørnson bekrefter noen uker senere, når han presiserer at forbund med Tyskland er en praktisk sak, med nære kulturelle bånd.⁹⁹

Likevel måtte mye gjøres før et forbund mellom Norden og Tyskland kunne skje: hatet mot Tyskland måtte bort. Man er avhengig av at Danmark og Norden først offentlig støtter den tyske samlingen, viser solidaritet og erklærer «... ingen Krig med Tyskland, intet Forbund med Tysklands Fiender; men Vort tilbage, og Samfund med Tyskland?».¹⁰⁰ Bjørnson tror at Tyskland vil etterkomme kravene, men er ikke særlig presis på hva et forbund med Tyskland innebærer. Han nevner fritak i en eventuell krig mellom Tyskland og Frankrike, samt en garanti om å hjelpe til ved et overfall av slaverne. Likevel presiserer han at forbundet ville få mulighet til å utvikle seg ettersom årene gikk, og politikk og tidene endret seg.¹⁰¹ Han var altså veldig klar over at det politiske livet alltid var i endring, og Norges behov kunne endre seg.

I artikkelen «Rusland» fra juni 1887 hintet Bjørnson for første gang om et felles europeisk forbund. Han kommer frem til at Russland vanskelig kunne stoppes om de skulle gå til krig for noe de ville ha, men mener at «... et europæisk Samvær kunde.»¹⁰² Et europeisk «Samvær» kan tolkes på forskjellige måter: det kan være en målrettet forsvarskoalisjon som kun gjelder angrep fra Russland, eller det kan ses på som en forløper til Folkeforbundet eller NATO. Trolig er det snakk om det germanske forsvarsforbund, da vi ser i en tale i august 1890 at han trekker frem Tysklands posisjon i fredssaken:

Vi vidste, at engang kom de germanske Stammer sammen – og da først og fremst England med, – men derfra gik Vejen til Freden. Ved denne Sammenslutning skulde vi engang bli trygge, ...¹⁰³

Bjørnson mener et felles samarbeid mellom alle de germanske folkene vil bidra i kampen for verdensfred. Da er det naturlig å tenke seg at Bjørnson ikke tenker på en sammenslutning av det germanske folk til én stor nasjon, men et felles forsvarsforbund mellom dem. Likevel

⁹⁹ Bjørnson 1912:382.

¹⁰⁰ Bjørnson 1912:368f.

¹⁰¹ Bjørnson 1912:369.

¹⁰² Bjørnson 1913:78.

¹⁰³ Bjørnson 1913:169.

kritiserer han Tyskland for sin militarisme, og mener de i nåværende form ikke kan delta i et slikt forslag. Han trekker også frem dets kontroll over ikke-tyske områder, samt opprustningen. Det er ikke *dette* Tyskland et forbund ønsker å binde seg til, og Bjørnson mener det er opp til Tyskland å skifte kurs:

Vi var der enige med Socialisterne, naar de sagde, at Krigsaarsagerne skulde tages væk, og at Grænsefolkene skulde faa bestemme over sig selv, ... Militarismens Tyskland afskyr vi.¹⁰⁴

Bjørnson ser til sosialismen til å tale fredssaken. Han fortsetter også med sin støtte for den danske minoriteten i Slesvig, og mener at så lenge situasjonen er i sin nåværende form blir det vanskelig å samarbeide med tyskerne. Franskmennene frykter et slikt forbund, men Bjørnson avskriver at det vil være rettet mot Frankrike.¹⁰⁵ Den franske skepsisen underbygger dog hans påstand om at Tyskland må skifte kurs for at man skal kunne få til et slikt forbund, da Bjørnson ikke ville assosiere forbundet med militarismen. Han fortsetter sin oppfordring for et større forbund i en artikkel fra desember 1891:

Derimod har jeg ofte baade sagt og skrevet om begge Folk, baade det svenske og det norske, at de ligesom alle de andre smaa Folk skulde gaa i Forbund med de nord-amerikanske Stater, hvis de paa ingen anden Maade kunde fri sig ud af det europæiske Krigshelvede.¹⁰⁶

Bjørnson ser til de amerikanske stater for freden, da Europa fremdeles er i det Bjørnson definerer som et «krigshelvete». Dette utsagnet bekrefter at det er snakk om et forsvarsforbund som bevarer og beskytter freden for sine medlemmer. Selv om han skriver forslaget som om det er siste utvei, er det trolig noe Bjørnson selv har høyt på ønskelisten, basert på tidligere utsagn. Det støttes av hans utsagn halvannet år senere, da han i juli 1892 holder en tale hvor han utdyper hva som er viktig for ham i forholdet til Sverige:

Det er Forsvarsforbundet, som vi vil ha bjerget. Jeg tror ikke netop, at det er nogen militaristisk Stormagt, vi derved vil bli; det er ikke militaristiske Drømme, vi forbinder med Forsvarsforbundet, som vi ubetinget holder paa.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Bjørnson 1913:169.

¹⁰⁵ Bjørnson 1913:170.

¹⁰⁶ Bjørnson 1913:205.

¹⁰⁷ Bjørnson 1913:251.

Bjørnson gir klart uttrykk for at hans forsvarsforbund er av defensiv karakter, og ikke skal brukes i et politisk maktspill. Det skal være til Norges fordel å være del av forsvarsforbundet, men ikke på bekostning av andre. Forsvarsforbundet gir også en vei til fred slik Bjørnson ser det: «Det er to Veje nu til Freden. Den ene er Voldgiftsvejen; den anden er Forsvarsforbundenes Vej.»¹⁰⁸ Det kan være interessant å påpeke at Bjørnson mener det er *to* veier til freden. Betyr det at man må gå enten den ene eller den andre? Det sies at alle veier fører til Rom, og det stemmer nok i dette tilfeller også: Bjørnson håper nok at man engasjerer seg i både voldgift og forsvarsforbund. I denne talen går han ikke videre inn på voldgiftstraktater, men han fortsetter på forsvarsforbundet med Sverige sin dypere betydning:

Dersom vi kan holde vort Forsvarsforbund purt og rent, d.v.s. saaledes, at det viser Verden, at vi begge er selvstændige inden Rammen af dette, saa vil det baade lokke frem flere til at indgaa i vort Forbund, og der vil danne sig andre Forsvarsforbund til Udryddelse af Krig ... Det er altsaa en stor Missjon, vi udfører, naar vi værger vor Selvstændighed inden Forsvarsforbundet. Ti saa viser vi det frem som Exempel for Verden. Og paa dette – paa Forsvarsforbundene vil Folkene engang gaa til Fred.¹⁰⁹

Norge og Sverige blir dermed et foregangsland for fredssaken, men det forutsetter at Norge kan oppnå selvstendighet innen unionen. Hvis det ikke lar seg løse, blir et rent forsvarsforbund alternativet. Hvis forbundet gir like rettigheter til både Sverige og Norge vil det inspirere andre til å gjøre det samme. Forbundet vil vokse, og flere vil bli dannet. Det vil vise at fremgangsmåten fungerer, og man leder verden inn mot global fred. Det gir et godt innblikk i hvorfor selvstendighet innen unionen er så viktig for Bjørnson, da det direkte påvirker hans syn på fredssaken. Utover sommeren presiserer han hvordan han tror forsvarsforbundene og voldgift vil påvirke både forsvars- og fredssaken:

Blir voldgift almen og Forsvarsforbundene altid større, saa alene Lufttrykket av deres Fredsvilje holder Krigsplanerne nede, da minskes Hærene av sig selv til Halvdelen, Tredjedelen, Fjærdedelen o.s.v., – til vi sidder igjæn med den frivillige Politihær, som ophører at være et Magtmiddel i Overklassernes Hænder.¹¹⁰

For Bjørnson må tanken om at de små nasjonene anskaffer seg stadig sterkere forsvarsforbund ha vært attraktivt, da det til slutt ville ha blitt umulig for noen å angripe andre uten å få et

¹⁰⁸ Bjørnson 1913:252.

¹⁰⁹ Bjørnson 1913:252.

¹¹⁰ Bjørnson 1913:257.

overveldende flertall mot seg. Hvis dermed alle nasjoner går inn i et forsvarsforbund, hvor man kun hjelper medlemmer i forsvarskrig og aldri i angrepskrig, vil man tilslutt gjøre angrepskrig til en nasjons selvmord. Bjørnson tror at om folkene stadig stiller seg bak tanken om voldgiftstraktater og forsvarsforbund, vil fredsmoralen i folkene sørge for at krig som politisk maktmiddel vil forsvinne fra det politiske spillet. Det fører til avmilitarisering, og overklassen ville blitt nødt til å høre på befolkningens ønsker om fred. Bjørnson avslutter med å skrive «... at Baandet imellem Dansk og Norsk maa blive stærkere ogsaa ved denne Sag.»¹¹¹ Som han tidligere håpet på dansk ledelse i en forsoning med Tyskland, håper han også på dansk samarbeid i fredssaken.

Bjørnson får publisert en artikkel i *The Pall Mall Gazette* 6. september 1892, hvor han tar for seg hans mening om Russland, dets planer og ønsker. Han har tidligere formidlet det han omtaler som Russlands drøm, nemlig å dele verden i to: Amerika og Russland, på hver sin side av Atlanterhavet.¹¹² Denne «drømmen» som Russland angivelig har er derimot en fredelig drøm, med gode hensikter: «Verdensfreden skulde naaes ved Amerikas og Ruslands absolute Supremati og Venskab, – den store pax Romana, som annen Gang skulde paalægges Folkene.»¹¹³ Bjørnson selv trodde ikke at slike drømmer var farefrie, og det er forståelig nok: resten av verdens nasjoner var ikke en del av Russland eller Amerika. Skulle verden deles opp hadde veien dit trolig ikke vært fredelig, selv om resultatet skulle bli en ny fredsperiode, en *pax Romana*. Trolig hadde det blitt en del kriger når man pålegger folkene dette, og dermed stiller Bjørnson seg skeptisk til at dette er veien å gå til freden. Mens han selv er positiv til forsvarsforbund for fredssaken, er nok skepsisen rettet mot at det er et russisk ønske om å dele verden i to: det gir ikke inntrykk av at det er frivillig, og det senker forventningene om at det er fredelig.

Vi hopper noen år frem i tid, hvor Bjørnson i en artikkel fra juni 1899 tar for seg det som er igjen av skandinavismen. Han ønsker nye skandinavistiske tilløp velkomne, og kommer forklarer hvordan han selv alltid har sett på skandinavismen: «Men aldrig har jeg ved Skandinavisme forstaaet andet end Forbund mellem selvstændige Folk.»¹¹⁴ Her kommer det frem at Bjørnson i sitt ønske om en forening av nasjonene aldri ønsket at de skulle slås sammen til én nasjon. Det var alltid i form av et forbund mellom dem, med full selvstendighet. Slik sett

¹¹¹ Bjørnson 1913:257.

¹¹² Bjørnson 1913:259f.

¹¹³ Bjørnson 1913:260.

¹¹⁴ Bjørnson 1913:400.

kan man fremdeles si at Bjørnson er skandinavist, selv om saken ikke lenger har samme engasjement som før. Bjørnson håper fortsatt å få Danmark med i unionen: «Ingen vil nemlig kræve af Danmark i et Neutralitetsforbund, at det skal opgive sin. Med et Neutralitetsforbund maa nemlig al Skandinavisme begynde.»¹¹⁵ Bjørnson skriver at det er snakk om et nøytralitetsforbund, men trolig er det for å stadfeste at et nordisk forsvarsforbund har som hensikt å erklære seg nøytralt. Likevel er tre parter med samme rettigheter idealet for Bjørnsons nordiske forbund, og han er klar på hvilken funksjon den skal ha. Først må unionen mellom Sverige og Norge tydeliggjøres, og Bjørnson er funksjonen «At det ene og alene er to selvstændige Folks Forsvar mod ydre Vold gennem den strengeste Neutralitet, og Værn for denne Neutralitet i Voldgiftstraktater og Hær.»¹¹⁶ Unionen skal fungere som et nøytralt forsvarsforbund.

I juni 1901 mener Bjørnson at de norske partienes uenigheter holder kampen for norsk selvstendighet nede, og splittelsen er ugunstig for Norges nøytralitetsutsikter:

Over vor Strid dæmrer en Mulighed for Enig i et større Forbund end det svensk-norske. Jeg mener det nordiske Neutralitetsforbund. Over dette igjen et endnu større: det algermaniske Forsvarsforbundet.¹¹⁷

Bjørnson innser at for å sikre Norges nøytralitetsutsikter må man først løse situasjonen med Sverige. Sverige står i veien for fremgangen. Som han tidligere har vært inne på ønsker han et nordisk forbund, som etterhvert vil vokse til et germansk forsvarsforbund.

Vi tar igjen et hopp i tid, og befinner oss nå etter unionsoppløsningen. I juni 1906 holder Bjørnson tale om Nordens fremtid, hvor han retter fokus mot det neste store spørsmålet: hvordan de tre nordiske landene kan komme sammen igjen. Det mener han beror seg på svenskene, da de er sinte på både Norge og Danmark slik situasjonen har utartet seg.¹¹⁸ Likevel håper han svenskene snart ser det fra Norges perspektiv, og kan tilgi den unge nasjonen i sitt opprør mot storebror. Bjørnson tar så for seg de som mener at Norge har en håpløs situasjon i sitt ønske om en fredelig fremtid. De som mener at det er nytteløst å prøve å forsvare seg mot

¹¹⁵ Bjørnson 1913:401.

¹¹⁶ Bjørnson 1913:401.

¹¹⁷ Bjørnson 1913:441.

¹¹⁸ Bjørnson 1913:512f.

en stormakt, og de som mener at voldgiftstraktater og nøytralitetserklæringer gjør at man kan bevege seg hvordan man vil i det politiske landskapet.¹¹⁹ Bjørnson adresserer disse punktene:

Nu vil jeg straks gjøre den Indrømmelse, at saa smaa Folk som vore, om de ogsaa alle tre kom sammen, var det ikke nok til at forsvare os. Den Indrømmelse maa ubetinget straks og helt gjøres. Hvorfor saa komme sammen? For sammen at søge større Alliancer. Det er den eneste, eneste, eneste Maade, som vi kan bjærge vor Fremtid paa.¹²⁰

Bjørnson mener større allianser er veien til fred, og da er det nærliggende å tro at han fortsatt holder ved at det er i form av forsvarsforbund han prater om. Jeg vil følgelig referere til allianser som forbund. Bjørnson mener man må bygge videre et slikt forbund, og mener at man må bygge den på en innbyrdes nøytralitetserklæring. Han foreslår Holland, Belgia, Luxemburg og Sveits som nye medlemmer, og at et slikt forbund vil kunne få en stemme i Europa.¹²¹ Han tenker da på at et slikt forbund vil bli hørt på i den europeiske maktbalansen, som om forbundet var en stormakt. Individuelt vil disse små nasjonene ikke bli hørt av stormaktene, og derfor vil dette være viktig for fredsarbeidet:

Enten vi faar en saadan Forening med de andre smaa Stater, hvad jeg i høj Grad ønsker, eller vi direkte agiterer for at naa op i en større Alliance, Alliancen maa være saa stor, at den ikke alene trygger vor Eksistens, men af sig selv fremfører Verdensfreden, som er hele Menneskehedens største Længsel.¹²²

Hvordan en allianse selv skal fremføre verdensfreden er ikke lett å avgjøre, men trolig tenker han i form av et forsvarsforbund som ingen tørr angripe. Man må bygge forbundene store. Bjørnson svarer også de som lurte på hvorfor man da ikke går inn i forbund med Tyskland, så store og mektige som de er. Bjørnson selv har jo tidligere engasjert seg for et germansk forbund, men har samtidig uttrykt misnøye med visse aspekter hos tyskerne: primært militarismen. Den linjen fortsetter han på. Bjørnson avskriver at det er folket eller dets leders skyld, men mener at «Det er Politimagten, Bureaukratismen, Militarismen, som skræmmer os.»¹²³ Hvordan Bjørnson ikke tildeler det til lederne skal vi ikke spekulere i, men Bjørnson bekymrer seg for den undertrykkningen av minoriteter han mener foregår i Tyskland:

¹¹⁹ Bjørnson 1913:513f.

¹²⁰ Bjørnson 1913:514.

¹²¹ Bjørnson 1913:514.

¹²² Bjørnson 1913:514.

¹²³ Bjørnson 1913:515.

Tyskland som Statssamfund, i sin Politik, har jo heller ikke Respekt for andres Nationalitet! I de Provinser, de har erobret fra os, fra Polen, fra Frankrig, mishandler de den nationale Aand, krænker de Samvittighederne, de tramper ned vort Sprog, der er bare en Mening om det.¹²⁴

Bjørnson mener at Tyskland forspilte sin mulighet til å være ledende i et forbund blant likesinnede da de førte en politikk som ikke var kompatibel med en slik rolle.¹²⁵ Kanskje frykter han at krigsmoralen i Tyskland vil spre seg over i de andre nasjonene i et forsvarsforbund hvis Tyskland blir den ledende nasjonen. Han håper tyskernes moral endrer seg, da han gjerne ser dem stå sammen:

Ja, Faren kan ophæves, hvis vi ikke kommer alene, vi smaa Stater, men lægger an paa at faa et Forbund af alle Germaner eller Teutoner eller Gother, der er saa mange Navne, men jeg tror, man især stanser ved Navnet alle Syd- og Nordgermaner, i Tyskland, i Østerrig, i Holland, i Belgien, i Sveits, og i vore Stater og i Storbritannien og i Amerika.¹²⁶

Er det slik at Bjørnson ikke ønsker et forbund med Italia, Frankrike, Russland eller andre land utenfor den nevnte gjengen? Basert på dette, samt tidligere utsagn om den «slaviske fare», virker det som at Bjørnson ønsker forsvarsforbund delt inn i kulturelle blokker, hvor Norge tilhører i etterkommerne av det germanske språket. Han har tidligere ønsket at de små nasjonene skal samle seg sammen i forsvarsforbund, men det kan virke som man likevel skal holde seg med «sine egne». Først må altså Tyskland rydde opp i sin krigsmoral. Det bør også noteres at Bjørnson ikke oppfordrer *nasjonene* til å danne forbundet, men det germanske folket *i* nasjonene. Trolig er det da likevel snakk om nasjonene i stor grad som de er, men i eksempelet Tyskland burde de helst gi slipp på den undertrykkingen som pågår mot minoritetene i de annekterte områdene i Slesvig, Frankrike og Polen, eller helst oppgi områdene helt.

Han fortsetter denne tankegangen også året etter, hvor han også avslører hva han tror skjer hvis et slikt forbund opprettes. For ham er det en helt naturlig utvikling, og til forbundet ramser han opp de samme folkene som sist, og mener dets opprettelse ville hatt en enorm effekt på verdensbildet:

¹²⁴ Bjørnson 1913:515.

¹²⁵ Bjørnson 1913:515.

¹²⁶ Bjørnson 1913:515.

Dette vilde være Krigens Ophør. De store Folkeforbund er Krigens Opbør. Den første Følge vilde nemlig bli, at saa maatte også de andre Stammer slutte sig Sammen. Saa store blev da disse Forbund, at ingen Krig mere turdes risikeres; Faren blev for kolossal. Faktisk kom den civiliserede Verden da til at bestaa av et eneste Fredsforbund med Voldgiftsretter for alle Stridigheder, som ikke annerledes kunde løses.¹²⁷

Som tidligere spekulert var Bjørnsons fredspolitik basert på at man skulle samle seg i forsvarsforbund som ble så store at man ikke turte risikere krig. Dette er første gang han erkjenner at det var tanken bak, og man ser at voldgiftssystemet er sentral i hans ønsker for dette: han foreslår at stridigheter ikke *kan* løses på andre måter. Han mener det vitner om dårlig taktikk fra fredsvennene når et slikt forslag ikke er lagt på bordet.¹²⁸ I hvilken grad han legger vekt på ordet *sivilisert* er ikke godt å vite, men det er mulig han kun prater i form av den vestlige verden. Hvorvidt han ikke ønsket at «usiviliserte» nasjoner skulle være med i samme spor er dermed ikke godt å si.

5.2.2 – Nansen og forbund

I 1899 kom Nansen med en støtteerklæring til artikkelen «War Against War», av William Thomas Stead i anledning fredskonferansen i Haag.¹²⁹ I brevet henviser Nansen seg til Stead, og viser tydelig beundring av Steads arbeid i fredssaken. Nansen gleder seg over all sympatien Stead mottar, men at det er fremdeles en lang vei å gå. Nansen skriver sarkastisk at han forundres over at det fremdeles er muligheter for krig, når fredssaken får så mye «sympati» fra stormaktene. Han virker oppgitt, men har troen på fredssaken:

Jeg kan ikke annet enn tro, at hvis alle rett-tenkende menn og kvinner i alle nasjoner vilde enes, vilde de danne et uimotstålig forbund, som vilde være mektig nok til å drepe den krigsånd, som ennu svever over nasjonene som en levning fra barbarismen.¹³⁰

Nansen mener altså at krig er noe av fortiden, og noe som mennesker bør være hevet over nå. Han ser ned på krig, noe også Vogt viste til.¹³¹ Det mest interessante her derimot, er hans tidlige

¹²⁷ Bjørnson 1913:545.

¹²⁸ Bjørnson 1913:545.

¹²⁹ Vogt 2011:213.

¹³⁰ Nansen 1942a:261.

¹³¹ Vogt 2011:213.

spire av tro på et forbund som ville kunne drepe krigsmoralen i folket. Selv om man i ettertid vet at Folkeforbundet, som nettopp hadde den rollen Nansen beskriver, ikke gikk slik man håpte, la det i grobunn for dagens FN, som også bærer på mange av de samme prinsippene som Nansen beskriver. For det er nettopp et lignende forbund man får inntrykk av at Nansen mener, heller enn et forsvarsforbund av alle nasjoner. Det er ingen tvil om at Nansen ser på fredssaken som noe viktig, og noe alle «med vett» burde enes om.

Vi har sett Nansens tanker rundt unionen, og han har vært frempå med at man bør stå sammen med Sverige, om ikke nødvendigvis i unionen slik den var. Unionen ble oppløst i 1905, uten at noe forsvarsforbund ble dannet med Sverige. I 1915 gjentar Nansen at han ønsker samarbeid med nabolandene, og han mener det vil styrke nasjonenes nøytralitet:

Det bør stå klart for os, at hvis Norge og Sverige begge får et kraftig forsvar, og holder fast sammen for å verge sig, helst også med Danmark, så vil de danne en militær makt som intet land vil ønske å få mot sig. Men alene, og svake som nu, kan vor stilling bli farlig.¹³²

Det er nærliggende å tro at Nansen her snakker om et forsvarsforbund. Det er ikke spesifisert som et utelukkende forsvarssamarbeid, men tatt i betraktning Nansens tidligere utsagn så virker det som at angrepskriger er uaktuelt for Nansen. Selv om Nansen helst ser et forsvarsforbund med Sverige og Danmark, er det viktig for ham at Norge står med et sterkt bidrag i forsvarsforbundet. Man kan ikke sette sin lit til de andre medlemmene, man må selv ta grep for å sørge for at en selv er beskyttet. Sånn sett henger Nansens syn på forsvar og forbund mye sammen, og vi skal gå nærmere innpå synet på forsvar i et eget delkapittel. Samtidig er det greit å påpeke at dette utsagnet kommer i 1915, under første verdenskrig. På denne tiden var Belgia allerede okkupert av tyskerne, og som vi vil se i senere delkapitler skapte Belgias skjebne et sterkt inntrykk på Nansen.

Igjen tar vi et lite hopp i tid, og etter krigens slutt kommer artikkelen «Nasjonenes forbund» på trykk i *Tidens Tegn* 14. februar 1919. Her tar Nansen for seg flere aspekter av det han ønsker for det nylig opprettede Folkeforbundet, og hvorfor han ser på det som essensielt at Folkeforbundet faktisk får reell makt:

Den første og viktigste opgave for forbundet for øieblikket må da være å finne den beste ordning som kunde sikre en varig fred på jorden, og for altid forhindre krig og enhver

¹³² Nansen 1942b:498.

gjentagelse av disse års elendighet i Europa. (...) Men for at dette skal nås, må det være en forutsetning at alle folk binner sig til herefter å la alle tvistigheter sig imellem avgjøre ad fredelig vei, ved forlik, vollgift, eller dom.¹³³

Folkeforbundets hovedoppgave blir å bevare freden og utrydde krigen, punkter vi kommer tilbake til i et eget delkapittel. Han ser potensialet i Folkeforbundet, men anerkjenner at det ikke blir en lett oppgave å forene alle nasjoner til å spille med de samme reglene. Han ønsker brorskap og fred mellom folkene, men innrømmer at det ikke nødvendigvis lar seg gjøre fort.¹³⁴ Han sier tross alt at alle nasjoner *må* binde seg til Folkeforbundets avgjørelser for at dette skal være en mulighet, men hvis det skulle skje vil man ikke lenger ha bruk for forsvarsforbund.

Man ser at Nansen innser hvilken posisjon Europa befinner seg i, så kort tid etter krigens slutt og fredsavtalen i Versailles. Samtidig viser Nansen at han tror på Folkeforbundet, og at det er veien å gå for å oppnå den freden han ønsker for verden. Man kan alltid kan spekulere i om det er en oppfordring Nansen har til folkene, mens han selv kanskje er tvilende, men han gir inntrykk av at han selv har klokketro på Folkeforbundets potensielle effekt på verdensfreden:

La os bare få Forbunnet for enhver pris, la folkene møtes med den opriktige og ærlige vilje til å organisere og støtte et forbunn, i hvilket alle nationer forenes for fredens, retferdighetens, og den menneskelige velferds felles sak, så skal vi se at dette forbunn vil snart vokse og fullkommengjøre sig selv, om dets organisationsformer er aldrig så mangelfulle til å begynne med.¹³⁵

Nansen tror på Folkeforbundets hensikt, og mener man må stå bak det selv om det blir en vaklende start. Folkets vilje vil seire til slutt. Han uttrykker at han ser veldig mørkt på fremtiden om Folkeforbundet ender opp som en idealistisk tanke uten reell makt, og evner Europa lite håp om nasjonene skulle havne tilbake i samme spor som før krigen:

Det kreves ikke megen forutseenhet for å se at det internationale anarki, grunnet på makt istedenfor rett, som hittil har eksistert og vært anerkjent, må avskaffes, hvis frihet og civilisation skal kunne holle sig i Europa.¹³⁶

Nansen legger ikke skjul på de tanker han har om de krefter som styrer det internasjonale samfunnet, hvor *makt* er det eneste som betyr noe. Rå makt gir en nasjon muligheten til å kue

¹³³ Nansen 1942b:547f.

¹³⁴ Nansen 1942b:556.

¹³⁵ Nansen 1942b:556.

¹³⁶ Nansen 1942b:557.

en annen, med eneste mulighet for å stoppe det er å stå imot selv eller ha gode allierte. Har man makt, kan man gjøre som man vil, så fremt ikke noen klarer å stoppe deg, derav anarki. Dette synspunktet hos Nansen forsterker inntrykket av hans inderlige ønske om at Folkeforbundet skal bli suksessfullt.

Som del av talen Nansen holdt i mottakelsen av Nobels Fredspris han fikk tildelt i 1922 erklærer Nansen igjen sin tro på Folkeforbundet i fredssaken. Det er noen gjentakelser, men han kommer også med nye utsagn. Medlemslandene er blant annet et viktig punkt for Nansen:

Vi må erindre at forbundet først kan komme til full kraft når det omspinner alle, også de store nasjoner som fremdeles er utenfor. Men likevel kan det alt i sin korte levetid opvise handlinger, som peker mot en lysere fremtid. Det kan nevnes blant annet at det alt i sin korte levetid har bilagt flere stridsspørsmål som ellers vilde ha ført, om kanskje ikke alle til krig, så i hvert fall til alvorlige uroligheter.¹³⁷

Det at ikke alle nasjoner er medlem er til hinder for fredsarbeidet, slik man tolker Nansen. Han nevner spesielt Tyskland, USA og Russland som de nasjonene som står utenfor, enten av fri vilje eller nektet medlemskap. At de ikke får delta i diskusjonene om voldavgift og disputer kan skape mer splid mellom folkene. Likevel mener Nansen at forbundet har potensialet til noe stort, og viser blant annet til flere konflikter som Folkeforbundet har diskutert og løst. Folkeforbundets interesse for å løse konfliktene har bidratt til å avkjøle spente situasjoner verden om, ifølge Nansen.¹³⁸ Han nevner blant annet Åland-spørsmålet mellom Sverige og Finland, kjent som den første saken Folkeforbundet løste, og flere andre konflikter som allerede har blitt løst, på tross av at Folkeforbundet ikke har den medlemsstallen som Nansen anser som livsviktig for fredssaken. Han sier også at det tyske problemet, altså gnisningene mellom Tyskland og dets motstandere, ikke vil eller kan bli løst, før det blir lagt inn for Folkeforbundet.¹³⁹

Ifølge Nansen har også Folkeforbundet bidratt i stor grad når det kommer til styrking av folkesjelen og fredsmoralen, som han setter over nedrustningen. Nedrusting av arméer og flåter er vel og bra, men det er fredsmoralen som skal sikre freden. Kan man forsone bitre naboer, og

¹³⁷ Nansen 1942b:602.

¹³⁸ Nansen 1942b:602ff.

¹³⁹ Nansen 1942b:604.

skape den samfølelsen som Nansen etterlyser, kan man sikre seg fred i lang tid. Der har ifølge Nansen Folkeforbundet gjort godt arbeid allerede, og fortsetter i så måte.

I talen holdt under utdelingen av fredsprisene i 1926 mener Nansen at menneskers vilje fører til krig, men at det likevel kan endres forholdsvis lett gjennom å føre en «... forstandig politikk».¹⁴⁰ Hans forslag er at Europeiske regjeringer måtte sette alt inn på å følge Folkeforbundets politikk, uten reservasjoner. Det gjelder både store og små nasjoner, og det var essensielt i fredssaken:

Hvis vi virkelig ønsker å få gjort enne på krigen, hvis vi ønsker å bli kvitt de svære rustninger, må som sagt regjeringene gå med hele sin sjel in i Folkeforbundets politikk, (...) Hvis de gjør det, hvis deres folk støtter dem i den samme ånd, da vil krigens onde uhyre bli felt, og vor fremtid vil være trygget for fredens arbeid for å bygge op og ikke å rive ned.¹⁴¹

I Nansens øyne står veldig mye på Folkeforbundets mulighet til å utøve makt. Folkeforbundet er derimot avhengig av at alle nasjoner slutter seg til det, og etterfølger den politikk som føres. Om ikke det skjer, har ikke forbundet særlig mye makt. Det var nettopp Nansens frykt som skulle vise seg å bli realisert etter hans død, da mangel på makt var blant årsakene til Folkeforbundets oppløsning etter andre verdenskrig, og den påfølgende opprettelsen av FN.

5.2.3 – Sammenligning av synet på forbund

Bjørnsons forbund handler i stor grad om store forbund, delt inn i kulturelle blokker. Hans hovedprioritet er å først omorganisere unionen med Sverige til et enkelt forsvarsforbund, deretter å få Danmark med i forsvarsforbundet. Neste steg vil være å få de øvrige germanske stammer med, samtidig som man holder en viss standard ovenfor nasjonenes politikk, som man ser i Tysklands tilfelle: krigsmorale kan ikke få råde. Før militarismen er lagt bort, ønsker han ikke tysk medlemskap. I første omgang ser man at Bjørnson ønsker et germansk forsvarsforbund til felles forsvar mot slaverne, men dette punktet bortfaller etterhvert. Det er mulig Bjørnson brukte det som argument i forsøk på å overbevise Tyskland om at et germansk forbund var til dets egen fordel. Deretter skal England, USA og Østerrike også med, i tillegg til

¹⁴⁰ Nansen 1942b:687.

¹⁴¹ Nansen 1942b:688.

de små germanske nasjonene, før han også oppfordrer de øvrige folkeslagene å danne egne forsvarsforbund. Når ingen tør angripe andre, er verdensfreden sikret. Man kan kanskje se lignende politikk under den kalde krigen, når atomstormaktene ikke turte angripe den andre i frykt for konsekvensene. Uten å gå nærmere innpå det, kunne det vært interessant å diskutere om også Bjørnsons visjon hadde ført til den samme spenningen i verdensbildet som den kalde krigen hadde.

Nansens forbund utvikler seg over tid og lange perioder. Nansen begynte også med et ønske om samarbeid med Sverige. Han gjenopptar dette ønsket under første verdenskrig, og ønsker et forsvarsforbund hvor Danmark også er med, etter at han har sett Belgias skjebne. Han håper et nordisk forsvarsforbund vil skremme bort potensielle fiender fra å angripe Norden. Nansens hovedvekt ligger derimot i troen på Folkeforbundet. Han viser allerede i 1899 at han håper på et forbund hvor alle nasjoner samles for å drepe krigsånden og bringe global fred. Han får delvis viljen sin etter første verdenskrig, med opprettelsen av Folkeforbundet. Han erklærer fort sin tro, skepsis og sine håp for Folkeforbundet, og det er klart at verdenskrigen har påvirket ham mye i hans syn på fredssaken. Under mottakelsen av fredsprisen i 1922 holder han ikke igjen hva han synes om at ikke alle nasjonene er medlem. Han ramser opp voldgiftssaker som har blitt gjennomført på grunn av Folkeforbundets arbeid, og viser at Folkeforbundet kan bli en suksess. Likevel fører medlemsmangelen til at fredsarbeidet ikke går nok fremover. I 1926 har han kommet til stadiet der han regelrett maner alle til å gå 100% inn i Folkeforbundets politikk, og legge enhver reserveplan til side. Man må dedikere seg fullt og holdent til Folkeforbundet for å oppnå den global fred, og man kan ikke bruke tid og ressurser på å anta at Folkeforbundet ikke blir en suksess.

Når vi nå skal sette opp en sammenligning av de to, ser vi at Nansens forbund skiller seg ut fra Bjørnsons politikk. Mens de begge erklærer seg som forkjempere for å fortsette samarbeidet med Sverige og Danmark i et nordisk forsvarsforbund, sklir de litt fra hverandre etterhvert. Der Bjørnson gikk til kulturelle forsvarsforbund knyttet opp mot de forskjellige folkeslagene, går Nansen direkte til det globalt Folkeforbundet som omfavner alle nasjoner. Bjørnson kan virke mer pragmatisk i forhold til forsvar av landet. Der Bjørnson styrker forsvaret gjennom å skape en «stormakt» av flere nasjoner, går Nansen fra et nordisk forsvarsforbund til det globale Folkeforbundet. Herunder ligger det ikke et sterkt forbund som beskytter sine medlemmer med militærmakt ved angrep, men ord og konsekvenser. Bjørnsons metode kunne bli sett på som en kontinuitetsbærer i historien, mens Nansens skifte fra konflikter og krig til global fred og voldgift ville vært et klart brudd.

Likevel er det verdt å merke seg et par ting i denne sammenligningen: Bjørnsons kulturelle forsvarsblokker ble aldri en realitet, mens Folkeforbundet ble det. Bjørnson måtte drømme om en fremtid med store forsvarsforbund, mens Nansen kunne vie seg til et allerede eksisterende organ i fredssaken etter verdenskrigen. Det skapte et voldsomt inntrykk på Nansen, et inntrykk Bjørnson aldri fikk. Til slutt er det viktig å bemerke at de begge var enige om at deres respektive planer var veien til global fred og krigens utryddelse, hvor det i begge tilfeller skulle være et globalt system for voldgift som skulle følges og respekteres av alle nasjoner. I så måte hadde de samme mål.

5.3 – Forsvar

I dette kapitlet fordyper vi oss i Bjørnson og Nansens utsagn om forsvar. Det innebærer ikke bare det norske forsvaret, dets funksjon og politikken rundt, men også hvordan de så på folkets rolle i det å forsvare Norges og andres suverenitet. Skulle militæret brukes kun til forsvar, eller var det berettiget å bruke det til angrep i visse situasjoner? Skulle man kun forsvare Norge? Skulle man ruste opp forsvaret, eller basere seg på garantier fra andre nasjoner? Hvilke farer sto Norge eventuelt overfor? Vi skal også her se at Nansen blir påvirket av første verdenskrig, noe Bjørnson ikke opplever. Jeg minner om forsvarets underspørsmål:

- Hvordan så de på forsvarets rolle i fredssaken?

5.3.1 – Bjørnson og forsvar

I en artikkel fra 1872 forsvarer Bjørnson seg mot en misforståelse som oppstod etter en tidligere artikkel, hvor det ble hevdet at han frarådet de små folkene fra å forsvare seg med fysisk makt. Bjørnson oppklarer misforståelse, og hevder at om Danmark skulle have i krig, så måtte resten av Norden hjelpe til.¹⁴² Bjørnson forsvarer altså bruk av forsvaret for å hjelpe Danmark, og det henger sammen med hans engasjement for å danne et forsvarsforbund mellom de tre nasjonene som vi så tidligere. For Bjørnson var det en selvfølge at man skulle hjelpe Danmark i en forsvarskrig.

Vi hopper en del år frem i tid, og i desember 1885 tar Bjørnson opp en del av den krigsfrykten som er i samtiden. Det finnes de som tror både Tyskland og Russland ønsker å overta Norge, og at det bare er et pengespørsmål. Bjørnson tror ikke på dette selv, da han er veldig klar på at det i den tiden bare er to forskjellige grunner for krig: «Kolonisationsforetag og historiske Forviklinger, saare Traditioner.»¹⁴³ Han fortsetter:

Skal vi lægge denne Maalestok paa Russernes og Tyskernes Forhold til os, er Krig mellem dem og os litet sandsynlig. Ikke kan de holde os for Kolonisationsstof, heller

¹⁴² Bjørnson 1912:377.

¹⁴³ Bjørnson 1913:37.

ikke kan de paaberaabe sig historiske Forviklinger, krænkende Traditioner. For at paaføre os Krig maatte de raaeste og foragteligste Grunde aapenlyst gjøre Tjeneste.¹⁴⁴

Av Bjørnsons to grunner for krig er ingen gyldige overfor Norge, og dermed er krig veldig usannsynlig. I Bjørnsons øyne er det derfor logisk å trekke den slutning at Norge ikke er truet av hverken Tyskland eller Russland, og man kan fundere på om det i det hele tatt er noen andre å bekymre seg over.

I 1890 holder Bjørnson en tale hvor han forteller at situasjonen mellom Norge og Sverige er bedre nå enn den har vært på en stund, selv om han ikke utelukker hva en dystre fremtid kan bringe:

... om der kommer en stor Krise, da gjælder det, at vi er beredte paa at bestemme os selv, og at vi ikke mer lar andre bestemme os. Saa forsaavidt er jeg fuldstændig enig i Forsvarsbevægelsen. Vi skal, mener jeg, saalænge vi kan, forsvare os, vi skal ikke la os overrumple af dem, som kunde være vore Uvenner.¹⁴⁵

Bjørnson ønsker at nordmenn skal forsvare fedrelandet til siste pust, og det må også gjelde mot Sverige om de skulle begynne å føre en fiendtlig politikk. Bjørnson har tidligere gitt uttrykk for at han anser det som svært usannsynlig at Sverige ville gjøre noe slik, men det vitner likevel om at Bjørnson står for en sterk forsvarspolitik som forsikrer at Norge ikke blir tatt på sengen. Han kommenterer så militarismen i Norge:

Der havde ligesom været holdt Afstemning over dette herhjemme i Anledning Forsvarsbevægelsen. Der var adskilligt, som var godt i den, men den Del af den, som havde pegt paa Militarisme og Eventyr, havde forlængst gjort jammerlig Fiasko, og den Voldgiftsresolution og den Udgift til Repræsentanter for Voldgift mellem Folkene, som Stortinget besluttede, vilde være Vejen, som vort Ønske gik.¹⁴⁶

Her ser man at Bjørnson avskriver enhver form for aggressiv bruk av militæret, og at det er i voldgift fremtidige konflikter bør løses. Dette er noe som snart vil øke i Bjørnsons tanker. Militarismen og eventyr, som vanskelig kan tydes som noe annet enn angrepskrig, er ikke veien å gå. Likevel er Bjørnson enig i at det finnes mye bra i forsvarsbevegelsen. Bjørnson avskriver så den såkalte trusselen fra Russland, hvor mange fortsatt tror at Russland begjærer egne isfrie

¹⁴⁴ Bjørnson 1913:37.

¹⁴⁵ Bjørnson 1913:166.

¹⁴⁶ Bjørnson 1913:169.

havner ut mot Atlanterhavet.¹⁴⁷ Bjørnson har ingen tro på en trussel derifra, og drar frem forrige krig mellom Sverige og Russland. Den skjedde 80 år i forveien, mens Russland i mellomtiden hadde hatt flere kriger med det osmanske riket. Det er der Russlands interesser ligger, slik Bjørnson forstår det, og derfor har Norge og Sverige lite å frykte fra Russland.

I en artikkel fra desember 1891 forsvarer Bjørnson sin kritikk av Sveriges manglende muligheter for å forsvare Norge i en krigssituasjon. Bjørnson har en klar mening om Sveriges militære kapasitet:

Ligeoverfor et Angreb i Finmarken kan Sverige ikke engang hjelpe os, end sige protegere os. Imod vor eneste Fare kan Sverige intet, rent ud intet gjøre, mens vi under et russisk Angreb paa Sverige kan være dette til Hjælp.¹⁴⁸

Bjørnson mener altså at forsvarssituasjonen i unionen gagnar Sverige mer enn det gagnar Norge. Finnmark er det mest utsatte området i Norge, selv om Bjørnson bare året før ga uttrykk for at det kun var Gotland eller Kristiansand som var *potensielle* mål for henholdsvis Tyskland og England.¹⁴⁹ Selv om han tidligere har avskrevet krigsfarer fra Russland, innser han at Finnmark er det mest utsatte området i tilfelle russisk ekspansjon. Derfor er kritikken nedslående, når han ikke tror Sverige kan bidra noe som helst ved et russisk angrep mot Norge, mens Norge kan bidra i et russisk angrep på Sverige. Mens han demper forventningene om hvor sterkt det svenske forsvaret er, gir han inntrykk av at han fremdeles mener at det norske forsvaret må brukes til å hjelpe Sverige i forsvarskrig. Denne holdningen fortsetter i februar 1892, kun et par måneder senere. Her fortsetter han sin kritikk av det gjensidige unionsforsvaret. Det er en stor del gjentakelser fra forrige artikkel, men han kommer også med noe nytt:

... Norge kan yde det kraftigste Forsvar for Sverige dels ved sin Hær og især ved sin Beliggenhed. At late, som Norge kan angripes av – England, Frankrige, Tyskland, er det argeste Papirtull, likesom at Sverige skal ligge paa Vagt for at forsvare os mod saadanne Angrep! Hvis vi stiller os daareagtig, kan vi angripes i Finmarken, og der kan Sverige ikke møte frem; det er Virkeligheden.¹⁵⁰

Her ser vi at Bjørnson avskriver det som egentlig er alle trusler om krig. Man må sette seg selv i en farlig situasjon for at Finnmark skal være truet, og der får man ingen hjelp fra Sverige. Det

¹⁴⁷ Bjørnson 1913:170f.

¹⁴⁸ Bjørnson 1913:204.

¹⁴⁹ Bjørnson 1913:172.

¹⁵⁰ Bjørnson 1913:213.

forsterker også Bjørnsons frykt for at Sverige, som tross alt styrer utenrikspolitikken, kan sette Norge i en farlig situasjon, og unionen er dermed ikke mye til hjelp hvis russiske tropper prøver en invasjon gjennom Finnmark. Bjørnson klar på at det er Norge som er i stand til å hjelpe Sverige, og ikke omvendt:

Bestemmelsen om, at vort Landeværn ikke kan brukes ut over Landsgrænsen, kan gjerne opgives, naar vi har de tilbørlige Garantier (deriblandt eget Utenriksstyre). Men den ændrer intet i Virkeligheden. Ti Virkeligheden er, at Sverige kan ikke forsvare os der, vi er truet; men vi kan i særegen Grad forsvare Sverige.¹⁵¹

Landvernet er troppene som var forbeholdt bruk innenlands, og dermed ikke kunne hjelpe til på svensk grunn.¹⁵² Bjørnson mener det kan endres til å bli en fordel for Sverige, men selvstendighet for Norge må komme først. Det vil ikke endre noe i forhold til Sveriges mulighet for å hjelpe Norge, mens det virkelig vil forsterke det norske bidraget til Sverige.

I en lengre artikkel fra 1892 tar Bjørnson opp mønsteret Russland har hatt siden 1809, da de tok Finland fra Sverige. Ingen kriger mot Sverige, men tre kriger mot det osmanske riket i samme periode. Bjørnson mener det beviser at Russlands interesser ligger mot Balkan, og ikke mot Norge og Skandinavia.¹⁵³ Han avskriver de som mener at Russland likevel kan ha planer for Norden, men er likevel åpen for at det verste kan skje:

Dersom de skandinaviske Riger blander sig op i andres Krige, saa kan jo det Utænelige hænde; men de kom ikke til det i 1864, og de kommer endnu mindre til det herefter, – hvis Norges Utenrikspolitik blir uafhængig av Sveriges.¹⁵⁴

Bjørnson tror det er liten sjanse for russisk aggresjon i nord, men får likevel inn et lite stikk mot Sverige: Norge ønsker fortsatt eget utenriksvesen. Da kan Norge føre den politikken som Bjørnson virkelig tror på, en fredspolitikk. Det vil sørge for at Norge ikke blander seg inn i andres kriger, og dermed ikke provoserer Russland. Under svensk utenrikspolitikk er det ikke sikkert at freden bevares, kan man tolke Bjørnson. Man gikk jo tross alt ikke til forsvar av Danmark under den andre slesvigske krig. Her kan man tolke hans utsagn på to forskjellige måter: når Bjørnson mener at de skandinaviske rikene kan blande seg i andres kriger, er det forskjell på å blande seg inn i ikke-skandinaviske kriger, der man kunne provosert Russland,

¹⁵¹ Bjørnson 1913:214.

¹⁵² Børresen, Rein: «Norsk forsvarshistorie».

¹⁵³ Bjørnson 1913:261.

¹⁵⁴ Bjørnson 1913:261.

eller at man blander seg inn i en krig med sin skandinaviske nabo, da trolig til dens forsvar. Bjørnson ga for ikke lenge siden uttrykk for at man burde komme til forsvar av Sverige uansett, så det er trolig den varianten han mener: så lenge man ikke blander seg inn i ikke-skandinavisk krig, holder Russland seg unna. Det er *mulig* han nå håper at Norge holder seg ute av alle kriger, men trolig ønsker han enda å forsvare både Danmark og Sverige ved angrep. Dette begrunnes også med hans tidligere ønsker om forbund med både Sverige og Danmark.

Bjørnson mener allmenn forstand sier at Russlands interesser er å holde fred i Norden: Norge og Sverige er vennlige nok naboer.¹⁵⁵ Enhver overtakelse av landområder mot Nordsjøen vil åpne Russland for angrep derifra, som vil hindre full konsentrasjon i Balkan om det ble krig der. Dette er et viktig poeng for Bjørnson, med hans tro på at Balkan er fokuset til Russland:

Herav kan med nok saa god Sansynlighed sluttes, at saalænge Rusland ikke har naaet frem til Balkan, har ogsaa Skandinavien Fred for Rusland. Desuden: hvad Brug har Rusland for Skandinavien, naar det ikke er som Led i en europæisk Erobring? Dersom Rusland opgiver Balkan, opgiver det enhver europæisk Erobring.¹⁵⁶

Indirekte sier Bjørnson at Norges utsikter hviler på Balkan: hvis Balkan skulle falle under Russland, blir Nordens utsikter straks mye verre. Hvis Russland skulle oppgi alle planer for Balkan viser det at Russland er fornøyd med den europeiske tilværelse, og hele Europa er trygge fra russisk ekspansjon. Igjen er spørsmålet om den russiske interessen for en isfri havn tema, men Bjørnson har et klart svar til den problematikken:

Nordmænd mener derfor, at med Fredens Midler maa vi fremdeles kunne staa i godt Forhold og Venskab til det store Rige, der ingen økonomisk Fordel kan høste av en Erobring, som det ikke kan faa i full Fred.¹⁵⁷

Dette er sagt i forhold til å være imøtekommende med russiske behov for tilgangen til isfri havn. Dette er tidligere nevnt i forhold til å eksempelvis legge jernbane fra Russland til en isfri havn i Norge. Dermed avskriver Bjørnson enhver nødvendighet Russland skulle ha for å erobre områder fra Norge. Han mener også at Norge er et usannsynlig mål for Russland uansett om unionen med Sverige eksisterte eller ikke, mye takket være beliggenheten.¹⁵⁸ Som tidligere nevner han igjen hvordan Norge kan forsvare Sverige bedre enn Sverige kan forsvare Norge,

¹⁵⁵ Bjørnson 1913:261.

¹⁵⁶ Bjørnson 1913:262.

¹⁵⁷ Bjørnson 1913:262.

¹⁵⁸ Bjørnson 1913:262.

og han trekker frem at Sverige ikke engang har veier som fører til Finnmark. Hele artikkelen vitner om en Bjørnson som ikke bekymrer seg for forsvaret av Norge, da han ikke evner å se reelle trusler i horisonten.

Spørsmålet om den norsk-svenske utenrikspolitikken var nå inne i en kritisk fase. Å få en likeverdig representasjon av de felles utenriksdelegasjonene, eller kanskje et helt separat konsulat, var noe av det viktigste som ble diskutert i den norske politikken i tiden etter parlamentarismens gjennombrudd i 1884. Bjørnson inviterte seg selv inn i diskusjonen flere ganger, og i en artikkel i januar 1894 oppklarer Bjørnson at han «... aldri har trodd paa Krigen med Sverige.»¹⁵⁹ På dette tidspunkt virker det klart at Bjørnson ikke ønsker en krig for å bryte unionen. Likevel frykter han hvordan politikerne går frem:

At bruke den Krigsminister, Højre nu har,*) som Paaskud for at forsømme Hær og Flaate, mens Svenskerne ruster af alle Kræfter, det er at sætte Partisaken for højt, og i sig selv er det Hykleri.¹⁶⁰

Selv om han tidligere har gitt uttrykk for en rolig holdning til forsvaret av Norge, i mangel på reelle farer, ser vi nå at han frykter den svenske opprustningen. Foruten et lite stikk til Høyres forsvarspolitik, tar Bjørnson her opp et interessant poeng. Han argumenterer for at Høyres forsvarspolitik er i strid med deres ansvar ovenfor det norske folk, nemlig å beskytte folket. Man kan ikke ruste ned når Sverige ruster opp. Bjørnson antyder at det Høyre gjør, med å følge partiprogrammet om nedskjæringer i forsvaret i denne tid, rett og slett ikke er forsvarlig forsvarspolitik.

I 1896 svarer Bjørnson en anonym svenske i bladet *Pall Mall Gazette* som hadde skrevet at Norge rustet opp mot Sverige. Bjørnsons svar fører til motsvar i det svenske regjeringsbladet *Posttidningen*, en artikkel hvor svenskene blant annet forsvare sitt forhold til Norge og sin forsvarspolitik, som Bjørnson hadde kritisert. Svenskene skriver at deres opprustning bare fullfører en hærplan fra 1892, noe Bjørnson avviser sarkastisk.¹⁶¹ Norge blir beskyldt for å ruste opp mot Sverige, mens Sverige kun følger en plan de har hatt flere år. Bjørnson oppklarer hvor Norges opprustning kommer fra:

¹⁵⁹ Bjørnson 1913:284.

¹⁶⁰ Bjørnson 1913:285.

¹⁶¹ Bjørnson 1913:347.

Sandheden er ... at Nordmændene ruster, fordi Sverige blander sig ind i vore indre Sager, og fordi vi har Grund til at frygte, at denne Indblanding kan gaa over til Vold. Vi har ogsaa ofte nok været truet dermed.¹⁶²

Bjørnson refererer i dette tilfellet trolig til konsulatsaken. På tross av Norges relativt like status i unionen, er fremdeles all utenrikspolitikk og handel håndtert av Sverige. Det påvirker også innenrikspolitikken indirekte. Han viser til Stortingets flertall i et forslag «... om at henvende sig til fremmede Magter for at faa Voldgiftstraktater oprettede.»¹⁶³ Dette ble avslått av den svenske utenriksministeren to ganger. Et norsk ønske om en av fredsmetodene Bjørnson beundret ble avslått av Sverige, og man kan forstå Bjørnsons reaksjon.

I en tale i 1903 tar Bjørnson for seg Stang, den nylig avtrådte forsvarsministeren. Bjørnson har gode ord å si om Stang: «At han reiste igjen Forsvaret, saa vi ikke havde Grund til at frygte Overfald under Forhandlingerne var selvfølgelig udmærket. Der er god Grund til at tro, at Svenskerne tænkte paa at overfalde os i 1895; ...»¹⁶⁴ Bjørnson støtter altså opprustingen i forsvaret når svenskene gjør det samme. Han var for opprustningen, da den forsterker forsvarets evne til å verne om norsk selvstendighet, enten det er inni eller utfor unionen.

Unionen er oppløst, og i en artikkel fra desember 1906 erkjenner Bjørnson at han på forhånd visste at unionsoppløsningen trolig ville føre til en følelse av ydmykelse for Norges folk.¹⁶⁵ At grensefestningene måtte rives for å få Sveriges sanksjon av oppløsningen var et nødvendig grep for frihet og fred, noe Bjørnson mente man visste både i Sverige og i Norge. Det var likevel de som mente at krig med Sverige hadde vært bedre enn ydmykelsen av å etterkomme kravene, og til det er Bjørnson klar i sin sak: «En Krig vilde derimot ha sat begge i Fare. Ingen, som kjæner Svenskerne, kan tvile om, at hvis vi vant, fik vi en Krig til.»¹⁶⁶ Bjørnson har ingen problemer med å velge ydmykelse over krig med Sverige, og mener at å vinne suvereniteten bare ville ført til en ny krig senere. Selv om grensefestningene var en del av forsvaret Norge hadde mot øst, mener altså Bjørnson at det gagnar Norge mer å rive de for freden enn å beholde dem. Det var et nødvendig offer.

¹⁶² Bjørnson 1913:347.

¹⁶³ Bjørnson 1913:348.

¹⁶⁴ Bjørnson 1913:473.

¹⁶⁵ Bjørnson 1913:524f.

¹⁶⁶ Bjørnson 1913:525.

5.3.2 – Nansen og forsvar

I en artikkel i *Times* fra 1893 gir Nansen et hint om hva som ligger bak hans forhold til Sverige: «Det kan innrømmes, at det er best, at Norge og Sverige holder sammen i tilfelle av fare.»¹⁶⁷ Hans innrømmelse over at Norge og Sverige vil klare seg bedre sammen enn separat kan ses på i to lys: det kan være en generell spådom i form av at *to er bedre enn en*, men det kan også tolkes som at Nansen ser på Norges forsvar som for svakt til å klare seg som en suveren nasjon, og at man dermed fremdeles er avhengig av Sverige. Jeg vil argumentere for at Nansen ønsker et suverent Norge, men ikke på bekostning av landets evne til å forsvare seg selv. Dermed er unionen et greit alternativ for Nansen, men det forutsetter at Norge blir selvstendige innad i unionen.

Hjemkomsten etter Nansens Fram-ekspedisjon i 1896 ble en folkefest man i Norge tidligere ikke hadde sett maken til. Nansen holdt en svartale på folkefesten, hvor han takket så mye for hyllesten de hadde mottatt. Talen bærer preg av klare nasjonalistiske trekk hos Nansen, men det var et punkt i talen som gir en pekepinn på hvor Nansen sto i forhold til det å forsvare Norge: «Kjærligheten til Norge står over alt, og vi er villige til, når timen kommer, å ofre hvad det skal være for vårt land, dets heder og dets selvstendighet.»¹⁶⁸ Her sier Nansen altså at vi ofrer hva som helst for Norges selvstendighet, og dette i en tid hvor unionen med Sverige har sine problemer. Det er usannsynlig at Nansen maner til krig mot Sverige for å løsrive seg fra unionen. Trolig handler det om at alle nordmenn må stå samlet i tiden som kommer: «Jeg har aldri tvilt på det norske folk; jeg har aldri tvilt på at det norske folk, når faren veier, vil stå sammen som ett.»¹⁶⁹ Nansen viser tydelig at han ønsker og tror på et samhold blant det norske folk. At alle, på tvers av tro og politikk, vil dra samme retning når det gjelder Norges selvstendighet og ære. Det gir Nansen håp for Norges fremtid, og han viser sin tro på at det norske folk var enig med han i de store prinsippene.

Nansen viste i et publisert brev fra 1898 stor innsikt i norsk forsvarshistorie siden 1814, og hvordan det norske forsvaret stadig moderniserte seg og økte i størrelse.¹⁷⁰ Nansen brukte denne kunnskapen til å forsøke å motbevise en artikkel som hevdet at Norge kunne gjemme seg bak landvernet i tilfelle krig. I så tilfelle ville ikke Sverige kunnet regnet med å få hjelp fra Norge

¹⁶⁷ Nansen 1942a:225.

¹⁶⁸ Nansen 1942a:227.

¹⁶⁹ Nansen 1942a:227.

¹⁷⁰ Nansen 1942a:258f.

hvis de ble angrepet av f.eks. Russland. Nansen avviser den påstanden, og gjør det for å poengtere at Sverige, i tilfelle krig, kunne stole på norsk hjelp som unionen tilsa.

17. mai 1900 holder Nansen en tale ved Borgertoget. Den bærer en generell trend av fedrelandskjærighet og hyllest av Norge som nasjon og folk. Det kommer derimot plikter ved fedrelandskjærigheten: «Men la oss ikke bare føle plikten til krigens gjerning, for da var det vel om vi stod sammen, men vi skal også bære landet i fred.»¹⁷¹ Her ser man at Nansen poengterer at man bør stå samlet i både krig og fred. Det er nok for å gjøre et poeng ut av at man i Norge skal stå samlet om nasjonen. Om landet er i krig, vil nordmennene stå sammen i rekkene, og når man var i fredstid jobber nordmennene for fedrelandet, på tvers av tro og politikk. Landet skulle være samlet, uansett hvilken situasjon man var i.

Vi har kommet til 1905, hvor Nansen engasjerer seg mye. I første kvartal oppgir Nansen i en artikkel grunnen til at han ikke tror Sverige vil forsøke å undertrykke Norge gjennom krig:

Alene en uforsonlig fiende, og en utarmet provins, som hadde slåss for sin frihet til siste hjelpkilde var uttømt. Svenskene måtte i sannhet kjenne den norske folkekarakter forbausende dårlig, om de tenkte sig at vårt folk efter den dag kunde hvile før den bloddåd var hevnet, om de trodde at vi ikke da årvåkent vilde vente på første leilighet til å anfalle vår overvinner og arvefiende på det mest sårbare punkt.¹⁷²

Her ser man det som kan tolkes som en form for trussel fra Nansens side, med en klar beskjed om at det norske folk vil stå opp og kjempe til siste slutt om det blir nødvendig. Nansen er tydelig på at han ønsker samhold med svenskene, men poengterer at nordmenn likevel er villige til å gjøre hva som helst for sin frihet. Om ikke svenskene innfrir de norske kravene om konsulat, som nordmennene altså ser på som sin rett som et eget folk, må Norge få sin suverenitet. Han poengterer også hvor liten gevinst Sverige ville fått av en krig, da nordmennene ville konstant ligget klare til å gjengjelde angrepet når Sverige var på sitt mest sårbare. Nansen er rett og slett nådeløs på hvor langt han er villig til å gå for Norge:

Vi er et tålmodig folk, vi har vist det ved i 91 år å finne oss i nektelse av vår rett fra svensk side, men det kommer stundom tider i en nasjons liv som i en manns, da en må våge alt, heller enn å la sig by alt.¹⁷³

¹⁷¹ Nansen 1942a:269.

¹⁷² Nansen 1942a:307.

¹⁷³ Nansen 1942a:307.

Et folk som nøier sig med dagsordener og store ord, når dets rett og suverenitet krenkes, blir til latter for den hele verden, og hvad verre er: det blir demoralisert; men et folk som til det ytterste verner om sin selvstendighet og rett, selv om det taper, vokster på det like fullt.¹⁷⁴

Hvis forhandlingene har vist oss at Sverige delvis eller helt står mot vår rett, da har vi gjort hvad vi kunde for å være imøtekommende, men efter det har vi ikke valg, vi må ta saken i egen hånd, så sant vi vil gjøre fordring på ikke å være et lydrike.¹⁷⁵

Nansen gjør et poeng ut av at Norge er offeret i denne saken, og han virker klar på at det ved en eventuell militærkonflikt så vil Sverige stå som den provoserende parten. Om Norge går til krig for sin rett, som helt klart kan tolkes som å gå til *det ytterste*, så er det kun fordi Sverige ikke har gitt nordmennene noe annet valg. Nansen ønsker seg heller krig enn at ingenting skjer, og det er bedre å prøve og feile enn å gjøre ingenting. Vogt påpekte forskjellen mellom moralsk og amoralsk krig, og vi ser at dette tilfellet faller under amoralsk: krig er greit om man ikke har noe annet valg. Det strider ikke nødvendigvis imot Nansens tro på fred og fredsforbund, da målet om fred nettopp kan oppnås gjennom denne selvstendigheten for det norske folk. Det ville blitt en krig for fred, som riktignok kan virke motsigende. Man at Nansen var villig til å ta det skrittet om det var nødvendig er det liten tvil om.

I et foredrag på Akershus i mars er han inne på mye av det samme: «Vi har ikke noe valg, det er kun den ene vei. Det har konsekvenser å være et fritt, selvstendig folk.»¹⁷⁶ Nansens syn på fred og krig viser tydelig at han ikke ser på krig som noe annet enn den siste utvei. Hans syn på krig som noe barbarisk og usivilisert, sammen med hans kjærlighet for de små folk og usiviliserte, som inuittene, tydeliggjør at Nansen er en motstander av krig. Samtidig må ethvert folk få leve selvstendig og i frihet, og krig er en mulig pris å betale. Kanskje kan det ses på som et lite paradoks, men Nansen selv er klar på at det ikke alltid er mulig å prate seg frem til diplomatiske og fredelige løsninger. Noen ganger blir partene ikke enige, og man kan måtte kjempe seg til sin rett. At Nansen ser på konsulatsaken som hele det norske folks rett på selvstendighet og frihet, styrker bare hans tro på at krig er, i ytterste tilfelle, en fullt akseptabel retning å gå i. Så lenge det ikke kan inngås en avtale eller kompromisser, må det undertrykte folket selv stå opp mot overmakten.

¹⁷⁴ Nansen 1942a:307f.

¹⁷⁵ Nansen 1942a:308.

¹⁷⁶ Nansen 1942a:316.

I en ny artikkel, skrevet som et motsvar til svenske Sven Hedins artikkel i *Times* om unionskonflikten, føler Nansen igjen behovet for å presisere konfliktens kjerne. Det vi skal se nærmere på er det Nansen svarer på Hedins utsagn om at svenskens eneste mål med å beholde unionen uberørt var til fordel for den skandinaviske halvøys forsvar.¹⁷⁷ Nansen svarer:

Jeg kan ikke tvile på, at de klart må innse, at ved den fortløpende rekke av krenkelser og fornektelse av vår rett, som de har tilføiet oss så lenge unionen har vart, så gjør de for hver dag som går denne union, og dermed halvøias forsvar, svakere.¹⁷⁸

Nansen mener konflikten gjør at forsvaret blir stadig svakere frem til konsulatsaken blir løst. Trolig mener han da i form av usikkerheten og misnøyen det skaper ovenfor de to landene. Kanskje frykter han at forsvaret i begge nasjonene vil begynne å være mer vendt mot hverandre etterhvert som konflikten eskalerer? Jo fortere dette blir løst, jo fortere kan Norge og Sverige igjen stå sterke sammen. Det viser igjen hvorfor Nansen mener at man må ty til krig om det ikke er noen annen vei. Til slutt kan man ende i en situasjon som gjør at Norge og Sverige mangler interesse av å beskytte hverandre, eller at forsvaret er rettet mot hverandre, og at begge dermed er svært sårbare for et utenforstående angrep. Ved en resolusjon kan man legge konflikten bak seg, og igjen bygge opp et sterkt forsvar.

I 17. mai talen hedrer han nordmenn, og kommer også med noen klare oppfordringer til det norske folk: «... veien til Norgesunderkuelse går over våre liv.¹⁷⁹ Her kommer det klar tale fra Nansen: Norge vil ikke gi etter for undertrykkelse, og nordmenn vil gi sine liv for saken om det kommer til det. Saken er svært viktig for Nansen, og han gir ingen indikasjon på at det skal holdes tilbake noe for å oppnå selvstendighet, enten det blir i unionen eller utenfor. Man har allerede prøvd og innfunnet seg i mye, men man nærmet seg raskt kvoten for hva et folk var villig til å tolerere: «Vi er nu klare på, komme hvad komme vil, vi må og skal verne om vår selvstendighet og vår selvbestemmelsesrett i egne anliggender, på vår rett må vi nu stå eller falle.»¹⁸⁰ Nansen gir inntrykk av at det norske folk står og faller på konsulatsaken. Hvis man ikke beskytter sin rett mister man den, og følgelig vil det norske folk opphøre. Nansen ser på det som at enhver nordmann vil gi sitt liv i forsøket, og at svenskene aldri vil kunne endre den mentaliteten i det norske folk. Saken var kommet til et punkt hvor kompromisser ville bli vanskelig. Det kan selvsagt være at en 17. mai-tale foran et folkehav gjorde Nansen litt mer

¹⁷⁷ Nansen 1942a:334.

¹⁷⁸ Nansen 1942a:334f.

¹⁷⁹ Nansen 1942a:338.

¹⁸⁰ Nansen 1942a:340.

offensiv enn han vanligvis var, men trolig er det kun gjort for å samle folket rundt det samme tankesettet om at selvstendigheten skulle vinnes for enhver pris. Hvis alle nordmenn var enige, burde svenskene se at det beste var å etterkomme nordmennenes krav uten konflikt.

Etter at regjeringen erklærte at kongen hadde oppløst unionen er Nansen opptatt av et godt forhold til svenskene. Ikke bare som medmennesker, men også som et forsvar for Norges suverenitet. På dette tidspunkt har nemlig krav fra Sverige dukket opp for at den svenske Riksdag skal godta oppløsningen, hvor nedleggelse av store deler av grensefestningene mot Sverige er inkludert. Nansen mener at det norske folk er forbauset over kravene, men han er selv for å innfri disse kravene.¹⁸¹ Grunnen er enkel: Nansen mener at funksjonen til disse festningene er overvurdert, og at det norske folks krenkelse er basert på det at man må innfinne seg i svenskens krav, og ikke i festningenes faktiske verdi som forsvar mot Sverige. Det er ikke vinklingen Nansen ønsker:

Men hvis vi nu ved festningenes nedleggelse kunde skaffe oss sikkerhet for, at et slikt overfall fra svensk side i fremtiden var utelukket, skulde vi ikke da gjøre det? Festningene vil jo da til overmål ha opfylt sin hovedopgave; ti noe plutselig overfall av noen annen fiende fra den kant er ikke mulig.¹⁸²

Nansen presiserer at man ved et samarbeid med Sverige ikke lenger vil ha behov for festningene, og at en avtale gir en trygghet festningene aldri ville oppnådd. Nansen forteller hvordan festningene skal holde fiender tilbake mens landet mobiliserer, men at man ved en avtale ikke kan overraskes på samme måte. Ytre fiender måtte i så fall gå gjennom Sverige, og det vil bli vanskelig å holde et slikt angrep skjult lenge nok til å overraske det norske forsvar. Dermed vil en avtale med Sverige ha mye høyere verdi for Norges suverenitet enn festningene noensinne vil: «Kan vi som sagt gjennom en fast voldgiftstraktat opnå å sikre vår grense mot plutselige overfall i fremtiden, så er dermed mere vunnet, enn festningene noensinne kan yde.»¹⁸³ For Nansen blir en fast voldgiftstraktat viktig mellom Norge og Sverige. En avtale om å aldri bruke vold mot hverandre gjør rivningen av grensefestningene til en bagatell, da en voldgiftstraktats effekt kan ses på som en usynlig og ugjennomtrengelig mur mellom Norge og Sverige for militære styrker: den gjør festningene unødvendige.

¹⁸¹ Nansen 1942a:347f.

¹⁸² Nansen 1942a:348.

¹⁸³ Nansen 1942a:348.

11. november 1905 holder Nansen foredrag i Trondheim. Den omhandler om hvorvidt Norge bør gå inn i sin nye tilværelse som et nytt monarki eller republikk. I foredraget gir Nansen klart uttrykk for at han selv gjerne skulle sett at Norge ble en republikk, men at monarki likevel er veien Norge i denne omgang bør gå:

Det må også huskes på, at det er viktig for oss å leve godt sammen med våre nabofolk for å kunne forsvare vår nøytralitet. Tror dere, at hvis Danmark og Sverige fortsetter som kongedømme, at det da vilde være lett for oss å stå på god fot med dem?¹⁸⁴

Her ser man hvorfor Nansen oppfordrer det norske folk til å velge monarki: han frykter at en annen styreform vil ødelegge forholdet til nabolandene, og dermed at Norge stiller svakere i forsvaret av landet. Ved å rive grensefestningene, men deretter ikke inngå et godt forhold til Sverige, ville man jo risikere å fjerne hele Nansens håp om en fredelig grense med Sverige med å inngå kompromisset i Karlstadforliket. Nøytraliteten måtte forsvares, og Nansen mente tydelig at et godt forhold til sine naboer var viktig i så måte.

I januar 1914 tar Nansen et oppgjør med den ukulturen han mener brer seg rundt i det norske folk og styre. Nansen reagerer på de som ønsker nedrustning eller avskaffelse av forsvaret, med argumentet om at det uansett ikke nytter å forsvare seg om en stormakt ønsker å ta over. Nansen er ikke enig:

Det ene sikre er bare at spørsmålet om enten det vil nytte eller ei, når vi blir angrepet, det vil stå på om vi er forsvarlig rustet til å verge os. Vort lann har gode betingelser for et forsvar med forholdsvis rimelige ofre, så sannt vi bare nytter ut mulighetene som vi bør og skal.¹⁸⁵

Nansen mener det å forberede seg til krig må være det viktigste, selv om han tidligere har vist seg som en fredsmann. Verdenssituasjonen og spenningen i Europa tilsier at man er nødt å forberede seg, og han mener det er rimelige ofre som må til for å få et godt forsvar i Norge. Er Norge godt nok rustet, vil man forhåpentligvis unngå angrep. Han beskriver noen av de punktene man bør utnytte i Norges natur og geografi, men kommer snart tilbake til at øvelse og opprustning er det viktigste i kampen for fred:

¹⁸⁴ Nansen 1942a:358f.

¹⁸⁵ Nansen 1942b:443.

Men det vil si tilstrekkelig rusting og øvelse; det er for sent når fienden går over grensen. Har vi ikke gjort os ferdig før da er det, det «ikke nytter», – og det er fåfengt å angre, når vore folk blir slaktet ned som bu-fe.¹⁸⁶

Her kommer Nansen med det han mener blir utfallet om man lar de som sier at det ikke nytter få styre, og det gir ikke et pent bilde. Nansen fremstår kompromissløs i denne saken, og understreker at man må være forberedt før fienden kommer, ellers blir det for sent. Lar man holdningen av at «det nytter ikke» sette seg i folket «... er det begynnelsen til ennen.»¹⁸⁷ Blir man angrepet uten at man er forberedt vil det norske folk gå under. I denne spådommen fremstår Nansen sikker i sin sak: Norge må ruste opp forsvaret eller risikere å miste alt.

Han fortsetter å tale forsvarssaken i februar, og talen er inne på mye av det samme. Angående diskusjonen om man i det hele tatt skulle forsvare seg sa han at «Det folk som ikke vil, er dødsdømt, det går like inn i undergangen. Viljen til å forsvare sig, er en prøvesten på, om et folk har rett til livet.»¹⁸⁸ Det er ikke utenkelig at Nansen ser på de som er for avskaffelse av forsvaret som forrædere som indirekte dømmer sitt eget folk til døden. Det er greit å presisere at Nansen sannsynligvis ikke prater om folkets død som i folkemord, selv om han fryktet nedslakting, og det i krig går menneskeliv tapt, men heller om en identitetsdød for det norske folks kultur og samfunn.

Nansen mener at politikerne må følge folkets vilje, og at «Vi skal skaffe dem den opinion, at de nettop gjør det vi vil! Og vi vil se vårt land trygt i fremtiden, vernet av et godt og dugelig forsvar.»¹⁸⁹ Nansen maner folket til å fortelle politikerne at opprustning av forsvaret er hva folket vil. Et stødig forsvar er nødvendig for den norske fremtiden. I disse tider, hvor opprustning pågår på alle kanter, er Nansen tydelig bekymret på Norges vegne:

Vi står ved en vulkan, som kan bryte ut når det skal være. Gud nåde den, som ikke da er ferdig! Men vi skal bli ferdig; vårt sverd skal holdes skarpt og kruttet tørt, om vi enn er et fredens folk.¹⁹⁰

Fred er målet, og opprustningen er ikke beregnet på å brukes aggressivt mot andre nasjoner. Det viser også frykten har for verdenssamfunnet generelt, med en spent situasjon som kan bryte

¹⁸⁶ Nansen 1942b:443.

¹⁸⁷ Nansen 1942b:444.

¹⁸⁸ Nansen 1942b:444.

¹⁸⁹ Nansen 1942b:445f.

¹⁹⁰ Nansen 1942b:446.

ut i krig når som helst. Det viser at han var svært klar over situasjonen i Europa, da første verdenskrig brøt ut senere samme år. I siste del av talen oppfordrer han igjen til et samarbeid med nabolandene: «Jeg ser den fremtid i møte, da de tre skandinaviske stammer står last og brast sammen mot hvilken som helst fiende. Da blir vi noe, det skal ikke bli lett for noen å tre oss nær.»¹⁹¹ Nansen er altså klar i sin tale før krigen bryter ut: Norge må forberede seg på det verste, og da må forsvaret opprustes. Som vi har sett vil han helst ha Sverige og Danmark med, men Norge må først og fremst stå for et kraftig forsvar på egenhånd.

19. september 1914 holder Nansen foredrag i Studentersamfundet. Første verdenskrig hadde allerede rast over Europa i noen få måneder, og foredraget viser at Nansen mener det er en meningsløs krig, med ødeleggelser og barbarisme som river ned kultur litt etter litt. Det er også kritikk av politikerne i forsvarsspørsmålet, og de som ønsker avvæpning eller nedrustning av forsvaret. Nansen erkjenner at han ikke tror på snarlig fred i verden:

Men hvis nu noen vil tro og påstå at vi er nådd så langt allikevel, at denne krig må åpne alles øine, denne krig vil bli den siste, efter den vil den evige fred komme, efter denne krig vil verden bli ordnet på en annen måte – ja den som tror det, han er naiv! Verden er ikke kommet så langt at vi er ferdig med krigene. En krig er begynnelsen til andre kriger – og vi må ordne oss derefter.¹⁹²

Krig avler krig, og det blir naivt å tro at man gjennom krig skal skape fred. Her ser man litt av hvorfor Nansen har vært såpass aktiv, og det er fordi han frykter at Norge ikke kan regne med å klare seg selv frem til den tid hvor global fred er oppnådd. Han trekker inn Belgias situasjon, som han mener Norge kan sammenligne seg med. Belgia var som kjent et opprinnelig nøytralt land i første verdenskrig, som likevel ble invadert av den tyske hæren etter at de nektet å godta Tysklands krav om fri passasje gjennom belgiske territorier.¹⁹³ Dermed kunne de to landene sammenlignes, ettersom Norge også overvar et ønske om nøytralitet. Nansen kritiserer så på forhånd enhver som ikke evner å se hvordan Norge kan lære av Belgias situasjon. Nansen poengterer at Belgia selv ikke har gjort noe for å fortjene sine lidelser:

Den eneste forbrytelse det har begått må være den at det kanskje ikke var så godt rustet som det kunde vært. Der som her lød det beroligende tale, man blåste i hyrdefløiter, det

¹⁹¹ Nansen 1942b:446.

¹⁹² Nansen 1942b:448.

¹⁹³ Brazier, Kirkhusmo: «Første verdenskrig».

var ikke så farlig, Belgien var garantert, behøvde ikke et så sterkt forsvar. Men – det manglet da heller ikke på advarende røster.¹⁹⁴

Nansen så det samme politiske landskap i Belgia og Norge, hvor flere mente at motstand ville vært nytteløs mot en stormakts aggresjon. Det at man dermed i ytterste tilfellet skulle legge ned hele forsvaret for ikke å «sløse» penger, og heller få garantiene til en annen stormakt, var rett og slett ikke noe Nansen ville ha noe av. Belgia var nøytralt, og det var underforstått at nøytraliteten var garantert gjennom Londontraktaten av 1839, men ble likevel dratt inn i krigen som del av Tysklands plan for invasjonen av Frankrike.¹⁹⁵ Nansen påpeker at Belgia i 1913 fikk på plass en 15 måneder lang tjenestetid for hæren, men at det var alt for sent:

Ett kan vi være sikker på: hadde Belgien fått den hærlov før, vært forberedt, hatt sitt forsvar i orden, så hadde det hatt en hær på 300 000 mann å stille i marken – da var sikkert ikke dets nøytralitet blitt krenket. Da hadde Belgien nu ligget like fredelig og uberørt som før. Men hvorledes ser det ut nu? Ødelagte marker, brente gårder. Og så utsikten til å bli slettet ut. Nu angrer Belgien for sent – nu står det foran det historiske skjebnesvangre og ugjenkallige for sent. Skal vi nordmenn også komme til å oppleve et slikt historisk for sent?¹⁹⁶

Her maner Nansen indirekte frem til at man i Norge må ta krigens skygge på alvor. Man må forberede seg på det verste, i sitt ønske om å leve gjennom det beste. Ifølge Nansen gjorde ikke Belgia det, og det vil de betale dyrt for. Selv ønsker Nansen at Norge, på samme måte som Sverige allerede har gjort, må innføre 1 års tjenestetid i forsvaret.¹⁹⁷ Det er liten tvil om at Nansen spiller på frykt for å fremme budskapet, men samtidig er det ikke slik at Nansen selv har noen personlig gevinst får å få rett. Han frykter de samme ødeleggelsene i Norge. Nansen mener oppriktig at Norges beste vei er å stole på seg selv først og fremst, og ikke gjøre seg avhengig av andres hjelp. Garantier, allianser og forbund må supplementære et sterkt forsvar, ikke omvendt. Et sterkt forsvar må skremme bort alle tanker om krig med Norge.

Nansen kritiserer de som mener at Belgia hadde unngått ødeleggelse av sitt land om de hadde stått uten forsvar og motstand. Han argumenterer for at Belgia etter krigen i så tilfelle ville blitt overtatt av vinnerne, grunnet Belgias mangel på vilje til å forsvare grensene sine.¹⁹⁸ Nansen

¹⁹⁴ Nansen 1942b:448.

¹⁹⁵ Brazier, Kirkhusmo: «Første verdenskrig».

¹⁹⁶ Nansen 1942b:448.

¹⁹⁷ Nansen 1942b:451.

¹⁹⁸ Nansen 1942b:448f.

mener at vinneren måtte ha tatt over kontrollen i Belgia for å sikre sine egne grenser, og at Belgia dermed hadde forsvunnet som egen nasjon. Nansen avviser også de som mener at Norges og Belgias situasjoner er totalt ulike, og at Norge er såpass avsides og uinteressant for krigsdeltagerne.¹⁹⁹ Nansen peker på slagene som vil foregå utenfor kysten, og viktigheten av havnene langs norskekysten. Norge er absolutt et potensielt mål i krigen, og Nansen mener at Norge ikke er mindre utsatt en Belgia.

Avslutningsvis kommer Nansen med mye kritikk av politikerne som, ifølge ham, ikke evner å se de farene som truer det norske folks suverenitet. Nansen legger stor del av skylden på dem, mens han selv maner det norske folk, og spesielt studentene, til å være fanebærere i denne saken: «Hvad vi forlanger er et forsvar så sterkt som vi behøver det. Vi må ha en hær og en flåte som ikke er underlegen dem, som den i kamp stilles overfor.»²⁰⁰ Nansen krever et sterkt forsvar, som ikke står igjen for fiendens angrep. Forsvarets stilling skal stå såpass sterkt at ingen ønsker å prøve seg på kamp mot det. Samtidig som det må stå slik alene, er fremdeles samarbeid med andre, og da spesielt Sverige, fremdeles et ønske hos Nansen:

Vårt mål må være å få en så nær sammenslutning som mulig til forsvar av felles interesser. Men skal det skje, så går det ikke an at vi byr oss frem når vi står som de underlegne. Man må ikke tro at vi blir noen attråverdige bundsforvant når vi er den underlegne.²⁰¹

Nansen ser ikke verdien et land med svakt eller ingen forsvar vil gi til en alliert. Det henger nok litt sammen med hans tidligere utsagn om at en nasjon som forsømmer forsvaret dømmer seg selv til døden. Belgia gjorde endringer for sent, og hvilken nytte skulle f.eks. Sverige ha av en allianse med Norge hvis Sverige måtte stå med en overveldende ansvarsplikt ovenfor et svakt Norge? Derfor mener Nansen at man i Norge, i daværende tilstand, ikke vil ha sjanse til å inngå et samarbeid med Sverige. Norges forsvar er simpelthen for svakt, og man vil i Sverige se på Norge som en byrde fremfor en hjelp, mens man i Norge ser på Sverige som hjelp. Om avtalen bare er gunstig for den ene part, vil den ikke finne sted, og det fremstår også som Nansens budskap i denne talen. Man er nødt å bygge opp forsvaret, både for å kunne stå på egne bein og forsvare oss mot enhver fiende, men også for å kunne inngå samarbeid med likesinnede naboer og nasjoner som kan stå likeverdige sammen i kamp.

¹⁹⁹ Nansen 1942b:449.

²⁰⁰ Nansen 1942b:450.

²⁰¹ Nansen 1942b:451.

17. mai 1915 holdt Nansen igjen en tale, og potensiell norsk inntreden i den store krigen var tema. Igjen var det en oppfordring om at det norske folk måtte samles om en fornuftig forsvarspolitik. Nansen sa i bestemte tone:

Alltid var vi et splittet folk, men skulde det ikke selv nu, under vekten av dette dystre alvor, nu da vi ser hvad folkene der ute bringer av uhørte ofre for sin frihet, skulde vi ikke selv nu kunne bli enige om den ene ting av vi vil verge vårt land, vår frihet, til vår siste evne, at vi villig og uten pruting bringer hvert et offer som måtte trenges for å kunne gjøre det, ja da synes vårt folk dømt og dets fremtid håpløs.²⁰²

Igjen bruker Nansen retorikk om folkets undergang om noe ikke gjøres. Ideelt sett skulle krig unngås gjennom styrking av forsvaret, og avskrekke enhver fra å angripe landet, men skulle ulykken inntreffe maner Nansen til å ofre alt som kreves for å sikre et fortsatt fritt, norsk folk. Nansen mente selv at de ca. hundre årene med fred siden 1814 hadde gjort folket blinde for lidelse og frihetsberøvelse, og dermed ikke evnet å innse alvoret i tilstrekkelig grad.²⁰³ Det norske folk har blitt blinde for de farer som truer, og Nansen følger opp med en klar oppfordring: «La ikke disse fredens år som har vært en velsignelse for landet, til sist allikevel bli vår ulykke når den store prøve kommer.»²⁰⁴ Nansen er klar på at man må styrke forsvaret.

I 1915 bidrar Nansen i en brosjyre i regi av Norges Forsvarsforening. Den viser Nansens gode innsikt i det norske forsvarets daværende stand. Nansen viser til flere aspekter, og har meninger i både det ene og det andre. Nansen har bl.a. tilsynelatende kontroll hva gjelder kostnadene som vil forekomme ved en styrking av forsvaret.²⁰⁵ Dette styrker inntrykket av at Nansen selv er en realist, og faktisk forsøker å komme med konstruktive bidrag når han oppfordrer til opprustning. Nansen mener at mange av tilhengerne for avvæpning er idealister som ønsker fred på jord gjennom avvæpning. Han har et svar til dem:

Det står for os som det store fremtids-mål: at krig mellem kultur-bærende nationer skal bli en umulighet; og alle vil vi gjerne, hver efter vor evne, være med om å arbeide frem mot dette store mål, selv om det enda ligger langt borte. Men når mange av fredsvennene hos os går videre, og sier at de vil begynne dette freds-arbeide med å få vort eget folk til å avvebne – til å erklære at vi ikke vil verge lannet, men la det ligge åpent

²⁰² Nansen 1942b:461.

²⁰³ Nansen 1942b:467.

²⁰⁴ Nansen 1942b:467.

²⁰⁵ Nansen 1942b:496f.

for angrep – for å foregå verden med et godt eksempel, – nei, da kan og vil vi ikke være med lenger, og vi brennemerker slik tale som fedrelannsforredersk.²⁰⁶

Her kommer det altså klar tale fra Nansen: Fred er det store mål, men avvæpning er ikke veien å gå. Tvert imot er det forrædersk å foreslå slik, spesielt i en tid som dette. Dette henger sammen med hans syn på nødvendigheten av å forsvare sin egen nasjon og kultur. Kanskje kan man i fremtiden snakke om avvæpning i global skala, men Nansen er ikke nådig i sin kritikk når det blir foreslått at det er Norge som bør gå frem som et godt eksempel. For Nansen er hovedprioriteten først og fremst et trygt Norge, og risikoen av å ta initiativet til avvæpning blir for stor. Han fortsetter å presisere forsvarets rolle:

De glemmer, at når Norge vil reise sitt forsvar, så er det ikke for å bruke det til angrep, eller til å gjøre et eneste uskyldig menneske fortred, men bare til det som ordet inneholder, til å verge sig mot volsmenn, for å verne om det som er et livskraftig folk setter høiest og helligst, sin frihet, sin uavhengighet, sitt selvstyre.²⁰⁷

Det er styrkingen av forsvaret Nansen ønsker, og han selv forstår ikke de som måtte mene at noen annen vei å gå kunne være enn bedre løsning. Han stadfester igjen at forsvaret kun skal brukes til å forsvare Norges suverenitet og frihet, og aldri i angrepskrig.

Gjennom brosjyren trekker Nansen frem flere smånasjoner som Norge bør se opp til, og hvordan de sto opp mot større og sterkere nasjoner. Athen, Sveits, Nederland, Montenegro og Serbia er noen av nasjonene Nansen nevner som ikke bare klarte forsvare seg mot en stormakt, men som også kom rikere ut av kampen.²⁰⁸ Det henger fint sammen med hans tidligere utsagn i unionstiden om at det var bedre å prøve å feile, enn å gjøre ingenting. Folket ville vokse på opplevelsen. Eksemplene blir også brukt av Nansen til å svare de som ønsker avvæpning og kommer med uttrykk som «det nytter ikke». Nansen viser de tilfellene som har fungert i historien, og forsøker å bevise at det ikke er umulig for en liten nasjon å holde stand mot en stormakt.

Nansen har ikke all verdens tro på nøytralitetstraktater i seg selv, men han mener at med et sterkt forsvar kunne også en nøytralitetstraktat få reell verdi.²⁰⁹ Han tror ikke stormaktene ser verdien av å garantere en nasjon som ikke klarer å bidra i forsvaret av sitt eget land, og dermed

²⁰⁶ Nansen 1942b:470.

²⁰⁷ Nansen 1942b:471.

²⁰⁸ Nansen 1942b:475f.

²⁰⁹ Nansen 1942b:474.

ikke nødvendigvis ville holdt seg til en garanti av et land under angrep. Nansen tror stormaktene først og fremst tenker på eget folk. Det er på samme måte Nansen vil at Norge skal tenke. Opprustning er veien nasjonene må gå for å sikre seg selv: «Men så lenge verden er som den nu er, kan vi ikke håbe å få beholde lannet for os selv, med mindre vi gjør det så dyrt å ta os, at det ikke vil lønne sig.»²¹⁰ Han bekrefter at det handler om å øke risikoen for potensielle angripere til risikoen blir for høy til at de tør gå til angrep, og dermed har man sikret freden. Som tidligere sett, har ikke Nansen ambisjoner om erobring eller ærefull krigføring, men simpelthen i forsvaret av dette vide land som han elsker så høyt. Norge, dets folk og verdier, står så høyt for Nansen at han vil ofre alt for å verge det mot de skulle ønske å se det knust. Da må styrking av forsvaret til, og det må gjøres skikkelig:

For skal vi ha et forsvar, da må vi selvsagt ha et som duger, som virkelig er sterkt nok til å løse sin oppgave: å trygge vor fremtid. Et halvgodt forsvar, som ikke strekker til når det skal stå prøven, kan nesten sis å være verre enn ingenting, for det er et bedrag, og det er bortkastede penger.²¹¹

Her kan man se at forsvaret må styrkes ordentlig, ellers er det nesten verdiløst. Det kan vel sies å være det eneste punktet Nansen er lik de som ønsker avvæpning eller avvikling av forsvaret på, for «det nytter ikke» om ikke forsvaret er godt nok. Det som skiller de to grupperingene er at Nansen selv tror at forsvaret kan bli sterkt nok til å stå imot et angrep, mens motstanderne mener at det er umulig. Nansen bruker som sagt mye tid på Belgias situasjon, og oppfordrer nordmenn til å lære av den. Belgia hadde også ført en sparepolitikk i forsvaret, uten at Nansen var imponert:

Hvad har ikke deres spare-politikk kostet dette ulykkelige lann? Bare på få dager har de fått ødelagt verdier mange ganger mer enn hvad styrkningen av forsvaret vilde ha kostet dem i alle de år som gikk, – ikke å snakke om de ofrede menneskeliv, og all lidelse, nød, og elendighet.²¹²

Igjen river Nansen ned de som kommer med opprop om sparing, avvæpning eller nedleggelse av forsvaret. Det virker som at Nansen ikke ser på dem som politiske konkurrenter som må diskrediteres, men heller som plagsomme stemmer som forsurner den norske forsvarssaken.

²¹⁰ Nansen 1942b:473.

²¹¹ Nansen 1942b:479.

²¹² Nansen 1942b:484.

Nansen frykter at deres oppfordringer vil, hvis etterfølgt, føre til slutten for det norske folk. Nansen maner til å styrke og støtte opp om forsvaret:

Vor hær var det som bar os frelst gjennom 1814, og vor hær og vor flåte var det som ga oss rygg til å gjennomføre vor sak i 1905. Og like sikkert er det, at om vanskeligheter og farer kommer, så vil det – i en uoverskuelig fremtid ialfall – igjen bli vort forsvar det kommer til å stå på.²¹³

Nansen har stor tro på forsvarets rolle i å holde freden, og viser til tidligere saker hvor forsvaret har reddet Norge. Han har også flere forslag til hvordan forsvaret best kan styrkes.²¹⁴ Forsvarets posisjon er essensiell i spørsmålet om Norges suverenitet. Hans poeng er uansett klart: «Vi har lov til å håpe på det beste, men det er et folks plikt å være forberedt på det verste.»²¹⁵ Nansen poengterer viktigheten av å forberede seg til krig i fredstid, slik at man er beredt hvis krigen bryter ut. Skulle Norge ikke lære av muligheten de nå har fått av Belgia, kan det være for sent i neste omgang.²¹⁶

Vi hopper forbi krigens slutt, til 14. februar 1919 når Nansens kommer med en artikkel om Folkeforbundet. Nansen mener moderne krig har ført til at befolkningen har blitt trukket inn, og nedslakting og ødeleggelse ikke lenger bare gjelder armeer og flåter.²¹⁷ Dette krever igjen mye mer fra de nasjoner som er nødt å forberede seg på krig, i håp om å unngå fullstendig utslettelse i neste krig. Opprustningen han har kjempet for de siste årene vil altså bli enda dyrere, ifølge Nansen, men også enda viktigere, så fremt ikke Folkeforbundet får på plass bindende traktater om avvæpning på global basis. Forbli situasjonen som den var før og under krigen, ser Nansen mørkere på fremtiden. Nansen never at vitenskapen må beslaglegges for å finne nye metoder for å beskytte seg mot mer avanserte fiender, og at kostnadene til opprustningen vil gå opp i årene som kommer.²¹⁸ Det vil igjen skape en ond sirkel:

Europas nasjoner – og også Amerikas med – vil synke dypere og dypere i slaveri under krigens molok. Alle deres krefter vil bli opslukt for å betale den siste krig, og forberede sig til den neste.²¹⁹

²¹³ Nansen 1942b:486.

²¹⁴ Nansen 1942b:487ff.

²¹⁵ Nansen 1942b:500.

²¹⁶ Nansen 1942b:481.

²¹⁷ Nansen 1942b:557.

²¹⁸ Nansen 1942b:558.

²¹⁹ Nansen 1942b:558.

Når folkene alltid skal forberede seg på neste krig vil levevilkårene svekkes, da budsjettene vil delegerer mer til militæret. Et særlig fredelig liv virker ikke som noe Nansen har troen på i slik en krigssirkel. Derfor øyner bare Nansen én løsning på problemet, som han ikke har noe problem med å forkynne og oppfordre folkene til å støtte opp om: «Frelsen og fremtiden ligger i en ening mellom folkene, i et folkenes forbunn.»²²⁰ Vi ser at Nansen nå etter krigens slutt begynner å snu litt i forhold til opprustning. Han mener fremdeles det er viktig, men ser nå at det vil skape en ond sirkel som blir vanskelig å komme ut av. Derfor omfavner han det nylig opprettede Folkeforbundet, hvis hensikt var å fremme nedrustning og løse konflikter gjennom voldgiftstraktater. Nansen poengterte viktigheten av at det ble bindende traktater om avvæpning, og det ville jo kreve at alle nasjoner og folk står bak Folkeforbundet og dets hensikt. Frem til det skjer, vil forsvarrets rolle fremdeles være viktig.

I sin tale under Nobels fredsprisutdeling desember 1926 kommer Nansen innpå hva han mener holder tilbake fremgangen, og om hvorfor han selv mener at de som kjemper for sosiale reformer og lignende prioriterer feil:

Krig, forberedelser til krig, rustnings-byrdene, særlig for de store nasjoner, de er de første og vitale problemer. Hvis vi kan bygge opp barrierer mot krigen, hvis vi kan bli kvitt rustnings-byrdene som Europa nu tynges unner; hvis vi kan drepe militarismens onde uhyre som enda spankulerer runt i verden, – og få full trygghet for all fremtid, da skal vi få, og få hurtig, de sociale reformer vi ønsker, den utvikling av vore muligheter, de fremskritt av forskjellig art, vi håper på; vi skal gå frem mot en ny og bedre tilværelse.²²¹

Nansen anser fred som veien til en ny og bedre tilværelse, og mener at opprusting blant nasjonene nå bidrar til å holde sosiale reformer og slik nede på prioriteringslisten. Man ser at Nansen først og fremst ser på militarismen og krigsmorale i folk og politikere som det største hinder i fredssaken, og det er dette Nansen nå er mest opptatt av. Forsvarssaken er ikke lenger det samme for ham:

Vi kan være sikker på at i fremtiden, som i fortiden, vil rustninger fremkalle motrustninger, de vil fremkalle allianser og mot-allianser, de vil avle mistanke og mistillit, de vil bringe frykt i folkenes hjerter, de vil fremkalle internasjonale kriser, de

²²⁰ Nansen 1942b:558.

²²¹ Nansen 1942b:683f.

vil føre kanskje først til små lokale kriger, men til sist, og uungåelig, til en stor verdenskrig lik den vor generasjon har oplevet.²²²

Alt tyder på at Nansen har oppgitt forsvarssakens mål om opprustning, og nå setter sin lit til at folkene verden rundt skal omfavne Folkeforbundets mål om avvæpning. Nansen frykter hva opprustingen gjør med folks tanker, og hvordan det hele vil spille seg ut. Frykten det medfører vil bare bringe mer krig og lidelse, noe man kan påstå Nansen fikk rett i et drøyt tiår senere. Vi skal se litt nærmere hva som påvirket Nansen slik etter første verdenskrig i neste kapittel, men det er liten tvil om at Nansens pågang for opprustning fikk en kraftig nedgang etter krigens slutt, og endte opp med å være rake motsetningen.

5.3.3 – Sammenligning av synet på forsvar

Bjørnson har vist seg som en forsvarsvenn gjennom hele perioden, og har også støttet opprustning. Samtidig har han også uttrykt et håp om at hærene gjennom større forbund vil stadig bli mindre og mindre, og at man bare står igjen med en politistyrke til slutt. Men i realiteten viser han likevel at han er klar på at man aldri skal bruke forsvaret i angrepskrig, kun til forsvar. Han ønsker å hjelpe å verne både Danmark og Sverige hvis de skulle bli angrepet, og det henger nok sammen med hans ønsker om et forsvarsforbund med de begge. Selv om han er en fredsvenn, er han aldri en idealist eller pasifist som oppgir det praktiske forsvar for idealet om at det ikke skal være nødvendig.

I begynnelsen viser Nansen at man trolig bør holde sammen med Sverige, da det gir et sterkere forsvar enn det ellers ville vært. Ettersom tiden går viser han også at unionen med Sverige kan være en trussel for den norske selvstendigheten, og at man må gå drastisk til verks om man ikke oppnår den. Nansen er etterhvert villig til å ofre alt for den norske selvstendigheten. Mens det noen ganger kan virke som han håpet på en krig med Sverige om en oppløsning av unionen, kommer det klart frem at det ikke var tilfellet. Når Karlstadforliket kommer med kravene om rivning av grensefestningene er Nansen positiv til det punktet hvis man får på plass en slags ikke-angrepsavtale med Sverige: da er plutselig grensen sikret mye bedre enn festningene noensinne kunne ha gjort. Det kan også legges til at Nansen ikke så særlig verdi i festningene heller, og dermed ikke så på det som et stort tap i utgangspunktet.

²²² Nansen 1942b:684.

Man så også at Nansen brukte den norske styreformen som del av forsvarspolitikken, da han trodde samme styreform som nabolandene var viktig for å bevare gode forhold til dem. Gode forhold trykker grensene, og han ønsket jo også forsvarsforbund med dem. Derfor var han for monarki etter unionsoppløsningen, på tross av at han selv var republikaner.

Etter unionsoppløsningen begynte han etterhvert i økende grad å fronte en opprustning av det norske forsvaret. Det toppet seg under første verdenskrig, når han fikk Belgia som skrekkeeksempel på hvordan det kunne gå hvis man ikke skjerpet forsvaret. Han hadde forslag til løsninger, men i bunn og grunn var det bare snakk om å ofre det som trengtes for å skape et solid forsvar. Det skulle være sterkt nok til å skremme bort potensielle fiender, og dermed sikre Norges nøytralitet. Ideelt sett skulle alle land følge samme linje, og oppslutningen verden over skulle sørge for at man til slutt ikke ønsket å ta den store risikoen det var å angripe noen andre. Slik kunne man sikre freden. Ettersom krigen gikk og Folkeforbundet kom, endret noe seg hos Nansen. Rett etter krigen virket han ikke like engasjert i opprustningen, selv om han erkjente at den enda var viktig. Det negative var nå at opprustningen var såpass dyr, og ville bare bli dyrere. Før hadde han gjort et poeng av at opprustningen var et lite offer i forhold til hvordan det kunne ta seg hvis ingenting ble gjort. Viktigere var derimot Folkeforbundet, og med alles dedikasjon og omfavelse av organisasjonen skulle man avvæpne og til slutt avvikle all form for krig. Mens han i 1919 så Folkeforbundets rolle som noe for fremtiden, da han mente opprustningen enda var viktig, virket det som at han i 1926 var en som ikke lenger ønsket opprustning av noe slag. Man måtte hengi seg til Folkeforbundet og fredelig samarbeid mellom folkene. Man ser også at Greve sin oppdeling av Nansens forsvarssak i tre deler stemmer ganske godt overrens med mine funn.

Når vi sammenligner Bjørnson og Nansen ser vi noen likheter, men forskjellige nivåer av pågangsmot i forsvarssaken. Begge viser at de er forsvarsvenner gjennom perioden, og er begge klare på at forsvaret ikke skal brukes til angrepskrig. I forhold til unionen ser vi derimot et skille mellom de to: Bjørnson ønsker kun forhandling, mens Nansen truer med at man kan måtte ta saken i egne hender. Mens ingen av dem ønsker krig med Sverige, ser vi at Nansen er villig til å gå mye lenger for å sikre norsk selvstendighet. I forhold til Danmark og Sverige ser vi også at Bjørnson ønsket å hjelpe dem hvis de skulle bli angrepet, men det henger også sammen med at det ikke var noe hjelp å få for Danmark i den andre slesvigske krig. Det påvirket dermed Bjørnson på en måte Nansen ikke fikk oppleve.

Bjørnson støttet opprustning i perioder, men også der går Nansen mye lenger i sitt engasjement. Nansen holder ikke igjen noe når det kommer til hvor viktig forsvaret er, mens Bjørnson er mer

opptatt av å opprette forsvarsforbund for å sikre seg. Nansen ønsker også forsvarsforbund, men ser pragmatisk på saken og mener et sterkt forsvar er viktig både til forsvar av landet og til å i det hele tatt være en aktuell alliert for andre nasjoner. Skal man danne et forsvarsforbund må man ikke være en byrde, noe Bjørnson ikke sier noe om. For Bjørnson er det styrke i forbundsfeller, mens det for Nansen er forsvar først, deretter hjelp fra forbundsfeller. Her spør det om man skal legge for mye vekt på forskjellene deres i opprustningsspørsmålet, da Nansen er tydelig preget av den spente situasjonen i Europa ledende opp mot og i første verdenskrig. Han hadde en reell frykt for at Norge kunne være et attraktivt mål for bedre tilgang utenfor kysten, mens Bjørnson stadig vekk avviste alle grunner han kom på som skulle gjøre Norge til et attraktivt mål for fiender. Uansett grunn, skulle man uansett stå sterkt nok til at Norge ikke skulle være noe attraktivt mål å angripe.

Begge var enige i at å rive grensefestningene var verdt et forlik med Sverige etter unionsoppløsningen. Bjørnson mente det var verdt offeret, mens Nansen knapt betegnet det som et offer, da han ikke så dets nytteverdi i forhold til en voldgiftstraktat med Sverige. Bjørnson ytret seg i håpefulle toner om at det en dag ville bli halvering på halvering av militærstyrkene rundt om i verden, til det til slutt bare gjensto enn stående politistyrke. Nansen så ikke på avvæpning på samme måte før etter første verdenskrig, når han begynte å se på avvæpning som en mulig fremtid. Begge var de enige om at det ville ta tid å få til noe slik, hvis det var mulig, men at avvæpning måtte være målet.

5.4 – Fred

Mens alle de andre delkapitlene også handler om måter for å bevare freden, vil dette kapittelet gå innpå Bjørnson og Nansens generelle meninger rundt selve freden. Herunder vil vi spesielt voldgift være dominerende, men vi skal også se dem uttrykke seg om sosialisme, folkets ønsker og håp. Jeg minner om underspørsmålet:

- Hvilke generelle trekk i fredssaken er det Bjørnson og Nansen er opptatt av?

5.4.1 – Bjørnson og fred

Bjørnson erklærte 11. januar 1894 at «Ogsaa jeg er Fredsven, og jeg vil arbejde for denne Sak til mit Livs Ende.»²²³ Vi skal nå se utviklingen til det punktet, og utviklingen etterpå. I desember 1885 skriver Bjørnson at det er kommet en ny tid, hvor fred er det vanlige folk ønsker seg og begjærer:

Folkenes Hat til Krigen, Folkenes Magt til at bestemme over Krig og Fred breder sig glædeligt. De siste franske Valg, hvori dette nylig saa «krigerske» Folk dømte Erobringskrigene ut af sit Budget og sin Samvittighed, er mere end et Tidens Tægn; det er selve den ny Tid.²²⁴

Bjørnson mener at skiftet i fransk politikk er blant de første stegene på det som likevel blir en lang vei å gå i fredsarbeidet. Likevel mener Bjørnson at det er folket, og ikke lederne, som besitter den reelle makten når det kommer til krig og fred. Hvis folket stemmer på de partiene og politikerne som står for fred, vil sjansen være større for at de får makten og kan føre en forsonende og vennlig utenrikspolitikk. Folket var kommet til det punktet at de hatet krig, og dermed har krig blitt elitens maktmiddel. Han fortsetter i samme spor året etter, i et foredrag om «Den franske Republik og Socialismen».²²⁵ I *Politiken* ser man et referat av Bjørnsons tanker rundt sosialismen:

²²³ Bjørnson 1913:285.

²²⁴ Bjørnson 1913:38.

²²⁵ Bjørnson 1913:61, i fotnote.

Socialismen havde ogsaa dine Drømme, og den største af disse var Fredssagen. Man var nu kommet saa langt, at Folket Mand og Mand imellem hadede Krig; det gjaldt kun at slutte sig sammen. Den Dag, Arbejderne stod Haand i Haand Europa igennem og nægtede, nedlagde Protest mod Krigen, den Dag var Socialismen indført!²²⁶

Her ser man det Bjørnson mente i forrige artikkel da han mente at det var folkene som bestemte over krig og fred: Hvis ingen deltar i krig, finnes det ingen krig å føre. Hvis alle arbeidere nekter å stille i uniform og med våpen, kan ingen hærer brukes til krig. At det «kun» gjaldt å slutte seg sammen er nok noe Bjørnson er klar over at vil ta lang tid. Bjørnson kan tolkes slik at han tror sosialismens innførelse blir det samme som krigens slutt, selv om bare presenterer sosialismens innførelse som dagen alle arbeiderne står sammen i *protest* mot krigen. Likevel er det trolig hans tanker når vi ser at han anser sosialismens største sak som fredssaken.

I en artikkel som blir gjengitt i flere land utover sommeren og høsten 1887 tar Bjørnson for seg Russland. Det er et slags lynkurs i nyere russisk historie, og hvordan Bjørnson ser på Russlands politikk. Han tar også for seg kritikk av en engelsk statsmann, som mente at England ikke fikk noen gevinst ved å blande seg inn i fastlandets konflikter. Bjørnson hevder seg uenig i påstanden:

Men hvis England i sin Tid havde hindret Tyskland i at tage Elsass-Lothringen – og England kunde utvivlsomt have hindret det – hvis Europa i dette Øjeblikk ikke vaandede sig under Rustninger og Krigsfrygt, men arbejdede under almen Følelse af Fred . . . det skulde ikke komme England ved?²²⁷

Bjørnson kommer tilsynelatende med et lite stikk mot den engelske beslutningen om å holde seg ute av den fransk-prøyssiske krigen i 1870-71. Bjørnson virker sikker på at en engelsk inngripen på fransk side ville ført til tysk nederlag, og som et resultat ville det ha vært en større utvikling i fredsarbeidet i Europa på dette tidspunktet.

Vi har vært litt inne på det om at Russland skulle ønske seg en isfri havn mot Nordsjøen tidligere, og hvordan Bjørnson har stilt seg til det. Som vi har sett anser ikke Bjørnson det som realistisk å tro at Russland ønsker å ta det med makt, og han tror heller at de ønsker å få til en god avtale for alle parter. Han oppgir noe av begrunnelsen for at han har den holdningen, og

²²⁶ Bjørnson 1913:61.

²²⁷ Bjørnson 1913:78.

han mener at forholdet mellom Russland og England bidrar til å holde Norden ute av Russlands harme:

Bare Tanken paa Englands Mellekomst sikrer nu Skandinavien, saa disse Lande bliver de sidste, som overfaldes. Rusland bytter ikke bort en uangribelig Vestgrænse bag den botniske Is og de finske Ødemarker og fredsommelige Naboer foran; de bytter ikke dette bort mod en uendelig lang Grænse, aaben mod Nordsjøen og sex Millioner Fiender til Kystværn; det begaar ikke en sliq Dumhed, saa længe det har vaagsomme Opgaver andet Steds og England imod sig.²²⁸

Dermed er altså en kjølig front mellom England og Russland er gunstig for Norges del, og bidrar til å holde freden i Norden. Norge ligger som en mur mellom Russland og England, en nøytral mur som ingen av de ønsker å bryte ned. Bjørnson mente Russlands interesser lå i Balkan, så Norge ville ikke ha noe å frykte fra Russlands side så lenge Balkan ikke var underlagt Russland.

Fire år senere, i en artikkel i oktober 1891, forklarer Bjørnson den russiske situasjonen: Om Russland ønsker isfrie havner, så mener Bjørnson at Norge skylder Russland å tjene Russland.²²⁹ Det forutsetter at havn og jernbane innenfor Norges grenser er fullt og holdent under norsk kontroll. Også finner som ønsker å drive fiske langs norskekysten bør ha muligheten til det: «... hvorfor skulde en Streg paa Kartet gjøre Ende paa den Næstekjærlighed, vi overalt er skyldige?»²³⁰ Bjørnson viser at nestekjærlighetspolitikken er noe han holder fast ved, og at «Dette skal jeg nemlig gjenta og gjenta, til det blir norsk Folkemening.»²³¹ Han indikerer at nestekjærlighetspolitikk bidrar i fredssaken, hvor man da gradvis gjennom forsoning og brorskap reduserer konfliktenes kjerner:

Herfra gik vi saa ind paa Spørgsmaalet om Voldgift og Fred; de smaa Folk maatte senere eller tidligere opløse sine Hære. ... I andre Nationer skulde vi se Brødre, ikke Fiender; vi skulde tro paa Freden og Fredens Midler, istedetfor paa Krigen og Krigens Midler.²³²

Igjen ser vi Bjørnsons tro på voldgift og fred, og et hint til hvilken rolle han spekulerer i for de små folkene i fredssaken. Til slutt håper man på avvæpning til fredens fordel, men først måtte man skape brødre ut av fiender og søke forsoning der det trengtes for fredssaken.

²²⁸ Bjørnson 1913:78.

²²⁹ Bjørnson 1913:192.

²³⁰ Bjørnson 1913:192.

²³¹ Bjørnson 1913:192.

²³² Bjørnson 1913:192.

Nestekjærligheten måtte seire, og nettopp nestekjærligheten er noe Bjørnson kommer til å engasjere seg mye for senere i kapittelet.

To måneder senere presiserer Bjørnson i en artikkel hvilken vei han ønsker å gå for å være imøtekommende overfor Russland, men erkjenner at nye russiske planer setter en liten frykt i ham. Russerne har planer om å legge egen jernbane til den norske grense, og samtidig sette opp en festning og orlogshavn der.²³³ Det skremmer Bjørnson. Han har vist at han er imøtekommende og ønsker fredelige løsninger på potensielle konflikter, men lar det komme frem at Russlands planer om en festning nær den norske grensen gir ham grunn for frykt. Det er ikke sikkert Bjørnson frykter at Russland skifter fokus fra Balkan til Norden, da det like gjerne kan være at han frykter mottiltak fra Norsk og Svensk side kan skape mistenkeliggjøring overfor hverandre og forverre forholdet.

I juni 1892 holder Bjørnson to kort fredstaler i Danmark, hvorav den første på Himmelbjerget. Her kritiserer han kirken for å ikke engasjere seg i fredssaken.²³⁴ Han mener kirken ikke engasjerer seg fordi fredssaken ble startet av noen utenfor kirken, og dermed ikke var noe kirken var opptatt av å fronte. Han mener også at nestekjærligheten er mangelfull, da Bjørnson mener kirken kun omfavner kjærligheten for de nærmeste, mens Bjørnson og fredsvennene omfavner hele verden. Han mener kirken også jobber mot kvinnesaken, der han selv gir uttrykk for at kvinner absolutt har en viktig rolle i fredssaken: «Men Kvinden skal med i Fredssagen, thi er Krigen Mandens Viljes Lov, saa er Freden Kvindens Evangelium.»²³⁵ Også arbeiderbevegelsen blir motarbeidet av kirken, ifølge Bjørnson. Han proklamere seg selv om sosialist for de fremmøtte, så lenge allmenn stemmerett står på sosialistenes program.²³⁶ Han sier han ikke bryr seg om sosialismens drøm, men med hans tidligere utsagn om at fredssaken var sosialismens største sak er det lett å forstå hvorfor han definerte seg selv som sosialist.

Det kommer klart frem i talen at Bjørnson ønsker kirkens hjelp i fredssaken, men han mener likevel «... at Tidens store Sager kan gennemføres uden den.»²³⁷ Troen på dette kommer godt frem i avslutningen på talen:

Alle er kjede af Krigen, at udrydde den vilde være den største Velgjerning paa Jorden.

Endu er den et Magtmiddel for de store og et Levebrød for mange; men lad eders Præster

²³³ Bjørnson 1913:205f.

²³⁴ Bjørnson 1913:241.

²³⁵ Bjørnson 1913:241.

²³⁶ Bjørnson 1913:241f.

²³⁷ Bjørnson 1913:242.

og Lærere tage Fredssagen op, og forkynd eders Vilje gennem Eders Repræsentanter paa Thinge, saa der kommer ligesom en vældig Bølge og skyller ind i Slottene og op til de rige. Da vinder Fredssagen Sejr!²³⁸

Bjørnson har også tidligere gitt utrykk for at det er folket som til syvende og sist kan tvinge frem fred, og gjør det igjen her. Han mener det er så enkelt, men likevel så komplisert, som å tvinge de forskjellige lederne i forskjellige instanser rundt omkring til å stå opp for det som er folkets vilje: fredssaken. Bjørnson ønsker fredsforkjempere i de viktigste ledd, slik at man kan bekjempe krigsmoralen og øke fredsmoralen. Det er et viktig punkt i veien til global fred.

Noen dager senere holder han fredstalen i Sorø. Her fortsatte kritikken mot kirken, samtidig som han kommer litt nærmere innpå hva han tror at folk flest mener om krig. Det er her Bjørnson kommer med et utsagn som kan virke litt motsigende:

Jeg vil begynde med at indrømme, at Krigen har havt sin Berettigelse. Vi ser det af de nuværende Kolonisationstog til uciviliserede Egne. Der føres der Krig for at stanse Krigen Mand og Mand imellem, for at hindre Menneskehandel, afskaffe Menneskeæderi. Naar Kolonisationskrigene griber om sig, vil de bidrage til at stanse Krigene her hjemme, fordi Folkene ikke kan vedbli at kaste Penge ud og udfolde Magt derude og samtidig opretholde Krigsmagten her. Der ser vi, hvad Krigen har været, at den har skabt Minder og har en Samlingsmagt; men i de civiliserede Lande har tabt sin Ret.²³⁹

Man kan få inntrykk av at Bjørnson mener at krig i koloniene fører med seg en siviliseringsprosess som i lengden kommer til å hjelpe de lokale, i form av å samle dem sammen til en sterk nasjon, trolig etter vestlig modell. Krigene mot de usiviliserte bidrar dermed til at man «her hjemme» avskyr krigen, og slik vil fredsmoralen vokse. Samtidig forteller han at det føres kriger for å stanse kriger, et poeng som kan virke motsigende. Det er likevel viktig å poengtere at Bjørnson mener at krig har tapt sin plass blant de siviliserte landene, da refererer han trolig først og fremst til Europa og Amerika.

Bjørnson mener også at hverken arbeideren, bonden eller småborgeren ønsker krig, og at de utgjør ca. 90% av befolkningen. Bjørnson mener det er overklassens overklasse som forsvarer krig som politisk maktmiddel, og at de «... forhandler med de andre Klasser med Revolveren

²³⁸ Bjørnson 1913:242.

²³⁹ Bjørnson 1913:243.

paa Ryggen.»²⁴⁰ Bjørnson trekker da frem en situasjon som han mener beviser at fredelig forhandling fungerer. William Penn og kvekerne forhandlet med indianerne i fred over 70 år, mens de andre førte bestandige kriger mot indianerne.²⁴¹ Dette fordi Penn forbød sine trosfeller å føre krig mot indianerne, og de måtte forhandle uten våpen. Det ser Bjørnson som et vellykket eksempel på at fredelige forhandlinger fungerer.

Rettferdighet står i fokus i Bjørnsons fredssak, og han mener det innebærer at krigsmoralen ikke skal komme inn i samfunnet.²⁴² Han hadde nylig sett et prestemøte, hvor de hadde gitt uttrykk for sin bekymring for et evig Helvete. Bjørnson var ikke videre begeistret for prestenes bekymringer: «Jeg tænkte mig: var de blot halvt saa bekymrede for at afskaffe Krigens Helvede hernede, saa kom der ikke halvt saa mange i det Helvede, som de mener, der er i det andet Liv.»²⁴³ Bjørnson uttrykker sin avsky for krigen, og retter igjen kritikk mot kirken. De gjør ikke nok for fredssaken, og dermed ignorerer de de virkelige problemene: de jordlige. Man kan tolke Bjørnson dit at krig er helvete på jord, og det forteller mye om hvor forbannet Bjørnson må ha vært på det han oppfattet som manglende engasjement fra kirken i fredssaken. Bjørnson forteller hva problemet i verden er, men blir likevel ignorert av kirken til fordel av hva som skjer etter døden.

Bjørnson sendte et brev til styret for Fredsforeningen i Silkeborg i juli 1892, hvor han takker for den danske støtten i fredssaken, men også tar for seg ting som burde gjøres fremover. Han tar blant annet opp igjen hvordan han ser på rettferdighet som en essensiell del av fredssaken:

Fredssagen bestaar i at sætte Retfærdighed in i stedet for Magt; at tro mere paa civiliserede Menneskers Retfærdighedsfølelse end paa egne Vaaben. Udadtil gir denne Tro større Tillid end Rustninger, og indadtil slukker den onde Instinkter og Klassehad.²⁴⁴

Bjørnson setter nok store likhetstegn mellom onde instinkter og krigsmoral, men mener det kan bekjempes. Hele sitatet over kan tolkes som at Bjørnson mener rettferdighet er veien til fredsmålet: ved å kjøre en rettferdig politikk, innenriks og utenriks, vil det skape mer tillit mellom folk. Bjørnson antyder at man er mer tilbøyelig overfor noen som er imøtekommende og rettferdig, fremfor noen som krever med våpen i hånd og opprustning bak gjerdet. Ved å

²⁴⁰ Bjørnson 1913:243.

²⁴¹ Bjørnson 1913:243f.

²⁴² Bjørnson 1913:244.

²⁴³ Bjørnson 1913:245.

²⁴⁴ Bjørnson 1913:255f.

eliminere mistenkeliggjøring og skepsis kommer man langt, og kan føre en fredelig politikk overfor andre. Begynner man å føre enn slik politikk overfor andre nasjoner blir man et eksempel til etterfølgelse, og saken kan begynne å rulle. Alternativet er å gjemme seg bak at *andre må gjøre det først*, og det kan bli en fredskamp som aldri kommer i gang.

Deretter fortsetter Bjørnson å utdype sitt eget syn på sosialismen. Bjørnson poengterer at sosialismens krav i Norge måtte være, blant mye annet, fredssakens gjennomførelse.²⁴⁵ Sosialismen hans baserer seg på rettferdighet, som tidligere nevnt allmenn stemmerett, og brevet til Fredsforeningen er gjennomsyret av saker man forbinder med sosialisme. Likevel poengterer han hva sosialisme er for ham: «Socialisme vil sige: at skaffe de mange og smaa i Samfundet Retfærdighed; nu er endelig deres Tid inne!»²⁴⁶ Bjørnsons sosialisme henger sterkt sammen med hans engasjement i fredssaken og for rettferdigheten.

I en artikkel fra 5. august 1895 tar Bjørnson for seg «De store Stater overfor de smaa.»²⁴⁷ Bjørnson setter Sveits som et foregangsland i fredssaken, etter at de sendte ut en henvendelse til alle smånasjoner om å gå sammen i forening for å presse stormaktene inn i en kongress. I kongressen skal det høytidelig bli vedtatt at krig kun skal gjelde de det angår, og:

... at den Magt, der bryder Neutraliteten, gir Vederlag og afstaar fra alle de Fordele, den derpaa har vundet; at en fast Voldsgiftsdomstol dømmer i enhver saadan Sag, og at alle de andre Stater, store som smaa, sætter Neutralitetsbryderen udenfor alle Traktater, indtil Voldsgiftsdomstolens Afgjørelse er fuldbyrdet.²⁴⁸

I en slik kongress kan man se konturen av både Folkeforbundet og FN, og da kanskje spesielt FN. Alle medlemmer fryser ut nasjonen som bryter nøytraliteten til enn annen inntil en voldgiftsdomstol har avgjort saken. En arena hvor alle har en stemme, og hvor man forhindrer overtramp og urettferdighet. Nøytralitet skal være respektert. Bjørnson stiller seg positivt til forslaget, og mener at tiden er inne for å gi det et forsøk. Han maner småstatene til å se til Amerika, hvor USA allerede har oppfordret:

²⁴⁵ Bjørnson 1913:256.

²⁴⁶ Bjørnson 1913:256.

²⁴⁷ Bjørnson 1913:298.

²⁴⁸ Bjørnson 1913:300.

... alle de andre Folk til at slutte en Voldgiftstraktat med sig; men de forenede Stater har absolut ingen Interesse af at opretholde en saa modbydelig «folkeretlig» Tilstand, som at fredelige, neutrale Samfund skal overfaldes med Krig.²⁴⁹

Han tror at USAs innflytelse vil kunne påvirke over Atlanteren, da først og fremst i England og Frankrike. Den amerikanske presse, prester og folketalere vil la seg høre når de fordømmer krig, da Bjørnson mener at amerikanernes rettsbevissthet har en voksende innflytelse i verden. Det er trolig nettopp USAs mangfold som gjør Bjørnson håpefull, og han håper det vil påvirke de europeiske stormaktene. Han tror England vil høre på dem på bakgrunn av språk, mens franskmennene vil høre på det av hensyn til egeninteressen:

Ti Frankrige har absolut en større Interesse af, at den belgiske og svejtsiske Grænse lukkes ved helligt Interdikt, end af at maatte holde mer end 100,000 Mand ved hver af dem, for der at møde et muligt Neutralitetsbrud.²⁵⁰

Situasjonen Bjørnson skisserer i dette tilfellet er greit nok i og for seg, for den baserer seg på den sveitsiske planen. Belgia og Sveits har begge erklært seg nøytrale, og man må derfor overholde nøytraliteten. Slik situasjonen var måtte Frankrike, skal man tro Bjørnson, stille med 100,000 mann hver på grensene mot både Belgia og Sveits. Ikke fordi Frankrike fryktet at belgiske og sveitsiske interesser skulle se til franske landområder, men fordi nøytraliteten deres ikke var 100% garantert. Tyskland kunne f.eks. erklære krig mot Frankrike og Belgia, og Frankrike ville vært forberedt på bakgrunn av sin grensevakt på 100,000 soldater rettet mot Belgia; de tyske troppene ville ikke kommet overraskende på, for Frankrike var forberedt på at Tyskland kunne prøve å utnytte Belgias nøytralitet. Hvis derimot den foreslåtte kongressen hadde blitt en realitet, og nøytralitetserklæringer hadde blitt overholdt av alle nasjoner, ville en krig mellom Frankrike og Tyskland ikke kunne inkludert Belgia, med hensyn til deres nøytralitetserklæring. Dermed ville Frankrike hatt 200,000 flere soldater å sette ved grensen mot Tyskland, og Belgia hadde fått rettferdighet gjennom å slippe å delta i en krig de ikke ønsket. Tyskland kunne ikke gjort et forsøk på å lure seg gjennom Belgia, da de måtte ha respektert Belgias nøytralitet. Hvorvidt det noensinne hadde vært en 100% garanti for at nøytralitetserklæringer hadde blitt respektert er en annen sak, men prinsippet var noe Bjørnson var svært opptatt av.

²⁴⁹ Bjørnson 1913:301.

²⁵⁰ Bjørnson 1913:301.

Bjørnson ønsker fred, men ser ikke at veien til fred går gjennom stormaktene. Han ser på krig som noe stormaktene vil fortsette å begjære, men ved en kongress som skissert ovenfor ville man holde krigen til de den angår. Ønsket man ingenting med krig å gjøre erklærte man nøytralitet. Bjørnson tror ikke en kongress er nok til å holde freden, men har stor tro på at «Folkeledere i Literatur, Presse, Politik begejstres af en saa rimelig og retærdig Sag, - og da vil Sejren ikke være fjern.»²⁵¹ Han tenker da på lederne i Russland, Tyskland og Østerrike, som utgjør en stor forskjell. Da øyner Bjørnson et håp om fred:

Naar denne Kongres kommer istand og har gjort sin Gjerning helt ud, vil der gaa en Følelse over Verden, som kan udtrykkes i de Ord: nu begynder en ny Tid! Og de bedrager sig ikke. Paa Garantierne for, at Krigen begrænses til dem, den angaar, beror det, at Voldsgiftstraktater blir effektive Papirer, Neutralitetsgarantierne ligesaa.²⁵²

Bjørnson anser voldgiftstraktatene som en nøkkel i fredssaken, men innrømmer at de må bli «effektive Papirer». Det må legges et reelt press på dem som bryter reglene i kongressen, for å unngå at det blir en symbolsk reprimande. Skulle en stormakt gå inn i et naboland og forsyne seg, må de andre medlemmene presse frem for at stormaktens vinning blir fjernet. «Fengsle» landet, fremfor å gi det bøter som enkelt kan betales og glemmes eller ignoreres. Det samme gjelder nøytralitetserklæringer. Fredssaken var avhengig av det, og man har sett at Bjørnson allerede mente at det store flertall av folket var lei krig og ønsket fred.

I juli 1896 presiserer Bjørnson i en artikkel hans beundring for amerikanernes måte å gjøre ting på: «Allerede har de naaet, at en Voldsgifstraktat om faste Domstole for opkommende strid mellem England og Amerika inden nogle Maaneder er en Kjendsgjerning. For et Foredømme for den civiliserede Verden!»²⁵³ Han beundrer England og Amerika som foregangsland i fredssaken, og han viser til deres enighet om å løse fremtidige saker i en voldgiftsdomstol. Videre gjentar han noen av punktene han holder høyest i sin kamp for fredssaken: «En Sammenslutning i Arbejde for Voldgift og Neutralitet, for en virkelig Forening for bedre at værgе det nationale Arbejde – begyndende med Sverige, Norge og Danmark.»²⁵⁴ Her kommer det frem at Bjørnson mener at kampen for å få på plass et voldgiftssystem i Europa begynner i Norden, og at de må vise vei. Han ønsker ikke bare å få på plass et samarbeid om voldgift og nøytralitet, men ønsker også en sterk fredsforening. Dette vil forhåpentligvis spre seg til de

²⁵¹ Bjørnson 1913:302.

²⁵² Bjørnson 1913:302.

²⁵³ Bjørnson 1913:333.

²⁵⁴ Bjørnson 1913:334.

andre nasjonene i Europa, og deretter resten av verden. Norden må gjøre som England og Amerika, og bli foregangsland i fredssaken.

Han fortsetter denne tankegangen i en artikkel først utgitt i Russland i 1896, og erklærer at «Nordmændenes Maal er at faa et Udenrigsministerium uden Udenrikspolitik. Deres Middel er at faa faste internationale Domstole oprettede til Værn om Rigernes af alle Stormagter vedtagne Neutralitet.»²⁵⁵ Det virker klart at Bjørnson med «Udenrigsministerium uden Udenrikspolitik» mener at alle tvister og konflikter skal løses av en uavhengig voldgiftsdomstol. Bjørnson reagerer også på det han mener er falske påstander om en sterk norsk separatistbevegelse fra svensk side:

Den svenske Udenrigsminister taler om «de norske Separatister». Det siges ikke, men det gives det Skin, at disse har faat Rustningerne i Stand. De norske Separatister er neppe mange; jeg for min Del hører ikke med dem. Lige saa lidt som nogen af dem har tænkt paa at bryde du af Unionen gjennem Overfald og Vold, lige saa lidt vilde de faa Folket med paa saadant. Skal vi fra hverandre, maa vi – dette er et enstemmigt norsk Ønske – vente til det kan ske i Fred efter fælles Overenskomst.²⁵⁶

Bjørnson er klar i sin tale: fred er målet, og det er noe alle nordmenn ønsker enstemmig. Han viser tydelig hva han mener om den svenske utenriksministers anklagelser om en sterk, norsk separatistbevegelse: de stemmer rett og slett ikke. Som vi så i et tidligere delkapittel mener Bjørnson til en fredelig unionsoppløsning om det i det hele tatt blir nødvendig. En voldelig oppløsning vil ikke få støtte i det norske folk. Bjørnson er, som vi har sett, ikke en sterk motstander av unionen, ei heller ønsker han den oppløst på dette tidspunktet. Han mener likevel at unionens velvære er avhengig av utenforstående faktorer: «Men jeg er sikker paa, at Unionens Bestaaen og Lykke vil for en væsentlig Del bero paa, om det times os at opnaa en Neutralitet, godkjendt af Stormagterne og omgjærdet af Voldgiftstraktater.»²⁵⁷ Bjørnson håper på et nøytralt Norge som er respektert av stormaktene og vernet av voldgiftstraktater, og det vil være det beste også for unionen: Sverige vil da ikke kunne dra Norge inn i kriger man ikke vil ta del i, og man trenger ikke frykte for nasjonens overlevelse. De øvrige problemene i konsulatsaken består derimot. Hans ønsker om en kongress, som tidligere henvist til, eller noe annet som kan skape internasjonale lover for fred, er noe han tror er det beste for unionens del, så vel som Norges.

²⁵⁵ Bjørnson 1913:348.

²⁵⁶ Bjørnson 1913:348.

²⁵⁷ Bjørnson 1913:348.

I februar 1897 skriver Bjørnson en kort artikkel i *Daily Chronicle*, hvor han poengterer «... at mine Artikler har aldrig sigetet paa andet end at nøde Sverige til ærligt at slutte sig til Norges Bestræbelser for at faa Voldgiftstraktater til Værn om de to Rigers Neutralitet.»²⁵⁸ Bjørnson ønsker kun Sveriges støtte i fredssaken, og viser til to ganger Sverige har overkjørt Stortingets beslutning om å få i stand internasjonale ordninger med voldgiftstraktater og nøytralitetsvern. Bjørnson er ikke fornøyd, og mener at «... Sverige, som samtidig ruster efter en ualmindelig Maalestok, selv utbredt Tvil til sine Hensigter.»²⁵⁹ Bjørnson viser sin skepsis med Sveriges opprusting, men maner ikke til kamp eller forsvar av den grunn. Han fortsetter å fremme fred. Samtidig kommer han med en bemerkning om det norske folk, med bakgrunn av opprustingen og flere utsagn og handlinger i de svenske leirer. Bjørnson mener at «Alt saadant har gjort Nordmændene ræd.»²⁶⁰ Det kan være at Bjørnson prøver å skape et bilde om et fredelig, norsk folk. Et folk som blir redd når den svenske storebror ruster opp, et folk som frykter krig mest av alt. Et bilde som setter Norge som den uskyldige part i en potensiell konflikt, hvor Bjørnson kanskje håper å mykne opp de svenske politikerne. Kanskje prøver han å få de til å innse at bruk av makt aldri vil bli nødvendig overfor Norge, og at det kanskje ikke er verdens undergang om Norge får friere tøyler i utenrikspolitikken, inkludert det norske engasjementet i det internasjonale fredsarbeidet.

To uker senere skriver Bjørnson et brev som kommer med i tidsskriftet *Zukunft* i Berlin, hvor han er inne på mye av det samme som tidligere, men kommer med en interessant mening om de skandinaviske rikers nøytralitet om den neste krig skulle komme. Vil Norden holde seg nøytrale?

Det er Spørsmålet; der ligger Tvilen! Og paa den er der ikke svaret. Paa den kan der ikke svares, saa nogen tror det, før Sverige gaar med paa Norges Forslag om Voldgiftstraktater med alle Europas og Amerikas Folk.²⁶¹

Igjen poengterer Bjørnson at Sverige må bistå Norge i dets forslag i fredssaken. Sverige er i praksis den største parten i unionen, så det er naturlig at Bjørnson ønsker Sveriges hjelp i fredssaken. Spesielt når man tenker på at Norges utenrikspolitikk blir styrt av svenskene. Man har ingen garanti for at nøytraliteten respekteres før man har en omfattende avtale på plass. Bjørnson ser både på Europa og Amerika som essensielle deler av denne avtalen. Inntil den

²⁵⁸ Bjørnson 1913:349.

²⁵⁹ Bjørnson 1913:349.

²⁶⁰ Bjørnson 1913:349.

²⁶¹ Bjørnson 1913:355.

avtalen er på plass, tror ikke Bjørnson at man vil kunne stole på en nøytralitetserklæring. Med tanke på hva som senere skulle skje med Norge i andre verdenskrig, kan man vel påstå at han fikk rett.

I juni 1897 holdt Bjørnson en tale, hvor han mente gjennom flere år at «... et stort Folk i vore Dage har andre Veje end Erobringens, hvis det trænger at komme frem til Havet, der maatte findes fredelige Midler.»²⁶² Utsagnet kan ses i lys av hvor imøtekommende Bjørnson ønsket å være overfor Russland i spørsmålet om en isfri havn, og han bruker det nok samtidig som en metafor for hvordan alle konflikter i fremtiden må løses: med fredelige midler. Han tar også for seg Sverige og voldgift:

Men først et Par Ord om det, som har været det eneste, jeg har villet udrette, - nemlig at gjøre Mit til, at det blev umuligt for Sverige ogsaa herefter at nægte at gaa med paa Voldgiftstraktater. Det fremgaar af hvert eneste Brev, jeg har skrevet, at dette er min Hensigt, og at jeg af ganske Hjerter mener, at jeg ogsaa gavner Sverige ved, saalangt jeg formaar, at tvinge det ind paa den Vej.²⁶³

Bjørnsons ønske om fred går tydelig gjennom en reell tro på en internasjonal avtale om voldgiftstraktater, som alle nasjoner ender opp med å følge og respektere. Han poengterer at Sverige er nødt å bli med i kampen for voldgiftstraktater, og han noe han jobber mot. Han er meget fornøyd med den norske innsatsen: «Da den enstemmige Beslutning om en Voldgiftsadresse blev vedtaget i Stortinget, ja ikke paa mange Aar har en Beslutning af Stortinget glædet mig som den.»²⁶⁴ Bjørnsons entusiasme for voldgiftssystemet er ikke til å ta feil av. Fredssaken er hans kjernesak i denne perioden, men han er også veldig opptatt av det norske folks selvstendighet. I denne talen får han komme med sine argumenter og synspunkter i begge sakene. Han ser på voldgiftssystemet som en måte for det norske folk til å samle seg.

Noe av kritikken mot voldgift er at det ikke var noen garanti for at nøytraliteten ble respektert. Bjørnson viser til Charles Russel når han argumenterer for voldgiftstraktater. Bjørnson mener at Russel har påvist at en voldgiftsdom aldri tidligere har blitt brutt, og det skaper legitimitet i Bjørnsons tro på voldgiftssystemet.²⁶⁵ Bjørnson mener også at voldgiftssystemet ikke bare er noe juridisk, men at følelser vil spille en stor rolle.²⁶⁶ Bjørnson mener politikerne undervurderer

²⁶² Bjørnson 1913:360.

²⁶³ Bjørnson 1913:361.

²⁶⁴ Bjørnson 1913:361.

²⁶⁵ Bjørnson 1913:361.

²⁶⁶ Bjørnson 1913:361.

folkene, og man kan tolke Bjørnson dit at voldgiftssystemet kan implementeres med en gang. Folkene vil tilpasse seg de nye forholdene, i en verden hvor krig og konflikt skal bort. Det kan godt argumenteres at Bjørnson selv har en naiv tro på voldgiftssystemet, og at han selv tar veldig lett på det som tross alt ville vært voldsomme endringer på krigs- og utenrikspolitikk i en global skala. Samtidig kan det argumenteres for at hans engasjement, pågangsmot og «feilfrie» plan bare er retorikk for å skape støtte for fredssaken blant folket, med å skape en større bevegelse for voldgiftssystemet.

Han fortsetter talen med å utdype hvorfor et voldgiftssystem er så viktig for ham, og hvordan det kan forandre det utenrikspolitiske landskapet:

Vi mener med Voldgiftsdomstole saadanne, som skal staa der færdige paa Forhaand og ta fra os hvilkesomhelst Stridigheder. De er vor egentlige Udenrigsminister, og den Neutralitet, vi vil holde, er Intet, før selve Instrumentet staaer der, som tar Faren væk. Dette paa Forhaand at faa afgjort, at alle Stridigheder skal løses ved Voldgift, det er for mig Kjernen i det Hele. Og at faa Sverige med derpaa, deri ligger Kjernen ogsaa i vor Strid med Sverige, for os gjælder det Livet, og did var det, jeg vilde.²⁶⁷

Han mener at voldgiftsdomstolene skal være klare til å behandle alle konflikter. Hvis dette kommer på plass, og alle land overgir seg til dens funksjon, vil freden og nøytraliteten seire. Det krever riktignok at alle nasjoner faktisk overgir seg til dens funksjon, og viser her et annet poeng i hvorfor Sverige må med. Han trekker nemlig frem Sveriges tvetydighet, da han mener de fremstår som vaklende i fredsspørsmålet. Han trekker frem Sveriges nei til Voldgiftstrakter, samt avsettingen av en fredsvenn i den tidligere svenske utenriksministeren Carl Lewenhaupt.²⁶⁸ Bjørnson vet ikke helt hvor man har Sverige, men hvis både Norge og Sverige omfavner en voldgiftstraktat som er respektert av stormaktene vil enhver konflikt mellom Norge og Sverige ha en fredelig løsning.

Han fortsetter å oppfordre svenskene til å omfavne voldgiftstraktater i 1898, når han henvender seg til det svenske folk. Han prøver å oppklare misforståelser etter hans brev i russiske *Peterburgskija Vjedomosti*. Han mener brevene ble «... meget omtalte og omskrevne i Sverige; men ikke læste.»²⁶⁹ Derfor vil han nå klargjøre hva budskapet hans faktisk var med brevene:

²⁶⁷ Bjørnson 1913:361f.

²⁶⁸ Bjørnson 1913:362.

²⁶⁹ Bjørnson 1913:397.

Mit eneste – ubetinget mit eneste – Maal med Brevene har været: at faa Sverige til at forene sig med Norge i Arbejde for Voldgiftstraktater som Værn om vor Neutralitet. Saa maatte jeg jo angribe den svenske Lednings Tvetydighed. Jeg maatte syne, hvordan det tog sig ud, at den ivrig lod ruste samtidig med, at den afviste Forslag til Voldgiftstraktater.²⁷⁰

Bjørnson holder fortsatt fast ved at hans forhold til Sverige er godt, men at Norges selvstendighet kommer i første rekke. Når han føler at Sverige motarbeider den, og dermed Norges mulighet for å bestemme sin egen nøytralitet, holder han dermed den svenske ledelsen ansvarlig for motstanden. Bjørnson forstår det slik at hans utsagn nok en gang har blitt tolket som et hat mot det svenske folk, når Bjørnson tvert om holder svenskene høyt. Derfor ønsker han også at Sverige blir med i fredsarbeidet gjennom arbeidet med voldgiftstraktater. Bjørnson er derimot klar over at voldgiftstraktater ikke er en garanti for nøytralitet, men mener likevel det er viktig: «... kan Voldgiftstraktater ikke trygge vor Neutralitet helt ud, – de kan da i alle Fald gjøre det vanskeligere at bryde den.»²⁷¹ Med voldgiftstraktater ville nøytraliteten være sikrere enn uten.

I en artikkel fra november 1904 mener Bjørnson at tsar Nikolajs behandling av finnene og grev Lev Tolstojs utsagn om ønsket russisk ekspansjon og assimilering av naboer har ført til at man nå står ovenfor «Den russiske Fare.»²⁷² Bjørnson tviler ikke på at en todelt verden er den russiske drømmen, men ser ikke bort fra at verdensherredømmet er en annen. Han kritiserer Tyskland og Frankrike for deres «oppmuntring» i Russlands planer for Japan.²⁷³ Bjørnson frykter den japanske rases utryddelse når han leser franske utsagn som oppfordrer til krigshandlinger, og mener resten av verdenssamfunnet har medskyld i at det har blitt slik:

Vor stormægtige Fredsbevægelse med vore Regjeringer og Parlamenter i Spidsen, med Socialisternes imponerende Skarer i alle Lande som Hovedhær – maa den dog være jammerlig udyktig. Den maa allerede nu være frasebetændt og hykkelsk.²⁷⁴

Bjørnson fremstiller det som at fredssaken har feilet i sitt oppdrag, og har hatt feil fokus når den ikke har fått til mer. Det antydes at noen kjempet fredssaken bare for å få støtte blant folket, samtidig som man ikke hadde konkrete planer for å gjennomføre hva man lovet. Deretter går

²⁷⁰ Bjørnson 1913:397.

²⁷¹ Bjørnson 1913:389.

²⁷² Bjørnson 1913:493.

²⁷³ Bjørnson 1913:494.

²⁷⁴ Bjørnson 1913:494f.

han innpå hvor farlig nasjonal prestisje kan være, og hvordan man må utrydde krigsmoralen fra den delen av folkefølelsen: «At Ondt skal være Godt, og Vold skal være Ret, naar Statsdannelsen kræver det, det er Fienden!»²⁷⁵ Bjørnson mener at tankegangen om at krig mot «våre fiender» blir en positiv ting må bekjempes, da den ødelegger fredsmoralen. Han viser til hvordan vold blir *rett* når en stat krever det, og dermed vil soldater slakte ned fiender for å tjenestegjøre nasjonen sin ærefullt. Bjørnson bruker ikke ordet prestisje, men det er underliggende å tro at det handler om stormaktenes politikk av å tilegne seg makt på andres bekostning. Det må det bli slutt på hvis man skal oppnå et fredelig samfunn, og det er ikke nok å arbeide med de små og undertrykte folkene.

Han tar også for seg de han betegner som fredshyklere: de som sier mye fint om fredsarbeidet, men ikke handler deretter. Bjørnson erklærer at man ikke bør kunne definere seg som fredsvenn, med mindre man selv går til kamp mot de nasjonale fordommer. Han mener en ungarer ikke bør kunne være fredsvenn med mindre man viser sin harme over uretten ikke-madjarer har i landet, og en fredsvenn i Østerrike må kreve at slaviske og italienske språk får ha sine egne skoler og universiteter.²⁷⁶ I Tyskland må man jobbe mot undertrykkelsen av det danske språket i Nord-Slesvig, samt polsk i Polen, for å kunne erklære seg selv en fredsvenn. Men også sosialistene, som Bjørnson tror er fredssakens fanebærere, har problemer som må løses før man kan komme videre i fredssaken:

Socialisterne er utvivlsomt dem, vi nærmest maa bygge vort Haab om en evig Fred paa. Men hvad fordærver de ikke endnu ved sin Klassekamp! «Krig mod alle andre Klasser!» Hvor megen skadet Vilje, hvor stygge Lyster reiser ikke Klassekampen, hvor forraaer den ikke Samfundet! I slig Luft dør ikke Krigen. I slig Luft kvæles Medfølelsen med Krigens Ofre.²⁷⁷

For Bjørnson går ikke sosialismens klassekamp overens med fredssaken, og så lenge den eksisterer vil fredssaken slite med fremgangen. Hvis folket alltid går rundt i en sint tilværelse mister man muligens medmenneskeligheten ovenfor krigens ofre, og man gjør ikke så mye man burde har gjort for fredssaken. Bjørnson mener krigsmoralen må bekjempes før man kommer lenger i fredsarbeidet, men at enhver fredsvenn må undersøke om de ikke er en fredshyklar i

²⁷⁵ Bjørnson 1913:495.

²⁷⁶ Bjørnson 1913:495f.

²⁷⁷ Bjørnson 1913:496.

tillegg.²⁷⁸ For fredshyklene gjør ikke saken bedre, de bidrar heller til tomme ord og løfter i fredssaken. Tomme løfter er trolig ikke det folket ønsker å samle seg om.

I 1906, etter unionsoppløsningen, erkjenner Bjørnson at han er for gammel til å føre fredssaken, og at det er den yngre garde som må ta opp kampen.²⁷⁹ Han ønsker at det blir opprettet små fredsselskaper i flere nasjoner, som igjen vil bygge seg opp og prege fredssaken. Gjennom slik kan når man politikerne, og de får en bestemt oppgave av Bjørnson: «Det næste, som Politikerne maa til at beskjæftige sig med, er gjennom Alliancer at faa Ende paa Krigen.»²⁸⁰ Som vi har sett i et tidligere delkapittel står forsvarsforbund sterkt i Bjørnsons fredssak, og deres endemål blir krigens undergang. Bjørnson forteller om et nylig møte han var på i Tyskland, hvor verdensfreden kom opp som tema. Han mente verdensfreden kunne komme raskere om Tyskland og Frankrike inngikk en allianse, men at situasjonen i Elsass-Lothringen måtte ordnes først.²⁸¹ Enten måtte området deles, eller bli et nøytralt land mellom dem. Andre mente det var umulig, men Bjørnson mente det var prisen man måtte betale for fred. Det kan virke litt motsigende i forhold til det han tidligere hadde gitt uttrykk for om kulturelle forsvarsforbund, hvor han aldri nevnte noe om et forbund mellom Frankrike og Tyskland. Hadde vi konfronterte Bjørnson med dette, hadde nok svaret vært at *freden var verdt det*.

I september 1907 erkjenner Bjørnson at han ikke tror Fredskonferansen i Haag får mye å si for verdensfreden.²⁸² Det er bare regler, og han mener reglene ikke gjør noe for å stanse den virkelige faren, nemlig krigsmoralen. For Bjørnson må krigsmoralen bekjempes, og det gjøres best med at fredsmoralen vokser:

Det kan alene Fredsmoralens Vækst, eftersom den, Stykke for Stykke, fortrænger Krigsmoralen ved at overskygge den. Hertil har Fredsvennerne givet et vældigt Bidrag. Naar Diplomaterne nu sitter sammen i Haag, saa er det deres Værk. Og naar der endelig holder paa at danne sig en Verdensopinion mot Krigen, saa sker ogsaa det til Fredsvennernes Ære.²⁸³

Fredsvennene har altså bidratt til at verdensopinionen vender seg til freden, som har gjort det mulig å holde fredskonferanser. Likevel kommer ikke freden til å løses av menn på

²⁷⁸ Bjørnson 1913:496.

²⁷⁹ Bjørnson 1913:516.

²⁸⁰ Bjørnson 1913:517.

²⁸¹ Bjørnson 1913:517.

²⁸² Bjørnson 1913:541.

²⁸³ Bjørnson 1913:541.

fredskonferanser, når det likevel hersker så mye krigsmoral rundt omkring. Bjørnson tror fredsarbeidet trolig vil trenge fornyelse etterhvert, da fredssakens vekkellesperiode er forbi.²⁸⁴ Deretter stiller han spørsmålsteget på noe av fredshykeriet som pågår. Stater, som Bjørnson mener driver politikk etter krigsmoralen, sender representanter til Fredskonferansen i Haag. Dette faller inn under de hyklerske fredsvennene. Han stiller også fredsvenner spørsmålet om de tror deres arbeid har en effekt når de selv kommer fra land hvor overtramp foregår. Han trekker frem Tyskland og Ungarn spesielt, hvor han mener at undertrykking av polakker og slovakker, respektivt, foregår i stor og offentlig skala. Også de polske herrer og Østerrike får gjennomgå for deres politikk.²⁸⁵

Bjørnson gjentar at det er krigsmoralen som må bekjempes, ikke krigen selv. Krigen er bare et resultat av krigsmoralen. Fredsvennene må gjøre jobben i sine hjemland først, mener han. Man må bekjempe undertrykkelse og krigsmoral, og det må bekjempes i alle ledd «... ti den er i alle Forhold».²⁸⁶ Slik skal man gjenvinne tillit til fredssaken, og kan igjen drive modig arbeid for saken. Hvis fredsvennene først får inn en dominant fredsmoral i sine egne land, bør arbeidet for en internasjonal fredspolitikk være enklere. Bjørnson tar også et oppgjør med Professor Sergios forslag, som oppfordrer til revolusjon for freden.²⁸⁷ Sergio mener man må nekte krigstjeneste, og at det er eneste måten å stanse krigen på. Martyrer kan også bli nødvendig, da store steg ikke har blitt gjort uten martyrer. Bjørnson mener det er vrøvl, og mener tvert om at revolusjon vil være å bekjempe krig med krig, og krigsmoral med krigsmoral. Det fører ikke til fred. Han avslutter kritikken mot Sergio slik:

Nej, Professor Sergi (og de andre med ham) er i sit Misnøje med og i sin Mistillid til Fredsvenerne komne in paa en farlig Avvej. De faar huske, at Lovlydighed og Fred er Brødre. Lovløshed og Krig er ogsaa Brødre.²⁸⁸

Bjørnson mener det samme som han gjorde i unionsoppløsningen, at forhandling er fredens vei å gå. Gjennom den må man bli enig, og gjennom enighet vil verdensfreden bli mulig. Samtidig kan man påpeke at Bjørnson selv tidligere hadde gitt uttrykk for at arbeiderne hadde mulighet til å gjøre ende på krigen ved å sammen protestere mot den. Bjørnson stanser riktignok med vold, og skiller seg dermed fra Sergio. Bjørnson mener også at utålmodighet har kommet over

²⁸⁴ Bjørnson 1913:542.

²⁸⁵ Bjørnson 1913:543.

²⁸⁶ Bjørnson 1913:543.

²⁸⁷ Bjørnson 1913:544.

²⁸⁸ Bjørnson 1913:544.

fredsvennene, og at man krever handling.²⁸⁹ Bjørnson mener man må skifte verdensopinionen til fred før man krever for mye. Han mener Storbritannia allerede har etterkommet fredsopinionen i deres konflikt med Transvaal, og bruker det som et bevis på at verdensopinionen fungerer. Når flere land følger etter, vil freden til slutt seire.

5.4.2 – Nansen og fred

I 1915 skriver Nansen om voldgift, nøytralitet og Belgia. Han tar for seg de som ønsker et voldgiftssystem til å løse alle uenigheter på fredelig vis, og som kan garantere Norges nøytralitet. Det får Nansen til å reagere:

Det synes mig som det var grunn til å tale lavt om traktater netop i denne tid, da vi har set en av de best garanterte traktater i Europa bli trampet unner føtter. Belgien hadde fått sin nøytralitet garantert av de omkringboende stormakter; men det belgiske folk har fått betale dyrt at de festet for megen lit til denne garantis verd.²⁹⁰

Nansen anså ikke traktater som noen garanti for sikkerhet, og mener at Belgia var et prakt eksempel på nettopp det. Tyskland hadde planer som involverte å overraske franskmennene fra nord, og når da Belgia ikke etterkom kravene om fri passasje betydde den garantien plutselig veldig lite for Tysklands del. Ødeleggelse og lidelse fulgte, og det er nettopp dette Nansen også frykter for Norges del. Det forklarer litt om hvorfor han taler så sterkt for opprustningen av forsvaret under krigen, selv om det ville koste. Men det var hele tiden for å sikre freden i Norge, for å sørge for at Norge ikke ble dratt med inn i krigen.

Nansen vant i 1922 Nobels fredspris for sitt humanitære arbeid med krigsfangene og flyktingene i Europa. Han var på denne tiden høykommissær i Folkeforbundet, og hadde allerede gjort mye innsats for fredssaken. For anledningen holdt Nansen en tale, og han begynner talen med å beskrive et stykke marmor, den «Døende Galler». Han beskriver galleren som en som er langt hjemmefra, er døende, og som er sendt ut i krig i et fjernt land for fremmede guder han ikke kjenner. Det fører ham tilbake til anledningen:

²⁸⁹ Bjørnson 1913:544f.

²⁹⁰ Nansen 1942b:474.

Se, slik ser jeg den lidende menneskehet, slik ser jeg Europas lidende folk forblø på slagmarkene etter de kamper som for en stor del ikke var deres egne. Det var maktbegjæret, imperialismen, militarismen, som raste sin berserkergang over jorden.²⁹¹

Nansen ser på de fleste kriger som noe som ikke var i folk flest sin interesse. Det var maktbegjæret som styrte, og millioner av mennesker lider som følge av det. Ser man på det i hensyn til Nansens tidligere oppfordringer om nordmenns plikt til å forsvare landet til siste åndedrag, kan man ta en logisk slutning på at Nansen har to varianter av krig: den som styres av maktbegjær, som i Nansens syn blir meningsløs, og den som styres av nøden. I Norges tilfelle hadde man i verste fall ingen andre valg, og måtte ty til krig for å oppnå selvstendigheten Norge hadde krav på. Krig med Sverige ville vært gyldig, om uheldig og helst unngått. På den andre siden finner man de med maktbegjær, som sender andre ut i krig for at de selv skal få mer makt. Det er den unødvendige formen for krig, som ikke gir noen mening. Det følger bare lidelse, og fredsmoralen får ikke sette seg inn i folkesjelen.

Nansen kommer også med stikk mot både diplomatene og politikerne i fredssaken. Nansen mener at begge, på tross av at de nok mener det godt, likevel ikke klarer å lede frem fredspolitikken som fungerer og er forsonede mellom folkene.²⁹² Han mener at spesielt diplomatene trolig har gjort mer skade for verdensfreden enn godt, og at det dermed ikke virker som at freden skal komme gjennom dem. Nansen viser hva som har påvirket hans syn:

Ja, har en først sett all nøden på nært holl rundt om i vårt vanstyrte Europa, gjennomlevet litt av de uendelige lidelser – da må en vel føle, at det er ikke lenger programmer, ikke mere papir, ikke lenger ord, verden trenger. Det er handling, iherdig og møisommelig arbeid, som må begynne nedenfra for å bygge verden opp påny.²⁹³

Nansens kritikk av politikeres og diplomatenes maktbegjær tyder på at han ikke tror de forstår alvoret i saken. Har en først vært i lidende områder, og selv sett resultatet av krig, da bør en kunne forstå og omfavne fredstanken. Og det krever at man begynner på nytt, hvor fredsmoralen skal være i fokus. Det pågår arbeid for de russiske flyktningene rundt om i Europa, og da spesielt i Lilleasia og Hellas.²⁹⁴ Nansen mener hjelpearbeidet gir håp for fremtiden, og å få kontroll på flyktningssituasjonen vil hjelpe fredssaken:

²⁹¹ Nansen 1942b:596.

²⁹² Nansen 1942b:597.

²⁹³ Nansen 1942b:598.

²⁹⁴ Nansen 1942b:606.

Hvis det kan lindres, hvis det kan minskes, hvis kreftbylden i noen grad kan leges, så er der en kreftbyld mindre på det europeiske samfunn, en fare mindre for uro, for ufred, for oppløsende krefter i fremtiden.²⁹⁵

En ukontrollert mengde flyktninger kan skape fortvilelse rundt seg, både blant flyktningene og de fastboende, og Nansen frykter for konsekvensene det kan ha om saken ikke løses. Å stabilisere situasjonen, og finne flyktningene et hjem, vil føre til mindre spenning i det europeiske samfunnet, og øke sjansen for vedvarende fred. Nansen er i likhet med Bjørnson opptatt av nestekjærligheten, og arbeidsviljen ser han på som viktig i et fredselskende menneske. Nansen gjentar betydningen av hjelpearbeidet rundt omkring i verden, og hvorfor de overnevnte tingene er så viktige for ham:

Den takknemlighet det skaper, den tro, den tillit til menneskene og til fremtiden, den mulighet for sunnere arbeidskår, – det har, mener jeg, en større betydning for freden enn mangen storpolitisk akt, som nu sjelden når stort lenger ned enn til et skiftende kreds av politikere og diplomater.²⁹⁶

Alt dette kan tolkes slik at Nansen primært ser på folkeviljen som det som avgjør, eller vil avgjøre, fremtidige avgjørelser i konflikter. Et folk med fredsmoral og gjensidig tillit til sine naboer, gjør det vanskelig for krigsmoralen og maktbegjæret å føre hele nasjoner til krig og konflikt med hverandre. Folket stemmer i et demokrati, og velger dem som best representerer dem selv. Dermed vil et folk med fredsmoral forhåpentligvis velge politikere med fredsmoral, og dermed bygges det opp en ny, fredelig fremtid.

I desember 1926, i anledning utdelingen av Nobels-fredspris, holdt Nansen en tale med tittelen «Ingen krig mere». Det er en tale som primært bringer opp det Nansen mener er kjernen for å skape fred, nemlig folks holdninger. Nansen mener at fredsavtaler etter opprivende kriger gjerne ydmyker den tapende part, som igjen sår en urettferdig følelse i begge parter: De beseirede må yte noe de ikke kan oppnå, altså en urealistisk straff, mens de seirende føler at de ikke får i erstatning det de mener de fortjener etter krigen.²⁹⁷ Det fører til at fredsavtalen også sår spirer for en ny krig, og Nansen mener at Versailles-traktaten ikke er noe unntak i så måte.

²⁹⁵ Nansen 1942b:606.

²⁹⁶ Nansen 1942b:606.

²⁹⁷ Nansen 1942b:678.

Nansen applauderer også et viktig punkt i Genfer-protokollen fra Folkeforbundets Forsamling i 1924, og kaller det et viktig skritt på veien til fred. Punktet var at representanter for noen av verdens stater hadde slått fast at angreps-krig var en forbrytelse, og at konflikter fremover kun skulle løses gjennom fredelige forhandlinger, altså voldgift eller domstol.²⁹⁸ Nansen poengterer at protokollen ikke ble ratifisert, og dermed kun forblir en tanke og ide, men Nansen mener det likevel er en viktig milepæl i historien. Nå hadde nasjoner kommet med forslaget, og dermed var det mulig for andre nasjoner å følge etter. Nansens presiserer så hva han legger i talens tittel:

Det er intet av alt dette; det er ingen krig mere av noensomhelst art, ingen angrep mere, intet mer av de blodige og hensiktsløse sammenstøt som så lenge har besudlet menneskeslektens historie. Det er et arbeid for å rense folkenes politikk i verden fra anvendelsen av makt, og fra unnertrykkelse av andre i enhver form, for å fri os nu og for alltid – som vi i vor generasjon kan fri os hvis vi ønsker å gjøre det – fra den heslige uterlighet som krigsførsel mellom menneskeslektens forskjellige deler er, det være sig mellem lannene eller innen lannene.²⁹⁹

For Nansen betyr det *aldri* mer krig, aldri mer undertrykking av grupperinger, ei heller borgerkrig eller maktbegjær som går på bekostning av andre. Nansen vil ha alt bort, som han også tidligere har gitt uttrykk for. Slik han ser på krig nå gir inntrykk av at han har gått bort fra den yngre Nansen som ønsket å bryte ut av unionen hvis man i Norge ikke fikk rettene man hadde krav på. For Nansen har fredssaken blitt det viktigste:

Denne sak – jeg sier det uten nølen – er den største av alle saker i vor tid. Spørsmålet om hvordan vi kan gjøre enne på all krig er det første av alle spørsmål, ikke bare i internasjonal politikk, men også i nasjonal politikk.³⁰⁰

Der han i tidligere situasjoner har uttrykt at målet om fred var viktig, men ikke noe han selv kunne prioritere på den tiden, har Nansen nå kommet til det punkt at ingenting overgår kampen for fredssaken. Også her poengterer han at det må jobbes både internasjonalt og nasjonalt for å skape den fredselkende kulturen i verden som vil kue krigsmoralen i alle og enhver. På tross av flere motbakker, og mange forskjellige ting å forholde seg til, ser ikke Nansen på det som urealistisk å skape et fredselkende verdenssamfunn. Nansen nevner blant annet av hvordan de som overlevde krigens beskrivelser av den er noe som ville rørt enhver til å innse at krig må

²⁹⁸ Nansen 1942b:680.

²⁹⁹ Nansen 1942b:683.

³⁰⁰ Nansen 1942b:683.

forsvinne.³⁰¹ Han beskriver også hvordan hans egne opplevelser gjennom de siste års flykningsarbeid har påvirket ham, og hvordan de igjen har grobunn i krigen:

Om slike og verre redsler kunde de fortelle disse menn, og hvis Europa vilde høre på dem, hvis dets folk bare vilde huske krigens dyriske avskyelighet, dens barbariske grusomhet, da vilde de sørge for at krig aldrig skulde komme igjen.³⁰²

Det fremkommer altså at Nansens skiftende fokus over til fredssaken, og det oppfordre verden til å vie den største prioritet til den, har mye å gjøre med at Nansen selv har sett på nær hånd hva krigens ettermæle fører til. Han har opplevd hvor mye lidelse som blir igjen, og det har nok preget ham voldsomt. Hvis folket selv ser resultatet av krig, vil de sørge for at krigen aldri kommer igjen. Selv frykter han for konsekvensene hvis ingenting gjøres:

Selv om den neste krig bare blir lik den siste, mener jeg den vil utslette Europas sivilisasjon. Men selvfølgelig blir den neste krig ikke lik den siste. Den vil bli så uten sammenligning verre.³⁰³

Dette er en dyster spådom fra Nansens side, selv om man i ettertid kan argumentere for at Europas sivilisasjon ikke ble utslettet etter andre verdenskrig. Likevel vitner det om at Nansen frykter for fremtiden, og det gir et ekstra nivå på hans engasjement i fredssaken: konsekvensene vil være så enorme om fredssaken skulle feile.

I en artikkel fra 1929, oversatt til norsk av Winsnes selv, tar Nansen en gjennomgang av hans tro. Den tar et oppgjør med religionens negative sider, men viser også noen av Nansens nyanser i forsvars- og fredssaken. Nansen kritiserer de som mener at fred kan fremskaffes gjennom «... diktatoriske befalinger, ved makt, ja, selv ved revolusjoner.»³⁰⁴ Selv mener han at slik tenkning og handling bare førte til mer ødeleggelse:

Ondt vil skape mer ondt, krig mer fiendtlig følelse, og bruken av tvang nødvendigheten av mer tvang. Den vedvarende bedring av verdenslivet nåes ikke ved snarveier av denne art; den må komme ved gradvis vekst innenfra. Den kan kun vinnes ved kunnskap og opplysning, og tiden dertil er nødvendig.³⁰⁵

³⁰¹ Nansen 1942b:685f.

³⁰² Nansen 1942b:686.

³⁰³ Nansen 1942b:686.

³⁰⁴ Nansen 1942b:718.

³⁰⁵ Nansen 1942b:718f.

Her ser man at Nansen ennå står inn for det å få folkene til å få en fredselskende holdning, og at det er veien som må tas. Nansen har tidligere poengtert at det å oppleve eller se lidelsene på egenhånd er sterkere enn å høre det fra andre. Nansen selv opplyser og gir sin kunnskap om konsekvensene av krig, og prøver iherdig å overbevise spesielt den yngre garde som en dag vil lede nasjonene. Nansen mener at mennesker ikke må la seg styre av frykt, og viser da spesielt til frykt for gudommelig straff.³⁰⁶ At mennesker styres av frykt i et område kan føre til et generelt premiss for å la seg styre av frykt, og det er ikke noe Nansen ønsker:

Fremfor alt må vi ikke tillate frykt å holde mistillit og fiendtlige følelser mellom klasser og nasjoner i live, da dette er den alvorligste trusel for fremtiden. Nasjonene frykter hverandre, og har den opfatning, at for å beskytte sin fremtid er det nødvendig å væbne sig mot enhver nabo. Vi ser at noen av dem synes også å mene at krigsmakt øker deres evne til å holde en mulig fiende undervunget, men for en upartisk tilskuer må denne metode vise sig å ha nettopp den motsatte virkning. Det er jo innlysende at så lenge som denne slags synsmåter er de herskende blant nasjonene, er det intet håp om å sikre en varig fred.³⁰⁷

Igjen viser Nansen at han er bestemt, og han viser til flere av punktene han mener bidrar til en håpløs tankegang for å sikre freden. I frykt for hverandre, opprunder begge forsvarer, og slik skapes en ond sirkel, hvor mistilliten bare kan bli sterkere. Dette gjør landskapet ustabil, og skaper spenning. Nansen mener at det hele skyldes frykt og mistillit, men mener fremdeles at det kan løses, og at varig fred kan oppnås. Dermed ser vi nå at han har gått helt bort fra hans tidligere kamp for opprustningen, og nå virker det som han ikke lenger tenker at forsvarssak er fredssak. Nansen tror varig fred kan oppnås lett, men det forutsetter likevel en del krevende saker som må løses.³⁰⁸ Blant annet må folkesjelen ha et begjær om fred, en fredsmoral, og politikerne som styrer må faktisk arbeide for å innføre folkets vilje. Om alle de vanskelige brikkene er på plass, og alle ønsker fred, så vil veien til varig fred bli enkel. Det er likevel en tøff bestilling å få på plass alle brikkene. Nansen tror at det vil skje, men at det vil ta tid. Han avslutter: «Krig er negativ og vil føre eller senere lede til undergang, mens godvilje og samarbeide er positive og danner det eneste trygge grunnlag til å bygge en bedre fremtid på.»³⁰⁹ Krig har han aldri vært begeistret for, men han har tidligere ansett det som et mulig utfall i

³⁰⁶ Nansen 1942b:720.

³⁰⁷ Nansen 1942b:720.

³⁰⁸ Nansen 1942b:720.

³⁰⁹ Nansen 1942b:722.

unionskonflikten. Nå er det freden som er viktig, og ikke skape mistillit gjennom opprusting og lignende. Slik vil man bygge opp fredsmoralen, som er essensiell i fredssaken.

I en artikkel fra 1929 skriver Nansen om Folkeforbundets vanskelige vei: «Men ser en sig om i Europa og i verden i dag, vil en vel vanskelig finne en internasjonal følelse av sikkerhet og tillit som svarer til forventningene vi hadde for ti år siden.»³¹⁰ Verden hadde ikke levert etter Nansens forventinger etter krigen, og enda var det stor uro. Nansen syns bare det at noe allerede pratet om den neste krig som om det var en uunngåelig naturkatastrofe var en fryktelig sannhet. Han avslutter med en oppfordring:

La oss samles i et intenst arbeid for fred og forståelse mellom folkene og klassene; men la oss samtidig ta oss i vare for utjevningen, uniformeringen, farveløsheten, for den grå ensformighet; la oss ikke tape av sikte at det er det evig vekslende spill av former og farver som gjør tilværelsen rik og fruktbar.³¹¹

Nansen ønsker et kulturelt mangfold, som på tross av forskjellene kun ønsker hverandre det beste og å leve i fred, side om side. Konflikter mellom folkene kan fint løses uten å måtte ty til krig, bare man alle er samlet om ønsket om fred. Det er Nansens håp, og noen han tror vil skje etter hvert.

5.4.3 – Sammenligning av synet på generelt fredsarbeid

Hvis vi ser på Bjørnsons fredshistorikk, ser vi at han alltid har vært en fredsvenn. Han mener det er kommet en ny tid, en fredens tid, og folkene begynner å våkne opp med fredssaken i sine hjerter. Bjørnson erkjenner seg som en sosialist, på sine premisser, og mener sosialismen blir fredssakens fanebærer. Moral er noe Bjørnson er svært opptatt av, da han mener det er folkeviljen som bestemmer om krig vil overleve som et politisk middel. Var krigsmoralen sterk, var sjansen større for at også lederne i nasjonen var styrt av krigsmoralen. Kunne man derimot bekjempe krigsmoralen, og få politikerne med, kunne man med fredsmoralen seire der man tidligere ikke kunne. Kirken fikk også kritikk av Bjørnson for sitt manglende engasjement i fredssaken.

³¹⁰ Nansen 1942b:723.

³¹¹ Nansen 1942b:727.

Voldgift ble et viktig poeng for Bjørnson, og han oppfordret alle til å omfavne voldgiftstraktater. Han er inne på en tidlig tanke om et folkeforbund som skal være en voldgiftsdomstol, hvor alle nasjoner skal omfavne og følge dens beslutninger. Nøytralitet skal bli garantert, og krig skal kun føres blant de som ønsker å ta del i det. Han ser til Amerika og Norden til å føre kampen for å innføre et voldgiftssystem. Han kommer med kritikk av Sverige for å holde Norge borte fra engasjementet i voldgiftstraktater, men understreker at han bare har et godt forhold til svenskene.

Rettferdighet er han også opptatt av, og man kunne oppnå tillit gjennom å kjøre en rettferdig politikk overfor andre nasjoner. Han kritiserer noen av stormaktene for deres politikk overfor minoritetene, og man ser at Bjørnson maner fredsvennene i de respektive nasjonene å arbeide for fredssaken i sine egne land først, slik at de ikke blir fredshyklere. Fredshykleriet gagnar ikke fredssaken, men kan man oppnå god fredsmoral i alle nasjoner har man et veldig godt utgangspunkt.

Som vi så i tidligere kapittel mente Nansen at freden kunne oppnås ved at alle rustet opp, og man dermed ikke ønsket å risikere konsekvensene av et angrep. Det er derimot i tiden etter første verdenskrig at fredssaken forøvrig kommer skikkelig i gang hos Nansen. Mens han selv ønsker voldgiftstraktater og nøytralitetserklæringer, er han skeptisk til dens effekt etter å ha sett konsekvensen etter krenkelsen av Belgia under krigen. Han blir derimot stadig mer opptatt av voldgiftstraktater ettersom tiden går, og det henger nok mye sammen med opprettelsen av Folkeforbundet, som han selv blir del av. Hans engasjement og humanitære arbeid bringer ham til folk som har lidd under krigen direkte og indirekte, og dette påvirker nok Nansen i stor grad.

Han raser mot krigsmoralen, og mener enhver som har sett konsekvensen av krig ville vært enig i at fredsmoralen var moralen man ønsket. Folk må bare få opp øynene for lidelsene og ødeleggelsene krig bringer med seg, så vil nok folk fort innse at krig ikke bare er noe som er uønsket, men også uaktuelt. I sine siste år erklærer han at han ønsker krigen bort totalt, og at det også er mulig. Folkene må bare stille seg bak en fredsmoral. Han erkjenner at det er store hindringer på veien dit, men at det likevel er en lett sak bare man står sammen om fredsmoralen. Mistillit og mistenkeliggjøring overfor andre nasjoner skaper større gap mellom dem, og bidrar til krigsmoralen. Det er tidens store sak, og man må gå inn i den med alt man har.

Når vi sammenligner Bjørnson og Nansen, er det igjen greit å poengtere at Nansen opplevde første verdenskrig, og det påvirket ham i stor grad i både forsvars- og fredssak. Begge må likevel sies å være fredsvenner, og begge får en lignende utviklingskurve. Nansen kommer først

i gang med fredssaken etter krigen. Bjørnson mente man var kommet til fredens tid, og flesteparten av folk ikke ønsket noe med krig å gjøre. Nansen mente også at folket var lei krigen, selv om det var flere tiår etter Bjørnson, og de var begge enige om at det var lederne som brukte krig som politikk. Begge var etterhvert svært opptatt av moral, og krigsmoraleen måtte bekjempes for å oppnå fred. Det var den som gjorde at krig ble tillatt av folket, da man godtok krig som noe helt vanlig. Der Bjørnson retter mye kritikk mot kirken, er ikke det noe Nansen bruker mye tid på. Nansen betegner heller aldri fredssaken som en sosialistisk sak, mens Bjørnson tvert om mener det er sosialistene som er fredssakens fanebærere.

Både Bjørnson og Nansen er tidlig inne på at man bør ha et system på plass for voldgiftstraktater, som blir omfavnet og respektert av alle nasjoner. Bjørnson mener at det er Amerika og Norden som må bli foregangslandene for voldgiftstraktater, mens Nansen er mer opptatt av et internasjonalt samfunn sammen tar ansvar. Bjørnson er tidlig inne på tanken om en internasjonal kongress som skal fungere som en voldgiftsdomstol, men det realiseres aldri i hans levetid. Nansen får det derimot servert i form av Folkeforbundet etter første verdenskrig, og han går hen og deltar i dets operasjon. Slik sett kan man skille de to da Nansen får en faktisk organisasjon han kan basere sine meninger på, mens Bjørnson må spekulere. Det er nettopp først i tiden etter krigen at Nansen begynner å tro på voldgiftstraktater og nøytralitetserklæringer. Spesielt Belgias situasjon under krigen rev ned hva enn han trodde på av det før krigen. Nøytraliteten var viktig for dem begge, men ingen var noensinne helt sikre på at den ville bli respektert slik situasjonen var.

Bjørnson var opptatt av rettferdighet, og mente rettferdig utenrikspolitikk ville føre til fredeligere tider. Man fikk tillit og respekt for hverandre. Nansen endte opp på samme plass, og mente man skulle arbeide for freden på tvers av nasjonaliteter. Bjørnson er opptatt av fredshyleriet, og mener at man ikke kan kalle seg fredsvenn med mindre man går mot sin egen nasjons undertrykking av minoriteter. Nansen gir ikke inntrykk av å bry seg om slik. Nansen mener at krigens konsekvenser kan ses, og enhver som ser dem vil være enig i at krigen måtte avskaffes. Da Bjørnson ikke fikk oppleve krigen og dens konsekvenser, er ikke det noe som bør legges vekt på.

5.5 – Små folk

I dette kapitlet vil vi ta for oss Bjørnson og Nansens syn på de små folkene i forsvars- og fredssak. Med dette menes det hvilken rolle de to mente de små folkene hadde i verdenssamfunnet, og da inkluderes både små nasjoner og minoriteter i andre land. Også undertrykking av minoriteter er et emne. Både Bjørnson og Nansen svært opptatt av disse sakene, men det kommer ikke alltid like godt gjennom deres artikler og taler som øvrig arbeid. Vi har allerede sett tegn til deres engasjement for de små nasjonene i de tidligere temaene, men nå tar vi for oss det som faller utenfor. Jeg minner om underspørsmålet, og dets konkretisering:

- Hvilken rolle så de på de små folkene i forsvars- og fredssak?

5.5.1 – Bjørnson og de små folkene

I en 17. mai tale holdt i 1867, retter Bjørnson oppmerksomheten mot Slesvig. Danmark tapte som kjent Slesvig og øvrige landområder til tyskerne etter den andre slesvigske krig. Bjørnson mener at Slesvigerne savnet sine brødre i de andre nordiske landene:

Slesvigerne, de ved, hvad det er at have Frihed; thi de har savnet den. De ved, hvad det er at have Brødre; thi de har staaet sammen og seet ud efter dem, medens deres Hjem brandt bag dem.³¹²

Bjørnson mener at slesvigerne var blitt robbet for sin frihet. De har oppgitt sett at brødrene i nord aldri kom for å hjelpe, mens hjemmene brant rundt dem. Hverken Norge eller Sverige hjalp, mens Bjørnson forgjeves oppfordret til å hjelpe. Det manglende engasjementet i Norden er en stor skam for Bjørnson, som mener at de nordiske folkene hører sammen. Vi ser at Bjørnson engasjerer seg for den nå danske minoriteten under tysk kontroll, og det kommer igjen frem en liten måned senere i en annen tale. Bjørnson mener nemlig at tyskerne begår stor urett i Nord Slesvig, og at folkene der lider som et resultat: «Undertiden er det tungt at høre til et lidet Folk; thi det er tungt at maatte taale Uret. Men hellere høre til et lidet Folk, som taaler Uret, end til et stort, som gjør Uret.»³¹³ Her ser man altså at Bjørnson tidlig har en klar formening om rettferdighet. Fra et moralsk perspektiv er det bedre å være offer for urett, enn å

³¹² Bjørnson 1912:279.

³¹³ Bjørnson 1912:282.

begå urett mot andre. Som vi har sett i tidligere delkapitler blir rettferdighet en viktig del av hans politiske syn, og han tror at rettferdighet overfor hverandre bidrar til fredsmoralen.

I en artikkel fra oktober 1872 sammenligner Bjørnson Slesvig-spørsmålet i Tyskland med Island-spørsmålet i Danmark: Folk flest kjenner ikke til den uretten som blir gjort mot minoritetene, i form av råderett og lignende.³¹⁴ Derfor blir det heller ikke gjort særlig med disse sakene, fordi det politiske fokuset er på «fiendene» i nabolandet. Bjørnson unnet islenderne mer selvstyre, mens han trolig så på det kjølige forholdet mellom Tyskland og Danmark som en faktor i at den danske minoriteten i Slesvig ikke ble hørt. Bjørnson har selv ikke noe hat mot det tyske folk, og kritiserer de som fører politikk med hat mot tyskerne.³¹⁵ Bjørnson støtter den tyske samlingen som har pågått over mange tiår, og viser at nestekjærligheten hans begynner å vokse.

Vi hopper mange år frem i tid, og under en tale i 1890 utroper Bjørnson at nestekjærlighetspolitikken var den eneste politikken han bryr seg om.³¹⁶ Politikken gikk ut på å gjøre det bedre for dem som ikke hadde det så bra, og igjen ser vi en mann som er opptatt av rettferdighet. Det henger også sammen med at Bjørnson ikke tror allmenn stemmerett vil komme i løpet av de neste årene, men likevel erklærer han at han selv kommer til å jobbe for saken så ofte han selv har tid.³¹⁷

Under fredstalen i Sorø 26. juni 1892 trekker Bjørnson frem de små folkenes rolle i fredssaken:

– Hvad det nu kommer an paa for os, der gaar ud i Verden med den Sag, er at faa de Smaa til at begynde. Aldrig i Verden har det været de Store, der har revolutionert Samfundene. De har ikke Brug derfor. De Smaa skal tale og vidne mod de Store; de smaa Lande skal vise sin Tro og sætte den op for de stores Retfærdighedsfølelse, saa faar vi nok Sejr.³¹⁸

Man har tidligere sett antydninger fra Bjørnson om at det er de små samfunnene som ofte står for de store revolusjonene. Her ser man at Bjørnson ser for seg at det er de små folkene som vil føre fredssaken frem, fordi han mener de store ikke har bruk for den. Stormaktene kan forsyne seg med det de vil ha, mens de små ikke klarer å stanse dem. Derfor er fredssaken så viktig for de små nasjonene, og de små må lede vei i kampen for fred, først og fremst fordi de er nødt.

³¹⁴ Bjørnson 1912:378.

³¹⁵ Bjørnson 1912:378f.

³¹⁶ Bjørnson 1913:172.

³¹⁷ Bjørnson 1913:173.

³¹⁸ Bjørnson 1913:246.

Gjennom dette skal de små vise også de store den følelsen av rettferdighet, og slik omvende også de store til fredssaken.

Han fortsetter å forsvare de små folkenes rolle i fredssaken i et brev i august 1892, når han svarer de som mener de små nasjonene umulig kan føre fredssaken fremover:

Krigsrustninger er nu en Pængesag, og da siger det sig selv, at smaa Folk maa gi dem op og prøve at gjøre Fredssagen til deres Livssag. Blir den en stor, bydende Folkemening hos os, saa er derved to Ting avgjort; vi føres ikke av en uventet Begivenhed til at gjøre, hvad vi ikke ønsker; og fra os udgaar Overtalelse og Exempel til andre Folk.³¹⁹

Opprustning er nå en pengesak de små nasjonene ikke klarer å holde følge med, så Bjørnson oppfordrer til å gå fullt inn for fredssaken. Hvis det fungerer fører det til at andre kan etterfølge eksempelet. Han fortsetter deretter med at Danmark bør være et foregangsland for fredssaken, på bakgrunn av bl.a. dets historie.³²⁰ Gjennom presse, litteratur, skole, m.m. tror Bjørnson saken vil vokse i både kjente og ukjente retninger.

Bjørnson tar i en artikkel i august 1895 for seg «De store Stater overfor de smaa». I denne artikkelen tar han opp hvordan stormaktene har kunnet utøve makt over de mindre, oftest uten å ta hensyn til de undertrykkede. Alt man trengte for å forsvare en urett overfor en annen nasjon eller et annet folk var å si «... jeg søger bare mit Folks Fordel.»³²¹ Dermed var det automatisk en god gjerning. Han kritiserer disse stormaktene, disse rovdirene som han omtaler dem som: «Det har engang trampet Lande under sig i Uretfærdighed og Haan, og det viser endnu et Rovdyrs Tænder mod store og smaa foran sig.»³²² Urettferdighet er noe som skinner gjennom i Bjørnsens forhold til fredssaken. Bjørnson gir et inntrykk av at stormaktene ikke tar hensyn til andre nasjoner, store eller små, og fortsetter å vise aggressive tendenser, å vise «Rovdyrs Tænder». Hvis en krig eller et overtramp vil oppnå «mit Folks Fordel» er det likegyldig hva den forsvarende nasjonen eller folk mener. Egoismen rår. Han skriver også om en tale holdt av Bismarck, en tale som hyllet germanerne for at de ikke er som franskmennene som begjærer erobring. Bjørnson har en klar mening om den talen:

Jeg tænkte paa Polens Deling; jeg tænkte paa Danmarks Deling under hans egen Overledelse; ti vi maa aldrig glemme, at der er dansk Folk og dansk Land med i Byttet

³¹⁹ Bjørnson 1913:257.

³²⁰ Bjørnson 1913:257.

³²¹ Bjørnson 1913:298.

³²² Bjørnson 1913:298.

fra 1864. Den gang sad alle de andre Rovdyr rolige; de fordøjet efter lignende Maaltider.³²³

Polen eksisterte ikke som en egen nasjon på denne tiden, da landet i 1795 ble delt mellom Russland, Østerrike og Preussen.³²⁴ Ingen polakk bodde i sitt hjemland, selv om de bodde på sitt hjemsted. En polakk var en minoritet i landet han bodde i. Det samme gjaldt tusenvis av dansker som nå var underlagt tysk herredømme. Han presiserer at vi aldri må glemme det danske folk og land som ble en del av «byttet» til det germanske rovdyr, og nettopp dette er essensen i artikkelen. Bjørnson mente en ny tid var kommet, hvor fred var stormaktenes eiendom. Problemet var at når Tyskland forsynte seg stod Russland vakt, mens Tyskland gjorde det samme når Russland forsynte seg. Bjørnson var ikke begeistret:

Saa den nye Formel yder ingen større Tryghed end den gamle, navnlig da ikke for de smaa Folk. Derfor forbløder nu Makedonien, som Armenien før; derfor er det ene fortvilede Oprør efter det andre paa Kreta, paa Kuba Indledning til alltid sikrere Undertrykkelse. I dette Øjeblik kunde saa gjerne Sverige erobre Norge – hvis det var istand til det!³²⁵

Fred ville det ikke bli, for stormaktene kunne fremdeles gjøre som de ville. Spesielt de små folkene ble lidende, når ingen tar opp kampen for dem. Uavhengighetstrangen de små folk har er noe stormaktene kan ta i bruk i sjeldne tilfeller, men «... naar de ikke har Brug for det, er det en oprørsk Tale, 'som ikke maa forstyrre Verdensfreden'». ³²⁶ Bjørnson antyder at stormaktene kun hjelper de små folk når det ligger en gevinst for dem selv der. Han definerer ikke selv hva fortjenesten kan være, men det er nærliggende å tro at det primært gjelder svekkelse av rivalene. Hvis det ikke er noe å tjene på å hjelpe minoritetene, så blir de kun ansett som opprørere som forstyrrer freden.

Ytterligere kommenterer han konsekvensene av opprustningen til stormaktene. Slik Bjørnson ser det, tvinger denne frem en slags tvangsopprusting hos de små nasjonene, nettopp får å unngå at stormaktene skulle valse over dem.

³²³ Bjørnson 1913:298.

³²⁴ Lundbo: «Polen».

³²⁵ Bjørnson 1913:299.

³²⁶ Bjørnson 1913:299.

At Stormagterne naadigst har garantert Lande som Belgien og Svejts «en evig» Neutralitet, hvad nytter det, naar de samtidig paalægger de smaa Folk at forsvare denne deres Neutralitet? Mod hvem skal de forsvare den? Mod Garanterne!³²⁷

Bjørnson kaller det hykleri, og mener man må jobbe mot denne praksisen. Så gjentar han hvordan han tror fredssaken vil vinne frem: «Men saa maa virkelig ogsaa de smaa Stater vise det Mod selv at gaa foran.»³²⁸ Bjørnson mener fremdeles at fredssaken ligger i de små nasjonenes hender, og at man må skape sin egen fremtid. De små og de undertrykte kunne ikke sette sin lit på hjelp fra de andre stormaktene.

Bjørnson avslutter artikkelen med å understreke hva han tenker om fredssaken: det er samtidens største sak. Han har ingen tvil. Forsvaret er kun til for å forsvare seg mot stormaktene, men når de små nasjoner tar initiativet vil fredsarbeidet skyte fart og få resultater. Endringen må komme fra bunnen, fra de små nasjonene. Deres frelse må de selv ta initiativ til, og gjennom det vil man kunne bli enig om en fredelig fremtid for de små nasjoner. Og når folk i stormaktene ser hvor bra et fremmed land i fred har det, ønsker man det samme i sitt eget.

I 1896 våger Bjørnson seg å tenke at den tid som nå kommer blir fredsforeningenes æra, rettet mot de forskjellige fredsforeningene rundt forbi. Det får han til igjen å trekke frem de små statene:

Skulde det være saa rent bagvendt at tænke, at deraf kommer særlig de smaa Folk til at høste Fordel? De smaa Folk har været saa vetskræmte af de stores Krigsmaskiner, at de hverken i dette eller andet har vovet at tage Initiativ. Men er Initiativet taget, saa skal vi faa se!³²⁹

Her går Bjørnson nærmere inn på hans syn på hvorfor de små statene ikke våger å ta initiativet til fredsforeninger. Han tror ikke de tørr, i frykt for stormaktenes krigskapasitet. Det er en naturlig reaksjon, da avvæpning kan føre til at man blir et enklere bytte for en stormakt. På tross av dette er Bjørnson fremdeles overbevist om at det vil gå bra om de små nasjoner bare tør å ta initiativet. Han gir ingen antydninger til å være usikker i sin sak: tør man så vinner man.

³²⁷ Bjørnson 1913:300.

³²⁸ Bjørnson 1913:300.

³²⁹ Bjørnson 1913:333f.

I desember 1902 forteller Bjørnson om et ønske han har for det norske folk, da især de yngre: nemlig verdensfreden.³³⁰ Bjørnson mener grunnen til at fredssaken ikke har kommet særlig lengre, er at saken først har fått skikkelig grunnlag nå når folkene begynner å styre selv, da tenker Bjørnson trolig i form av demokratiet.³³¹ For at verdensfreden skal vinne må krigsmoralen bekjempes, «Og før her bliver en kolossal Sammensværgelse og Reisning mod den, saa nytter det ikke.»³³² Vi var inne på det i et tidligere kapittel, hvor opptatt Bjørnson var av å bekjempe krigsmoralen. Bjørnson mener de små folkenes arbeid i fredsarbeidet er essensielt, da det for de små folkene handler om overlevelse.³³³ Dermed er risikoen for de små nasjonene betydelig mye høyere enn for stormaktene.

28. mai 1905, dagen etter kongen nektet å godkjenne regjeringens avskjed, presiserer Bjørnson at han fremdeles ønsker et forbund mellom de tre nordiske landene, selv i disse kritiske dager i unionsspørsmålet.³³⁴ Skulle oppløsningen likevel skje, ønsker Bjørnson at man retter fokus mot det neste store spørsmål, som er hvordan de små stateres fremtid blir seende ut. Og han mener at det er folket som skal bestemme utenrikspolitikken. Trolig henger det sammen med hans tro på at folk flest ikke ønsker krig, og dermed blir det sikreste måten å oppnå varig fred i verden på. Et folk som ikke ønsker krig vil ikke stemme for krig.

I sin tale om Nordens fremtid 4. juni 1906 forklarer Bjørnson hvordan allianser stiller seg forskjellige fra stormaktenes og de små nasjonenes syn: «For de andre, de store Stater, er en Alliance et Magtspørgsmaal, for de smaa Stater er den Livet. Vi maa derfor begynde at arbejde paa det, vi, de smaa Stater.»³³⁵ En allianse eller forbund er dermed et fredsforetak i Bjørnson syn. Dette gir mer innsyn i hvorfor Bjørnson var så opptatt av forsvarsforbund og allianser, som vi så i et tidligere delkapittel. Det var et fredsforetak for å sikre freden, det var et forsvarsforetak for å styrke Norges forsvar, men mest av alt et foretak for overlevelse. Man var nødt til å sikre seg sin rett, og Bjørnson så den beste muligheten i forsvarsforbund. På samme måte som Nansen mente opprustning av forsvaret var viktigst, mente Bjørnson at flere forsvar var viktigst. For å overleve som nasjon måtte man finne en form for forsvar som fungerte, og for Bjørnson var det allianser.

³³⁰ Bjørnson 1913:458.

³³¹ Bjørnson 1913:459.

³³² Bjørnson 1913:459.

³³³ Bjørnson 1913:459.

³³⁴ Bjørnson 1913:498.

³³⁵ Bjørnson 1913:516.

I en artikkel fra september 1907 kommer Bjørnson igjen innpå det han tidligere ønsket, forsvarsforbund fordelt inn i kulturelle blokker. Bjørnson mener at store folkeforbund er livsviktig for verdensfreden, og spesielt for en utsatt gruppe:

Og dog er de store Folkeforbund det eneste, som kan redde de smaa Stater; utvilsomt ogsaa det eneste, som fører til Verdensfreden. Initiativet tilhører de smaa Folk; ti deres Liv er i Fare.³³⁶

Jeg minner om at Bjørnsons folkeforbund og det faktiske Folkeforbundet er to vidt forskjellige ting. Bjørnsons folkeforbund er forsvarsforbundene hvor man samler seg i de kulturelle blokkene, og dermed avskrekker hverandre fra angrep på det som blir et overveldende flertall. Han så på tysk medlemskap i et germansk forbund som naturlig, men han var ikke begeistret for medlemskap til Tyskland slik situasjonen var nå, med undertrykking av det polske folk og den militære styreformens.³³⁷ Han mener dette må være fredsvennenes fokus nå. Bjørnson tror også at slavernes samling under Russland ikke er langt unna. Hvor stort og fredelig den slaviske samlingen vil foreta seg avhenger av hvordan tyskerne, østerrikerne og madjarene behandler sine slaviske minoriteter, skal vi tro Bjørnson.

Rundt denne tiden begynner Nansen å interessere seg spesielt for situasjonen i Ungarn, og trekker spesielt frem hvordan madjarene undertrykker minoritetene i sitt land for å styrke seg selv, når de er omringet av nasjoner med nettopp de samme folkene. Bjørnson mener det er en fare for Europa når de holder på slik, og at de slett ikke styrker seg selv gjennom undertrykkingen av andre folkeslag. Bjørnson avslutter artikkelen med et enkelt budskap om å leve i fred med hverandre, med lovlige avtaler på plass for å sikre freden, og «... gjør ikke mot andre, hvad du ikke vil, de andre skal gjøre mot dig.»³³⁸ Klar tale fra Bjørnson.

I en artikkel originalt utgitt i *Neue freie Presse* i september 1907 tar Bjørnson for seg Ungarn: «At føre en Folkekrig hjemme i Ungarn ... og samtidig staa op i de internationale Fredsmøter og deklamere om Freden, det er utilladeligt; det er Humbug.»³³⁹ Bjørnson mener at de som representerer nasjoner i fredsmøter, samtidig som det pågår undertrykking i egen nasjon, ikke har noe der å gjøre. Bjørnson mener det undergraver fredsbevegelsens oppgave, og mener fredsbevegelsen må ta oppgjør med den hyklerske kulturen. Bjørnson kan tolkes dit at man må

³³⁶ Bjørnson 1913:545.

³³⁷ Bjørnson 1913:545f.

³³⁸ Bjørnson 1913:547.

³³⁹ Bjørnson 1913:547.

stå til ansvar for eget lands handlinger, og han sier at «Alene saaledes kan Fredsvennen nutildags vinne Ret og Autoritet i sin Agitation for Verdensfreden.»³⁴⁰ Indirekte kan man tolke Bjørnson at så lenge det skurrer i fredssaken i ditt hjemland, så vil arbeidet ditt for fredssaken være tvilsomt.

I mai 1908 kommer Bjørnson med en artikkel med den selvforklarende tittelen «Hvor avgjøre Europas Fremtid for de første Hundreaar?». Her tar han for seg situasjonen i Østerrike og Ungarn, og hvilken rolle de vil få i Europas fremtid:

Mit Maal var og er: at faa Østerrikes og Ungarns Fredsvenner (og dermed mener jeg alle, som vil gjøre noget for at opnaa Fred) til at tænke over, hvorledes de kan skabe et stort Fredsparti, sammensat av Mæn og Kvinner blant de to Landes forskjellige Folk. Et Fredsparti, som i Tidens Fylde tog Magten og realiserste sit Program.³⁴¹

Med «Tidens Fylde» mener Bjørnson når styresett og fordommer byttes ut med moderne begreper, som demokrati og «Ønsker om Velstand og Lykke.»³⁴² Bjørnson kritiserer madjarene i Ungarn for deres uærlige maktspill, hvor de styrer over minoritetene og dominerer politikken. Bjørnson mener de må innføre parlamentarismen, og få kjenne på nederlag i politikken for å lære seg hvordan man rettferdig oppnår makten. Bjørnson tror Ungarn kan bli en selvstendig statsgruppe, selv om det ikke er gitt at det varer: «At denne og den østerrikske engang gaar sammen til én, er muligt, ja, sansynligt. Vi staar ved Indgangen til de store Folkeforbund, som ene kan gjøre Ende paa Krigen.»³⁴³ Igjen bekjenner Bjørnson sin tro på folkeforbundenes viktighet for å oppnå verdensfreden, og han mener Østerrike får en viktig rolle:

I Østerrike avgjøres Europas Fremtid for de første Par hundre Aar. Alle de øvrige Spørsmåal, som synes at true Europas Fred (som f. Eks. det Elsass-Lothringske), er for intet at regne mot Sammenstøtet mellem Germaner og Slaver. Ordnes Forholdet mellem disse to Folkefærd i Østerrike, saa er det med det samme ordnet paa Balkan og i Ungarn.³⁴⁴

Bjørnson har tidligere gitt uttrykk for faren han ser ved madjarenes behandling av minoriteten i Ungarn, og frykter at det kan komme til krig mellom germanere og slaver. Derfor mener han det er i Østerrike man må finne samspill og vennskap blant de forskjellige folkegruppene, og at

³⁴⁰ Bjørnson 1913:547.

³⁴¹ Bjørnson 1913:549.

³⁴² Bjørnson 1913:550.

³⁴³ Bjørnson 1913:550.

³⁴⁴ Bjørnson 1913:552.

det vil smitte over til Ungarn og Balkan forøvrig. Gjennom vennskap og samspill vil man oppnå fred og vennskapelighet på tvers av folkegrupper, som vil utrydde hatet og bygge opp fredsmoralen. Slik vil man til slutt oppnå verdensfreden.

5.5.2 – Nansen og de små folkene

I 1893 skrev Nansen en artikkel i den engelske avisen *Times*. Innholdet i denne artikkelen er generelt en videre fordypning i forholdet mellom Norge og Sverige, med bakgrunn av at Nansen selv har lest mye av det den engelske pressen har skrevet om saken.³⁴⁵ I artikkelen får man inntrykk av at Nansen argumenterer for en splittelse av unionen. Blant annet viser han til hvordan han mente det norske folk ble overkjørt i Kieltraktaten, hvor Norge, simplifisert, gikk fra å være under Danmark til å være under Sverige. Ifølge Nansen er det eneste moralske argumentet for å godkjenne traktaten at det var nødvendig ut i fra en europeisk nødvendighet i 1814. Så kommer hans kommentar til nettopp det at Kieltraktaten i det hele tatt ble godkjent:

Fra folkerettens standpunkt på den tid måtte denne traktat betraktes, og blev også betraktet, ikke alene som en urettferdighet, men simpelt hen som en vanærende voldshandling.³⁴⁶

Nansen indikerer at det norske folk ble ikke tatt hensyn til i Kieltraktaten, og det klassifiserer altså han som en voldshandling. At han drar til den drastiske konklusjonen at Kieltraktaten var en voldshandling mot det norske folk viser hans engasjement for folkeretten.

Nansen holdt et foredrag i Universitetets Aula den 28. oktober 1914, med tittel og tema om «De små nasjoners rett». Foredraget var primært en gjennomgående hyllest av små og store kulturer, som Nansen mente gjorde verden til en rikere plass. Nansen selv ønsket ikke noe sammensmelting av kulturer, og ønsket tvert imot at alle nasjoner skulle bevare sin kultur og videreutvikle den. Nansen fremmer et poeng av at i spørsmålet om de små nasjoner har rett til selvstendighet, fremstår det for ham at den retten til selvstendighet bare varer frem til de store nasjoner har bruk for å frata dem retten.³⁴⁷ Dette var en holdning som provoserte Nansen, som selv mente at de små folkene ofte sto for fremgangen i verden, både direkte og indirekte. Her

³⁴⁵ Nansen 1942a:222.

³⁴⁶ Nansen 1942a:223.

³⁴⁷ Nansen 1942b:453.

kan man altså se at Nansens fredsønsker også handlet om kulturarv og mangfold. Det vises igjen når Nansen taler om hva han mener om utsletting av et lands kultur:

Det er noe som heter folkesjelen. Og tar en nasjon skade på folkesjelen, er det et uendelig stort tap for menneskeheten. Og den nasjon som utsletter en annen nasjons selvstendige tilværelse, begår et historisk mord, en forbrytelse av de verste historien kjenner.³⁴⁸

Nansen er allerede en motstander av krig, men her ser man også at Nansen er svært opptatt av alle folks rett til å leve. Han fremstår i sitt syn på at all utslettelse av en nasjons selvstendige tilværelse, som jeg tolker som både statens selvstendighet og folkets kulturelle arv, er det absolutt verste som kan skje. Det gir ham en ekstra dybde i både forsvars- og fredssaken, da han på denne tiden var en sterk pådriver for opprustningen. Grunnen var jo å bevare freden og kulturen, og Norge generelt.

I en artikkel i fra januar 1922 skrev Nansen om hungersnøden i Russland, titulert «Nestekjærlighet». Den er primært et opprop om hjelp, om flere bidrag i kampen mot hungersnøden, og om tilstanden til de pårørte. Sammen utgjør de en del av bildet Nansen har av krig, og man får litt innsikt i hvorfor krig er så forferdelig i Nansens øyne. Et eksempel Nansen gir er at verden totalt sett har et overskudd av korn, men enorme mengder korn, mais og hvete blir likevel sløst bort i Amerika.³⁴⁹ Dette samtidig som millioner av russere sulter. Verden gjør ikke nok for å hjelpe, uansett hvilken grunn som måtte ligge bak, og det er bakgrunnen for hans andre oppfordring i artikkelen, nemlig nestekjærlig:

Verden er opfult av hat, av misunnelse, av mistro – mellom individene, mellom klassene, mellom nasjonene. Dette er krigens ulykkeligste følge, og jeg ser ingen annen redning for menneskeheten enn nestekjærlighetens gjenfødelse.³⁵⁰

Her ser man hvordan Nansens syn på krig er sterkt påvirket av hans syn på mennesker i nød. Krig fører til nød, mistro og hat skaper bare større splittelse mellom folkene, og det fører ikke menneskeheten videre. Nansen trekker jo selv fra den mannen som erklærte at det var bedre å la 10 millioner russere sulte i hjel enn å hjelpe Sovjetregimet.³⁵¹ Det er denne konflikten i folk Nansen ikke forstår behovet for, og som han ønsker til livs. Den har ført til at nestekjærligheten i menneskeheten nesten har forsvunnet, og hver krig gjør bare mer skade. Første verdenskrig

³⁴⁸ Nansen 1942b:454.

³⁴⁹ Nansen 1942b:593.

³⁵⁰ Nansen 1942b:593.

³⁵¹ Nansen 1942b:589.

ble av noen kalt krigen som skulle ende alle kriger, men Nansen påpeker at det slett ikke førte til forsoning på alle plan.³⁵² Det å gjenføde nestekjærligheten, å forsone folk og nasjoner, føre dem sammen i fred og harmoni er veien å gå, og det vil bli krevende å få til. Nansen påpeker selv at Folkeforbundet, som man hadde håpet på som fredsbevegelsens store leder, sliter med å utgjøre noen særlig forskjell i fredssaken.³⁵³

5.5.3 – Sammenligning av synet på de små folkene

Ser vi på Bjørnsons engasjement for de små folkene fra 1860-tallet og frem til hans død, ser vi at han tidlig utviste en sans for rettferdighet. Denne skulle følge han hele veien. Vi så det i et tidligere kapittel han oppfordret danskene til å utstrekke en hånd til tyskerne for samarbeid, selv om han tydelig blir provosert av den tyske urett som blir gjort overfor danskene. Selv om det ikke blir en fanesak, nevner han kort også den islandske minoriteten i Danmark, og håper de også får råderett over seg selv. Nestekjærligheten henger mye sammen med rettferdigheten for Bjørnson, og derfor bærer han ikke nag til det tyske folk. Han er derimot ikke begeistret for den militarismen han mener hersker i Tyskland.

Hans største fanesak for de små folkene blir å sikre deres overlevelse. Han trekker frem de små folkenes rolle i fredssaken, og mener at det blir deres kamp nettopp fordi det er de som trenger den. Stormaktene måtte stoppes i deres krigsmoral, og spesielt deres metoder for å begå urett overfor de små nasjonene. Han går også litt inn på hvor nytteløs nøytraliteten blir når den er garantert av stormaktene, samtidig som man er nødt å ruste opp forsvaret slik at man kan forsvare seg mot de som garanterer din suverenitet. Det er de små nasjonene som må kjempe fredssaken, og den beste garanti for global fred er for Bjørnson gjennom forsvarsfolkeforbundene. Hans siste engasjement viser seg for situasjonen i Ungarn, hvor Bjørnson mener det pågår stor urett mot ikke-madjarer i landet.

For Nansen kommer ikke hans engasjement rundt de små folkene like godt frem i hans utsagn som det gjør for Bjørnson. Tidlig indikerer han at Kieltraktaten var en voldshandling mot det norske folk, slik at folkeretten er noe Nansen tidlig er opptatt av. Senere viser han at nasjonene er viktig å beholde separate, for å bevare de unike kulturene. Dette måtte skje samtidig som man levde fredelig med hverandre, og hvis man utslettet en nasjon eller kultur var det noe av

³⁵² Nansen 1942b:585.

³⁵³ Nansen 1942b:585.

det verste som kunne skje. I hans arbeider med hungersnøden i Russland kommer han med eksempler på hvordan man fremdeles, etter den store krigen, ikke klarte å forsones med hverandre. Nansen så på det som meningsløst at man fortsatt ikke omfavnet medmenneskeligheten overfor hverandre, og da spesielt med han som mente det var bedre å la 10 millioner russere dø enn å hjelpe sovjetregimet. Politiske uenigheter fører altså til denne krigsmoralen som fremdeles ikke er bekjempet, og det ergrer Nansen. Nestekjærligheten får ikke blomstre slik situasjonen var.

Når vi sammenligner Bjørnson og Nansen i spørsmålet rundt de små folkene ser vi den samme konturen rundt. Det underliggende er rettferdighet, hvor begge er opptatt av forsoning, samarbeid og nestekjærlighet. Begge utrykte i tidligere kapitler en følelse av brorskap overfor svenskene, selv om de i varierende grad var skeptiske til unionen. Nansen mener regelrett at unionen var et resultat av en voldshandling mot det norske folk i Kieltraktaten. Begge var opptatt av overlevelsen til alle nasjonene, men Nansen virket litt mer hensynsløs i sin retorikk rundt det at man selv var ansvarlig for egen overlevelse med eget forsvar. Etersom årene gikk etter krigstiden forsvant denne holdningen, og man så at Nansen ble mer og mer opptatt av alle måtte omfavne voldgiftstraktater og Folkeforbundet. I slutten var de begge enige om at forswarets opprustning ble en for stor pengesluk som ikke lenger bidro til fredsmoralen.

Kapittel 6. Konklusjon

Vi har gjennom oppgaven sett nærmere på Bjørnson og Nansens syn på forsvars- og fredssak i det offentlige rom, og systematisk gått inn i analysen ved å dele det opp i fem forskjellige tema. Hvert tema har bygget videre på temaene som kom før, og vi har sett deres utvikling over tid, samt likheter og forskjeller hos Bjørnson og Nansen. Som vi har sett var begge svært opptatt av både forsvars- og fredssak, og i mange tilfeller var det samme sak. Vi skal nå konkludere oppgavens problemstilling med å svare på underspørsmålene til problemstillingen:

- Hvordan var deres syn på unionen når det gjelder forsvars- og fredssak?

I forhold til deres syn på unionen så var en ting klart: uansett hva man måtte mene om unionen og monarkiet så var unionens funksjon et felles forsvar. Det var de begge enige om. Begge krevde selvstendighet i unionen, og hvis det ikke kunne oppnås måtte man oppløse unionen å få på plass et forsvarsforbund med Sverige. Forsvar og samarbeid med Sverige var noe de begge ønsket, mens Bjørnson var litt mer frempå enn Nansen om at man også måtte få med Danmark. Krig med Sverige var de enige om var et høyst uønsket resultat, da det ville skape et hat som vendte folkene mot hverandre og gjorde en fredelig tilværelse umulig. Mens Nansen åpnet for at det kunne bli nødvendig, mente Bjørnson at krig var helt uaktuelt. I forhold til forsvarssaken er det tydelig at unionens rolle er en styrking av forsvaret gjennom hjelp fra Sverige, mens det for fredssaken handler om samhold og prøve å unngå krig i oppløsningen.

- Hvilket syn hadde de på bruken av forbund, og til hvilket formål skulle det brukes?

Når det gjelder synet på forbund skilte de seg mer ut, først og fremst fordi deres forbund hadde forskjellige bruksområder. Bjørnson ønsket seg de store folkeforbund, som var forsvarsforbund delt inn i kulturelle blokker, mens Nansen satte sin lit til Folkeforbundet. Forsvarsforbundene til Bjørnson var både forsvars- og fredssak, da de skulle bidra til sterke forsvarsforbund ingen turte å angripe. Når alle innsatte seg i dette systemet og dannet kulturelle forsvarsforbund, ville global fred oppnås. For Nansen stiller det seg annerledes. Han ønsket et nordisk forsvarsforbund i starten, som går under forsvarssak, men da han satte sin tro til Folkeforbundet etter krigen hellet han mot et globalt forbund hvor alle nasjoner måtte bli medlem. Der skulle man gjennom voldgift og forhandling finne fredelige løsninger på enhver konflikt, og det føyer seg inn i

fredssaken. De var begge enige om at de hadde funnet oppskriften til global fred, selv om det ville komme hindringer på veien.

- Hvordan så de på forsvarets rolle i fredssaken?

Forsvarets rolle var å bevare freden. De var begge enige om at forsvaret skulle brukes til *forsvar*, og aldri til angrep. Bjørnson ønsket at man skulle komme både Danmark og Sverige til unnsetning i forsvarskrig, mens Nansen trolig kun så den bruken gyldig hvis man var i et forsvarsforbund. Begge var for opprustning i perioder, men Nansen var i mye større grad en pådriver for opprustningen. Det hang sammen med hans opplevelse av første verdenskrig, hvor han så hvordan nøytralitetserklæringer ikke ble respektert. Man måtte ta ansvar for eget forsvar, og ikke være avhengig av andres hjelp. Andre kan bidra, men da må man uansett ha et sterkt nok forsvar til å være en aktuell forbundsfelle. Situasjoner og opplevelse skiller dem i sin dedikasjon til forsvarssaken. Bjørnson tok i stor grad å avskrev enhver farlig situasjon som ble presentert ham, og virket sjelden nervøs for freden, mens Nansen opplevde en verdenskrig og Belgias situasjon. Begge ga derimot uttrykk for at nedrustning og avvæpning måtte være målet, og spesielt Nansen engasjerte seg stort i dette ettersom årene gikk etter krigen.

- Hvilke generelle trekk i fredssaken er det Bjørnson og Nansen er opptatt av?

I den generelle fredssaken var begge fredsvenner med en lignende utvikling. De var begge enige om at folket var lei krigen, og at krig var et maktmiddel for overklassen. De mente begge og var opptatt av at krigens virkelige problem lå i folkets moral, og det viktigste var å bekjempe krigsmoralen. Bjørnson rettet jevnlig skyts mot kirkens manglende innsats i fredssaken, mens Nansen ikke viet mye tid til det. Begge ønsket at verdenssamfunnet tok i bruk et voldgiftssystem, men metoden skilte dem. Bjørnson mente Norden måtte gå sammen med Amerika og være foregangsland, mens Nansen fryktet at voldgiftstraktater bare var tomme papirer før alle omfavnet det. Han ønsket en global avtale gjennom Folkeforbundet. Hans skepsis er forståelig når man ser på Belgias garantier om nøytralitet, men Bjørnson uttrykte også skepsis til om voldgiftstraktatene ville bli respektert.

- Hvilken rolle så de på de små folkene i forsvars- og fredssak?

Begge mente at minoriteter og de små folkene ville spille en viktig rolle i fredsarbeidet. De fryktet begge at de små nasjonene risikerte å bli offer for større nasjoner. For Nansen var han først en pågangsdriver for at også de små nasjonene måtte drive opprustning, men erkjente etterhvert at det ikke var holdbart. Man måtte omfavne fredssaken basert på det at man var nødt til det for å overleve. Begge var opptatt av rettferdighet og samarbeid på tvers av grenser og folkeslag. Nansen mente at nordmenn ble et offer for en voldsgjerning i Kiel-traktaten, mens Bjørnson engasjerte seg for den danske minoriteten i Slesvig. Bjørnson var også opptatt av situasjonen i Ungarn, og mente Europas fred hvilte på hvordan den løste seg.

Som vi har sett har Bjørnson og Nansen flere likheter enn forskjeller. For det meste er forskjellene snakk om metodene de ønsket å bruke for å oppnå det samme målet. Det viktigste er likevel at de begge var svært engasjert i fredssaken, og at forsvarssaken for dem var en fredssak. Dermed kan man si at de på det øverste nivået var like: global fred var målet, og veien dit gikk gjennom en form for forbund. For Bjørnson var det forbundsblokker, mens det for Nansen var Folkeforbundet verden måtte omfavne.

Denne oppgaven har begrenset seg til det som i samtiden var offentlig informasjon, med unntak av skjønnlitteratur. Den mest interessante veien videre ville vært med et tilsvarende prosjekt for det som i ettertid er samlet av privat informasjon, med bruk av personlige brev som primærkilder, for å se om resultatet vil være det samme. Et større prosjekt med all tilgjengelig informasjon ville trolig blitt for bredt for en masteroppgaven, men ville også vært av interesse i et større perspektiv.

Kapittel 7: Litteraturliste

7.1 – Primærkilder

Bjørnson, B.: *Artikler og taler. Bind 1*, Udgivet af Chr. Collin og H. Eitrem (Kristiania og København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1912)

Bjørnson, B.: *Artikler og taler. Bind 2*, Udgivet af Chr. Collin og H. Eitrem (Kristiania og København, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1913)

Nansen, F.: *Nansens røst. Artikler og taler. Bind 1*, redigert av A. H. Winsnes (Jacob Dybwads Forlag, 1942a)

Nansen, F.: *Nansens røst. Artikler og taler. Bind 2*, redigert av A. H. Winsnes (Jacob Dybwads Forlag, 1942b)

7.2 – Litteraturliste

Amundsen, S. S.: «Fredssakens historie», I *Fredsarbeidet: Hjelp bok for studiecirkler, losjar og lag*, red. A. Midtbø (Trondheim, Globus-Forlaget A.S., 1936), s.198-206. Hentet 16. mai 2017 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011091906154.

Brazier, E., Kirkhusmo, A.: «Første verdenskrig». Hentet 26. mar. 2017 fra https://snl.no/f%C3%B8rste_verdenskrig.

Børresen, J., Rein, T.: «Norsk forsvarshistorie». Hentet 14. mai 2017 fra https://snl.no/Norsk_forsvarshistorie.

Finsland, A.: *Bjørnstjerne Bjørnson og Fredssaken inntil 1900* (Oslo, Gyldendal Norsk Forlag, 1948).

Greve, T.: *Fridtjof Nansen og forsvarssaken* (Oslo, Det norske videnskaps-akademi, 1981), Hentet 11. nov. 2015 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012091706003.

Greve, T.: «Folkeforbundet». Hentet 18. mai 2017 fra <https://snl.no/Folkeforbundet>.

Hoem, E.: *Villskapens år. Bjørnstjerne Bjørnson 1832-1875* (Oslo, Forlaget Oktober, 2009).

Hoem, E.: *Vennskap i storm. Bjørnstjerne Bjørnson 1875-1889* (Oslo, Forlaget Oktober, 2010).

Hoem, E.: *Syng mig hjem. Bjørnstjerne Bjørnson 1890-1899* (Oslo, Forlaget Oktober, 2011).

Hoem, E.: *Det evige forår. Bjørnstjerne Bjørnson 1899-1910* (Oslo, Forlaget Oktober, 2013).

Kjeldstadli, K.: *Fortida er ikke hva den en gang var*, 2. utg. (Oslo, Universitetsforlaget, 1999).

Lange, H.: *Nestekjærlighet er realpolitikk: Fridtjof Nansen og internasjonal solidaritet i handling* (Oslo, Universitetsforlaget, 1967), Hentet 1. mai 2017 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013100308067.

Lundbo, S.: «Polen». Hentet 14. mai 2017 fra <https://snl.no/Polen>.

Mardal, M. A.: «Konsulatsaken». Hentet 14. mai 2017 fra <https://snl.no/Konsulatsaken>.

Mæland, H. J.: *Voldgift* (Oslo, Universitetsforlaget, 1988), Hentet 14. mar. 2017 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2015030606072.

Sejersted, F.: «Unionsoppløsningen i 1905». Hentet 20. mar. 2017 fra https://snl.no/Unionsoppl%C3%B8sningen_i_1905.

Store Norske Leksikon: «Flaggsaken». Hentet 16. mai 2017 fra <https://snl.no/flaggsaken>.

Store Norske Leksikon: «Ja, vi elsker dette landet». Hentet 18. mai 2017 fra https://snl.no/Ja%2C_vi_elsker_dette_landet.

Store Norske Leksikon: «Militarisme». Hentet 16. mai 2017 fra <https://snl.no/militarisme>.

Sørensen, J.: «Fridtjof Nansen», I *Fredsarbeidet: Hjelpesk for studiecirkler, losjar og lag*, red. A.Midtbø (Trondheim, Globus-Forlaget A.S., 1936), s.251-257. Hentet 16. mai 2017 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011091906154.

Tonstad, T.: *Bjørnstjerne Bjørnson og slovakene* (Oslo, Gyldendal Norsk Forlag, 1938), Hentet 23. januar 2017 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012110706096.

Vogt, C. E.: *Fridtjof Nansen. Mannen og verden* (Cappelen Damm, 2011).

Øverås, A.: «Bjørnson og fredsarbeidet», I *Fredsarbeidet: Hjelpesk for studiecirkler, losjar og lag*, red. A.Midtbø (Trondheim, Globus-Forlaget A.S., 1936), s.257-279. Hentet 16. mai 2017 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011091906154.